

## **Uwarunkowania aktywności turystyczno-rekreacyjnej w metropoliach**

Studia Periegetica No. 1(21)/2018

---

# The Multi-faceted Character of Tourism and Recreation in Metropolises

volume editor

Maria Zamelska



The WSB University in Poznań Press

Poznań 2018

# Uwarunkowania aktywności turystyczno-rekreacyjnej w metropoliach

redaktor naukowy

Maria Zamelska



Wydawnictwo  
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

Poznań 2018

Komitet wydawniczy / Editorial Board

Przewodniczący / Chair: *prof. dr hab. Józef Orczyk*

Członkowie / Members: *dr hab. Władysław Balicki, dr hab. Arnold Bernaciak, dr Piotr Dawidziak, dr hab. Marek Dylewski, dr hab. Sławomir Jankiewicz, Grażyna Krasowska-Walczak* (dyrektor Wydawnictwa WSB w Poznaniu / Director of the WSB University in Poznan Press), *dr Alicja Kaiser, dr hab. inż. Tadeusz Leczykiewicz, dr hab. Magdalena Majchrzak, Andrzej Malecki* (sekretarz / Secretary), *dr hab. Ilona Romiszewska, dr Łukasz Wawrowski, prof. dr hab. Stanisław Wykrętowicz, dr Maria Zamelska*

Rada naukowa / Scientific Advisory Board

*Assoc. Prof. Alexander Adamovsky (Ukraina), dr hab. Ryszard Asienkiewicz (Polska), prof. dr hab. Wanda M. Gaczek (Polska), prof. Brian King (Hong Kong, Chiny), dr hab. Zygmunt Kruczek (Polska), Assoc. Prof. Tatjana Põlajeva (Estonia), Assoc. Prof. Miroslava Pridalova, PhD (Czechy), dr hab. Ewa Szczepanowska (Polska), prof. Lars Ryden (Uppsala University, Szwecja)*

Czasopismo umieszczone na liście „B” MNSW, w bazach: Index Copernicus, BazEkon, PBN i POL-Index.

Czasopismo recenzowane według standardów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Lista recenzentów na stronie [www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl](http://www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl) oraz w ostatnim numerze czasopisma z danego roku.

Journal included in List B of the Ministry of Science and Higher Education as well as in Index Copernicus, BazEkon, PBN and POL-Index databases.

Journal reviewed in compliance with the standards set forth by the Ministry of Science and Higher Education.

A list of referees is available at [www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl](http://www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl) and published in the last issue of the Journal each year.

Procedura recenzowania / Review procedure

[www.wydawnictwo.wsb.pl/informacje-dla-recenzentow](http://www.wydawnictwo.wsb.pl/informacje-dla-recenzentow)

Redaktor naczelny czasopisma / Editor-in-chief

*dr hab. Arnold Bernaciak*

Zastępca redaktora naczelnego / Assistant Editor-in-Chief

*dr Maria Zamelska*

Sekretarz redakcji / Secretary

*dr Alicja Kaiser*

Redaktor naukowy (tematyczny) / Scientific (Theme) editor

*dr Maria Zamelska*

Redaktor statystyczny / Statistical editor

*dr hab. Maria Chromińska*

Weryfikacja abstraktów w języku angielskim / Abstracts in English revised by

*Grzegorz Grygiel*

Redaktor prowadzący / Text editor

*Elżbieta Turzyńska*

Redakcja, skład i łamanie / Copyedited and typeset by

*Adriana Staniszevska*

Projekt okładki / Cover design by

*Martyna Dawidziak*

Publikacja finansowana przez Wyższą Szkołę Bankową w Poznaniu

Publication financed by the WSB University in Poznań

Wersja pierwotna – publikacja drukowana / Source version – print publication

Nakład: 150 egz. / Circulation: 150 copies

© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2018

ISSN 1897-9262

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

ul. Powstańców Wielkopolskich 5, 61-895 Poznań, tel. 61 655 33 99, 61 655 32 48

e-mail: [wydawnictwo@wsb.poznan.pl](mailto:wydawnictwo@wsb.poznan.pl), [dzialhandlowy@wsb.poznan.pl](mailto:dzialhandlowy@wsb.poznan.pl), [www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl](http://www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl)

Druk i oprawa / Printed and bound by Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak, Poznań

## Spis treści

|   |     |
|---|-----|
| Wprowadzenie ( <i>Maria Zamelska</i> ) .....  | 9   |
| <b>Piotr Zmyślony</b>   |     |
| O potrzebie utworzenia metropolitalnych organizacji turystycznych .....   | 13  |
| <b>Ewa Szczepanowska, Marta Kasprzykowska-Mazur</b>   |     |
| Uprawianie turystyki i rekreacji wśród studentów tego kierunku<br>na Uniwersytecie Szczecińskim oraz pracowników szczecińskich hoteli .....   | 33  |
| <b>Jarosław Styperek, Mateusz Rogowski</b>  |     |
| Piesza i rowerowa aktywność rekreacyjna na obszarze metropolii Poznań .....   | 67  |
| <b>Maria Pajchrowska, Barbara Szpakowska</b>  |     |
| Koncepcja włączenia małych zbiorników wodnych w system szlaków rowerowych<br>Poznańskiego Układu Metropolitalnego .....                       | 83  |
| <b>Margaryta Radomska, Larysa Cherniak, Olexandra Kolotyło</b>  |     |
| The Infrastructure for the Development of Ecotourism Potential at Degrading<br>Natural Objects: the Case Study of the Smotrytsky Canyon ..... | 103 |
| <b>Aleksandra Machnik</b>   |     |
| Turystyka przyrodnicza w mieście.....   | 119 |
| Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu dla autorów .....  | 137 |



## Contents

|   |     |
|---|-----|
| Introduction ( <i>Maria Zamelska</i> ) .....  | 9   |
| <b>Piotr Zmysłony</b>   |     |
| On the Need to Create Metropolitan Tourism Organisations .....  | 13  |
| <b>Ewa Szczepanowska, Marta Kasprzykowska-Mazur</b>   |     |
| Tourism and Recreation Activity by Students of this Program at the University of Szczecin<br>and Employees of Hotels in Szczecin .....        | 33  |
| <b>Jarosław Styperek, Mateusz Rogowski</b>  |     |
| Walking and Bike Recreation in the Poznań Metropolitan Area .....   | 67  |
| <b>Maria Pajchrowska, Barbara Szpakowska</b>  |     |
| The Concept Proposal for Including Small Water Reservoirs in the System of Bike Trails<br>of the Poznan Metropolitan Area .....               | 83  |
| <b>Margaryta Radomska, Larysa Cherniak, Olexandra Kolotylo</b>  |     |
| The Infrastructure for the Development of Ecotourism Potential at Degrading<br>Natural Objects: the Case Study of the Smotrytsky Canyon ..... | 103 |
| <b>Aleksandra Machnik</b>   |     |
| Nature-based Tourism in the City .....  | 119 |
| The WSB Press Instructions for Authors Submitting Their Contributions .....   | 138 |





## Wprowadzenie

[...] bycie turystą to jeden z wyznaczników bycia nowoczesnym. Nigdzie nie wyjeżdżać, to tak, jak nie mieć samochodu, albo ładnego domu. W społeczeństwie nowoczesnym turystyka stała się symbolem statusu, a przy tym uchodzi za warunek zdrowia.

John Urry, *Spojrzenie turysty* (Warszawa 2007, s. 17)

Możesz żyć długo i zająć wysoko  
Możesz się śmiać i łzy ronić  
Ale tylko to, czego dotkniesz i co zobaczysz  
Będzie prawdziwym życiem.

Pink Floyd, *Breathe*

We współczesnym świecie coraz większą rolę odgrywają obszary miejskie. Charakter globalnych zmian społeczno-gospodarczych wpływa na koncentrację zasobów na niewielkich obszarach połączonych ze sobą siecią wzajemnych zależności. Utworzenie metropolii stało się ważnym celem w wielu, ostatnio powstających w Polsce, strategiach rozwoju wielkich ośrodków miejskich, w których zakłada się wzmocnienie spójności poprzez integrację przestrzenno-funkcjonalną miasta z sąsiadującymi gminami m.in. w zakresie wypoczynku, oferty turystycznej, poczucia świadomości i tożsamości metropolitarnej.

Aktywność turystyczno-rekreacyjna jest pojęciem często używanym w badaniach turystyki i rekreacji na obszarach metropolitarnych, głównie w celu określenia wielkości udziału badanych grup ludności w różnych formach turystyki i rekreacji. Jest to pojęcie złożone, stosowane zarówno w języku potocznym, jak i naukowym, co utrudnia jednoznaczne zdefiniowanie go. Równocześnie pojęcie to ewoluowało wraz z rozwojem turystyki i rekreacji i czynników warunkujących ten proces.

Niniejszy zeszyt pt. *Uwarunkowania aktywności turystyczno-rekreacyjnej w metropoliach* jest jedną z publikacji Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu prezentujących problematykę rozwoju turystyki i rekreacji w metropoliach. Zawarte

w nim artykuły odnoszą się do wybranych czynników warunkujących aktywność turystyczno-rekreacyjną na obszarach metropolitalnych. Można tu wyróżnić zarówno uwarunkowania organizacyjno-prawne, społeczne, przyrodnicze, jak i odnoszące się do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej w przestrzeni miejskiej.

W otwierającym zeszyt artykule Piotra Zmysłonego pt. *O potrzebie utworzenia metropolitalnych organizacji turystycznych* przedstawiona została interesująca propozycja ustanowienia nowego typu lokalnej organizacji turystycznej, tj. metropolitarnej organizacji turystycznej (MOT). Autor prezentuje argumenty uzasadniające konieczność utworzenia tego typu organizacji turystycznej, m.in. ukazując złożoność przestrzenno-funkcjonalną obszarów metropolitalnych, a także specyfikę procesu zarządzania rozwojem turystyki w metropolii, wyrażającą się współzależnością funkcji turystycznej z pozostałymi działami gospodarek miejskich, a także zależnością rozwoju turystyki od innych funkcji społeczno-gospodarczych miasta. W artykule została omówiona natura turystyki wielkomiejskiej, która wynika przede wszystkim z globalno-lokalnego zakresu oddziaływania, dywersyfikacji produktu turystycznego oraz integracji funkcjonalnej z rekreacją. Zamiarem autora jest wywołanie szerszej dyskusji w środowisku naukowo-branżowym na temat konieczności wprowadzenia w polskim systemie organizacyjnym turystyki metropolitarnej organizacji turystycznej (MOT).

W kolejnym artykule pt. *Uprawianie turystyki i rekreacji wśród studentów tego kierunku na Uniwersytecie Szczecińskim oraz pracowników szczecińskich hoteli* Ewa Szczepanowska i Marta Kasprzykowska-Mazur podjęły problem oceny preferencji w kwestii spędzania czasu wolnego w zakresie turystyki i rekreacji przez osoby o różnym statusie zawodowym i materialnym, czyli studentów kierunku magisterskiego turystyka i rekreacja oraz pracowników szczecińskich hoteli. Jest on istotny z perspektywy zagospodarowania miasta pod kątem turystyczno-rekreacyjnym. Tego typu badania pozwolą na określenie kierunków rozwoju miasta i wykorzystanie ich do planowania odpowiednich inwestycji. Autorki przeprowadziły badania sondażowe, w wyniku których ustaliły, że czynnikami, które najbardziej różnicują badane grupy, jest możliwość interesującego sposobu spędzania czasu wolnego w Szczecinie, chęć realizacji wypoczynku nad jeziorem, uprawianie turystyki ekstremalnej, podejmowanie fitnessu w ramach zajęć rekreacji ruchowej.

Przestrzeń rekreacyjna aglomeracji miejskiej stanowiąca terytorialny system rekreacyjny, będąca obszarem penetracji rekreacyjnej mieszkańców metropolii Poznań, została ukazana w artykule Jarosława Styperka i Mateusza Rogowskiego pt. *Piesza i rowerowa aktywność rekreacyjna na obszarze metropolii Poznań*. Autorzy skoncentrowali się na przedstawieniu motywów i preferencji podejmowania pieszej i rowerowej aktywności rekreacyjnej na terenie metropolii Poznań oraz ukazaniu infrastruktury umożliwiającej ten rodzaj aktywności. Na szczególną uwagę zasługuje zawarty w artykule schemat procedury tworzenia oferty aktyw-

ności pieszej i rowerowej metropolii. Wyniki przeprowadzonych badań sondażowych posłużyły autorom do dokonania oceny atrakcyjności analizowanych form aktywności z punktu widzenia mieszkańców metropolii, a dalsza analiza uzyskanych wyników badań pozwoli na sformułowanie uwarunkowań utworzenia dostosowanej do motywów i potrzeb oferty aktywności pieszej i rowerowej metropolii Poznań.

W pozostałych trzech artykułach zostały przedstawione trendy rozwoju turystyki przyrodniczej w przestrzeni miejskiej. Maria Pajchrowska i Barbara Szpakowska w artykule pt. *Koncepcja włączenia małych zbiorników wodnych w system szlaków rowerowych Poznańskiego Układu Metropolitalnego* poruszają zagadnienie wpływu zbiorników wodnych na atrakcyjność środowiska przyrodniczego jako miejsca rekreacji dla mieszkańców metropolii Poznań. Autorki ukazują w swoim artykule potencjał rekreacyjny zbiorników wodnych w bezpośrednim sąsiedztwie szlaków rowerowych w gminie Dopiewo. Ponadto, co ma ogromną wartość użytkową, przedstawiają opracowanie planistyczne włączenia czterech zbiorników do szlaku rowerowego gminy Dopiewo, uważając, że połączenie zbiorników wodnych i tras rowerowych znacznie zwiększy atrakcyjność turystyczną gminy, co pozytywnie wpłynie na możliwości promocji tych terenów.

Ekoturystyka jako zrównoważona i ukierunkowana na naturę turystyka i rekreacja jest przedmiotem rozważań Margaryty Radomskiej, Larysy Cherniak i Oleksandry Kolotylo w artykule pt. *The Infrastructure for the Development of Ecotourism Potential at Degrading Natural Objects: The Case Study of the Smotrytsky Canyon*. Autorki analizują w nim potencjał ekoturystyczny Kanionu Smotryckiego, opisując najważniejsze problemy środowiska tego obszaru i prezentują plan powstrzymania procesów degradacji środowiska na tym terenie. Kanion Smotrycki jest geologicznym pomnikiem przyrody i ma status Narodowego Rezerwatu Historycznego i Architektonicznego „Kamieniec”. Jednocześnie znajduje się na terenie Narodowego Parku Przyrody „Podilsky Tovtry”. Obiekt położony jest w zachodniej części Ukrainy (na południu regionu Chmielnickiego), na wysokości 200 m n.p.m. Długość kanionu wynosi 9 km, a jego część znajduje się na terenie Starego Miasta w Kamieńcu Podolskim. Jest to również obszar wodno-błotny chroniony przez Konwencję Ramsar. Autorki przeprowadziły szczegółowe badanie terenowe (studium przypadku) w celu określenia perspektyw rozwoju infrastruktury ekoturystycznej w Kanionie Smotryckim i uznały, że dostępne atrakcje umożliwiają zaproponowanie kilku tras w zakresie ekoturystyki na obszarze Kanionu Smotryckim, z których jedna leży w obrębie Kamieńca Podolskiego i w jego okolicach.

Ostatni artykuł spina, a jednocześnie podsumowuje rozważania autorek poprzednich dwóch opracowań na temat możliwości wykorzystania terenów zieleni występujących na obszarach miejskich do realizowania turystyki przyrodniczej, wyznaczając nowy wymiar pojmowania charakteru i roli obszarów zielonych

w mieście i otwierając nowe perspektywy dla rozwoju turystyki. Aleksandra Machnik w artykule pt. *Turystyka przyrodnicza w mieście* przedstawia różnorodność tej formy turystyki, która pozwala na przygotowanie szerokiej oferty turystycznej dostosowanej do wymogów ochrony przyrody i wpisującej się w nurt turystyki zrównoważonej. W opracowaniu została podjęta próba uporządkowania teoretycznych podstaw zagadnienia turystyki przyrodniczej, zrównoważonych miast i roli zieleni w rozwoju i kształtowaniu przestrzeni publicznej miast. Na uwagę zasługuje również propozycja autorki wydzielenia siedmiu stref w miejskiej przestrzeni publicznej szczególnie predestynowanych do turystyki przyrodniczej, z uwzględnieniem jej zróżnicowania.

*Maria Zamelska*

PIOTR ZMYŚLONY\*

## O potrzebie utworzenia metropolitalnych organizacji turystycznych

**Streszczenie.** Celem artykułu jest przedstawienie argumentów uzasadniających potrzebę utworzenia metropolitalnych organizacji turystycznych o specjalnym statusie organizacji odpowiedzialnych za promocję i rozwój turystyki w Polsce. Należą do nich: zależność rozwoju turystyki od innych funkcji społeczno-gospodarczych miasta, natura turystyki wielkomiejskiej, szeroki zakres zadań miejskich organizacji turystycznych, korporacyjny styl zarządzania, działalność *convention bureau*, orientacja międzynarodowa w planowaniu rozwoju, powszechne funkcjonowanie miejskich organizacji turystycznych w praktyce w Europie oraz trudności w ich bieżącym funkcjonowaniu w polskich warunkach organizacyjno-prawnych.

**Słowa kluczowe:** miasta, funkcja turystyczna, planowanie i organizacja turystyki, organizacje turystyczne, Polska

### 1. Wstęp

Znaczenie miast jako obszarów recepcji na międzynarodowym rynku turystycznym stale się zwiększa. Ich potencjał, na który składają się dziedzictwo historyczno-kulturalne oraz dostępność komunikacyjna, jest stale wzmacniany inwestycjami w obszarze spędzania czasu wolnego, kultury oraz usług noclegowych i gastronomicznych. Postępująca integracja gospodarcza i stale zwiększana dostępność komunikacyjna sprawiają, że wielkie miasta uniezależniają się od narodowych systemów gospodarczych, tworząc sieć powiązanych obszarów równoczesnej emisji i recepcji turystycznej, zwanych metropolitalnymi regionami

---

\* Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Gospodarki Międzynarodowej, Katedra Turystyki, e-mail: piotr.zmyslony@ue.poznan.pl.

turystyczno-wypoczynkowymi [Liszewski 2005] lub turystycznymi regionami metropolitalnymi o charakterze funkcjonalnym [Liszewski 2008].

W metropoliach, podobnie jak w innych typach regionów turystycznych, działają organizacje odpowiedzialne za promocję i szeroko rozumiany rozwój funkcji turystycznej. W międzynarodowej nomenklaturze turystycznej nazywane są one *destination management organisations* (DMO). Nazwa ta nie jest zarezerwowana tylko dla organizacji metropolitalnych [Borzyszkowski 2016; UNWTO 2010; Wang i Pizam 2011], ale ich wielkość, zakres działania oraz różnorodność pełnionych ról w miastach [Kruczek i Zmyślony 2014; Seiser 2008] sprawiają, że siła ich oddziaływania jest o wiele większa od siły ich odpowiedników w innych typach regionów.

Na organizację sfery zarządzania i promocji turystyki w miastach wpływają rozwiązania przyjęte na szczeblu krajowym. W Polsce konsekwencją braku rozdzielenia ról i zdań między regionalne organizacje turystyczne (ROT) a lokalne organizacje turystyczne (LOT), a także zachowania dobrowolności członkostwa jednostek samorządu terytorialnego i przedsiębiorstw w tych organizacjach jest ciągle poszukiwanie najbardziej skutecznych rozwiązań, które stanowiłyby ramy zarządzania turystyką w dużych miastach. W niektórych z nich funkcjonują LOT oparte na partnerstwie publiczno-prywatnym (Bydgoszcz, Gdańsk, Poznań, Warszawa). Wśród nich tylko Poznańską Lokalną Organizację Turystyczną cechuje metropolitalny zakres przestrzenny działania, tj. obejmujący obszar administracyjny miasta oraz gmin funkcjonalnie z nim związanych (w praktyce jest to obszar powiatu poznańskiego – z nielicznymi wyjątkami – tworzący pierścień wokół miasta oraz trzy gminy położone w innych powiatach). Ponadto obserwowane są faktyczne, czyli poparte realnymi działaniami (Łódź), lub intencjonalne, czyli ograniczające się do wyrażenia woli politycznej (Białystok), inicjatywy ich tworzenia.

W związku z tym sformułowano następującą tezę: w ramach polskich rozwiązań organizacyjnych dotyczących turystyki konieczne jest ustanowienie nowego typu lokalnej organizacji turystycznej, jakim jest metropolitalna organizacja turystyczna (MOT). Celem artykułu jest przedstawienie argumentów ją uzasadniających.

Artykuł zawiera rozważania na temat specyfiki rozwoju turystyki w metropoliach i zakresu działania metropolitalnych DMO w Europie. Omówiono w nim ramy organizacyjne turystyki w Polsce oraz zarys rozwiązań systemowych stosowanych w państwach członkowskich Unii Europejskiej, a także przedstawiono propozycję wyodrębnienia MOT jako nowego typu organizacji turystycznych. Całość kończy podsumowanie w postaci syntezy przedstawionych argumentów. Artykuł ma charakter przeglądowy, stanowi zaproszenie do dyskusji na temat wsparcia organizacyjnego turystyki wielkomiejskiej oraz koniecznych (lub ewentualnych) zmian w systemie organizacyjnym turystyki w Polsce.

## 2. Specyfika turystyki wielkomiejskiej

Wiele zasobów kumulowanych w miastach ma – całościowo lub częściowo – turystyczne zastosowanie. Znaczenie turystyki w rozwoju współczesnych ośrodków miejskich jest na tyle duże, że Peter Hall, twórca teorii miast światowych, zalicza ją – oprócz usług zarządczych i kontrolnych, usług finansowych i biznesowych oraz kultury i branż kreatywnych – do głównych obszarów globalnych sfer funkcjonalnych metropolii [Hall 2001]. Podkreśla jednak, że jej rozwój jest wtórny wobec pierwotnych czynników rozwoju miast, przy czym największe znaczenie w procesie usieciowienia – najważniejszego źródła przewagi konkurencyjnej miast – ma turystyka biznesowa [Hall 1997]. Potwierdzeniem gospodarczego znaczenia sfery turystyki w wielkich miastach są wyniki wielokryterialnego badania porównawczego miast światowych, według których istnieje silna korelacja między potencjałem turystycznym a potencjałem gospodarczym wielkich miast [Zmysłony i Piechota 2016]. Z ekonomicznego punktu widzenia turystykę miejską należy zatem utożsamiać z funkcją turystyczną, rozumianą jako „działalność społeczno-gospodarcza, która jest skierowana na obsługę turystów i którą miasto spełnia w systemie gospodarki światowej, a także jako skutki i konsekwencje tej działalności dla struktury przestrzennej i życia gospodarczego miasta” [Kowalczyk 2000: 37].

Złożoność funkcjonalno-przestrzenna dużych miast oraz współzależność funkcji turystycznej z pozostałymi działaniami gospodarek miejskich są przyczyną odmienności rozwojowej metropolitalnych regionów turystycznych (oraz specyfiki procesu zarządzania jego rozwojem) w stosunku do innych typów regionów turystycznych. Odmiennosc ta stanowi najważniejszy argument w dyskusji nad wyodrębnieniem MOT.

Christopher Law [2002: 4-6] oraz Stephen Page i Colin Michael Hall [2003] zwracają uwagę na konsekwencje wynikające z wielkości miasta dla określenia zakresu działania w odniesieniu do funkcji turystycznej (a więc w rozumieniu zarządzania, koordynowania bądź wspierania jej rozwoju). W regionach niezurbanizowanych, nadmorskich oraz górskich, ale także w miejscowościach liczących 5-100 tys. mieszkańców zarówno uwarunkowania, jak i same procesy rozwojowe turystyki różnią się od uwarunkowań istniejących w ośrodkach powyżej 250-500 tys. mieszkańców. Pierwsze z nich są z reguły ośrodkami o kilku podstawowych funkcjach, wśród których turystyka jest wiodącym lub jednym z ważniejszych filarów gospodarki. W odniesieniu do oferty turystycznej można mówić o jednorodności – dominuje w nich najczęściej jeden podstawowy produkt, często o charakterze sezonowym, zbudowany na dominującym walorze turystycznym (unikatowy obiekt, krajobraz lub zasób naturalny), ewentualnie wzbogacony do-

datkowymi produktami uzupełniającymi, stanowiącymi najczęściej reinterpretację dominującego waloru. Miejscowości te są na ogół dobrze spozycjonowane na rynku oraz posiadają płytkie, względnie jednorodne marki terytorialne. Przykładami takich ośrodków są: Kazimierz Dolny, Oświęcim, Brugia oraz Dubrownik.

Wraz ze wzrostem wielkości miasta jego struktura gospodarcza ulega dywersyfikacji, zaznacza się złożoność i komplementarność poszczególnych jego funkcji. Zwiększa się stopień kompleksowości ekonomicznej, społecznej i instytucjonalnej, co prowadzi do tego, że w miastach metropolitalnych turystyka nie jest już postrzegana przez planistów, inwestorów, badaczy czy mieszkańców jako podstawa bytu miasta i główny czynnik rozwoju gospodarki [Ashworth 1992; Page i Hall 2003: 18]. Dywersyfikacji ulega sama funkcja turystyczna, na którą składa się coraz więcej komponentów, ponieważ zwiększa się zakres motywów i celów osób odwiedzających. W rezultacie dopiero w ostatnich kilku latach w literaturze anglojęzycznej ugruntowało się pojęcie turystyki wielkomiejskiej (*city tourism*), którą należy traktować jako typ turystyki miejskiej wyróżniony lub określony na podstawie kryterium wielkości ośrodka [Paskaleva-Shapira 2007; Maitland i Ritchie 2009; Wöber i Mazanec 2010; Heeley 2011; UNWTO 2012, 2014; Żabińska 2013: 138]. Oprócz wielkości turystykę wielkomiejską charakteryzują następujące atrybuty [Zmyślony 2015: 58-59]:

1. Globalno-lokalny zakres oddziaływania. Turystyka należy do tych funkcji miasta, które określają jego międzynarodowy status, tj. wyznaczają jego pozycję w światowym systemie społeczno-gospodarczym. Ponadto wpływa na proces jego usieciowienia poprzez nieustanny przepływ podróżnych i turystów. W największym stopniu i w najszybszym tempie umiędzynarodawiają się wielkie miasta, a w najmniejszym stopniu i w najwolniejszym tempie miasta małe [Hall 1966; Komorowski 2000; Sassen 2005]. W ponadnarodowej sieci miasta pełnią rolę ośrodków rozrządowych międzynarodowego ruchu turystycznego, łącząc w ten sposób globalny i lokalny ruch turystyczny. Dla turystów zagranicznych duże miasta stanowią „bramy wjazdowe” na terytoria poszczególnych krajów [Pearce 2001; Ashworth i Page 2011; Ashworth 2012].

2. Różnorodność form i dywersyfikacja produktu turystycznego, na który składa się wiele subproduktów skierowanych do poszczególnych grup odwiedzających miasto. Gregory Ashworth [2003; 2009] dzieli je na dwie kategorie: formy turystyki zależne od motywów, które wiążą się z realizacją zainteresowań turystów (*special interest-specific*), oraz formy turystyki zależne od miejsca (*place-specific*), które odnoszą się do miasta i jego walorów, a także jego odrębnego charakteru. Strukturę typologiczną odbiorców tych subproduktów tworzą cztery atrybuty o charakterze behawioralnym: selektywność, raptowność, powtarzalność i kapryśność [Ashworth i Page 2011]. Multifunkcyjność dużych miast powoduje, że z oferty turystycznej oprócz turystów korzystają też inne grupy: wycieczkowicze, mieszkańcy, pracownicy, zakupowicze.



3. Integracja funkcjonalna z rekreacją, widoczna zarówno w sferze podaży, jak i w sferze popytu. Urządzenia i obiekty turystyczne wykorzystywane są przez ludność miejscową, jak i odwiedzających, obserwuje się zatem zatarcie i wzajemne upodabnianie się ich zachowań w czasie wolnym. Obie funkcje realizowane są przez te same zasoby i podmioty zlokalizowane w przestrzeni miejskiej i podmiejskiej, a rozróżnienie między przestrzeniami wypoczynku i pracy, rekreacją i aktywnością zawodową oraz czasem wolnym i czasem pracy staje się coraz trudniejsze, toteż sporych trudności nastrocza wytyczanie granic między mieszkańcami i gośćmi oraz aktywnością turystyczną i nieturystyczną [Maitland i Newman 2009: 4].

4. Wtapianie się w strukturę funkcjonalną i przestrzeń miasta, co związane jest z różnorodnością motywów przyjazdów odwiedzających. Turystyka rzadko stanowi podstawową funkcję miasta (nielicznymi wyjątkami są ponadmilionowe Las Vegas lub Orlando), a na ogół pełni rolę uzupełniającą. Według Ashwortha i Page'a [2011: 3] oferowane turystom wielkomiejskie produkty turystyczne stanowią mozaikę doświadczeń zdobywanych przez odwiedzających, przestrzennie rozproszonych, w większości jednak najczęściej zgrupowanych w wybranych dzielnicach lub innych obszarach.

5. Duża koncentracja podróży i pobytów służbowych oraz turystyki biznesowej, a przede wszystkim aktywności polegającej na organizacji spotkań i wydarzeń o randze międzynarodowej.

6. Zwiększanie się przestrzeni penetracji turystycznej oraz zasięgu działalności polegającej na udostępnianiu atrakcji turystycznych poza administracyjnymi granicami miasta, na obszarach podmiejskich, a więc w umownych granicach aglomeracyjnych.

Interdyscyplinarna natura turystyki wielkomiejskiej sprawia, że jej planowanie i zarządzanie staje się skomplikowanym i wielowątkowym procesem, w którym dodatkowo trzeba brać pod uwagę nowo pojawiające się aspekty i wyzwania rozwojowe, np. obecność na międzynarodowym rynku spotkań i wydarzeń, wykorzystanie nowoczesnych technologii, tendencje proekologiczne w planowaniu miast, rozwój usług z zakresu gospodarki współdzielenia, protesty anty turystyczne mieszkańców czy terroryzm hybrydowy.

### **3. Zakres działania i potencjał organizacyjny miejskich DMO**

Zarządzanie turystyką w odniesieniu do jednostek przestrzennych sytuuje się na pograniczu polityki turystycznej, planowania przestrzennego, marketingu terytorialnego, administrowania publicznego oraz kierowania korporacjami. W praktyce odbywa się za pośrednictwem sterowania, oznaczającego pośrednie wpływa-

nie na podmioty gospodarki turystycznej (a także innych sfer gospodarki) w celu wywołania określonych zachowań [Zmysłony 2008: 85].

W ujęciu wąskim zarządzanie turystyką ma wymiar operacyjny i obejmuje działania w zakresie dostarczania informacji turystycznej, planowania i realizowania działań marketingowych, organizacji oferty turystycznej miasta, podnoszenia atrakcyjności podstawowych walorów turystycznych, ewentualnie prowadzenia badań ilościowych i jakościowych popytu turystycznego, zarządzania relacjami z odwiedzającymi [Ritchie i Crouch 2003: 73-75]. Multifunkcyjny charakter gospodarek metropolitalnych oraz specyfika turystyki wielkomiejskiej sprawiają jednak, że zarządzanie funkcją turystyczną w miastach ma znacznie szerszy charakter, wywodzący się bezpośrednio z planowania strategicznego [Bryson i Alston 2005]. Z jednej strony odnosi się do koncepcji *governance*, a szczególnie koncepcji dobrego współzrządzenia (*good governance*), opartej na partycypacji wszystkich zainteresowanych stron, otwartości i partnerstwie, przejrzystości, efektywności, dążeniu do konsensusu oraz integralności działań [MRR 2008; UNESCAP 2010]. Z drugiej strony przyjmuje formę zarządzania korporacyjnego (*corporate governance approach*) [Beritelli, Bieger i Laesser 2007], które bliskie jest scentralizowanemu zarządzaniu, opartemu na hierarchicznych zależnościach i podległości, realizowanemu zwykle przez DMO lub dwa współpracujące podmioty (DMO i urząd miasta). Skupienie zarządzania w jednym ośrodku zapewnia optymalną koordynację działań wielu podmiotów oraz skuteczność podejmowanych decyzji. Cele mają charakter rynkowy i są realizowane dzięki integracji zasobów publicznych (naturalnych i kulturowych) z zasobami prywatnymi (usługami prywatnymi). Wysiłki kierowane są na komercjalizację produktów turystycznych. Zarządzanie turystyką wielkomiejską przybiera więc najczęściej formę zorientowaną na interesy interesariuszy, czyli członków DMO, natomiast mieszkańcy, pozostali usługodawcy, osoby pracujące w sektorze turystycznym, a czasem nawet lokalne władze są postrzegani jako pośredni nadzorcy DMO [Pechlaner, Volgger i Herntrei 2012].

Podstawą zarządzania turystyką wielkomiejską jest zatem stworzenie międzysektorowej współpracy partnerskiej skupionej wokół jednego ośrodka zarządzającego (jaki jest DMO) w celu zintegrowania oferty turystycznej z funkcją rekreacyjną i kulturową (rynek usług czasu wolnego) oraz potencjałem gospodarczym miasta (turystyka biznesowa). Podstawowym pytaniem, na które należy odpowiedzieć, podejmując kolejne decyzje i działania, jest: Jakie implikacje dla rozwoju innych funkcji miejskich wynikają z rozwoju konsumpcji i podaży turystycznej? Głównym celem działań oraz jedynym kryterium podejmowania decyzji nie jest już rozwój funkcji turystycznej *per se*, ale to, jak funkcja turystyczna przyczynia się do zwiększenia potencjału konkurencyjnego i poprawy pozycji konkurencyjnej miasta. W wielkich miastach funkcja turystyczna staje się narzędziem, a nie przedmiotem zarządzania.

Kolejnym elementem decydującym o specyfice zarządzania turystyką w miastach metropolitalnych jest konieczność funkcjonowania (najczęściej w ramach DMO lub ściśle z nimi współpracując) biur kongresów i spotkań (zwanym powszechnie *convention bureaux* – CB), a więc podmiotów reprezentujących miasta na krajowym i międzynarodowym rynku spotkań, tj. konferencji, targów, kongresów, podróży motywacyjnych oraz innych wydarzeń [UNWTO 2010]. Przejawia się to w głównych funkcjach, jakie powinny one pełnić, wśród których, oprócz koordynacji i przewodzenia w branży, wymienia się: tworzenie wizerunku miasta jako atrakcyjnego miejsca organizacji spotkań, współpracę z organizatorami spotkań, reprezentowanie zarówno popytu, jak i podaży oraz dostarczanie informacji i odpowiadanie na zapytania. Tym samym CB powinny umożliwiać miastom konkurowanie o organizację wydarzeń i wiążące się z nimi efekty (większą liczbę turystów, poprawę wizerunku, rozwój gospodarki itp.) [Piechota 2016a; 2016b].

Włączenie do zakresu działań DMO turystyki biznesowej powoduje przeniesienie ciężaru z promocji i zarządzania turystyką na szerszy wymiar promocji miast, uwzględniający nie tylko ich potencjał turystyczny, ale także infrastrukturalny, a przede wszystkim gospodarczy i kreatywny (inaczej mówiąc: intelektualny). Osoby w nich zatrudnione są specjalistami z zakresu nie tyle samej turystyki, ile ekonomii, w szczególności specjalizacji gospodarczych miasta i regionu. Ponadto CB wnosi do zarządzania turystyką „filozofię” i narzędzia biznesowe charakterystyczne dla rynku business-to-business, a także umiejętności w zakresie pozyskiwania, organizowania i zarządzania spotkaniami i wydarzeniami biznesowymi. Funkcjonowanie CB jako komórki DMO lub odrębnego podmiotu wzmacnia zatem korporacyjną formułę zarządzania turystyką w metropoliach.

Podsumowując, można stwierdzić, że w dużych miastach promocja i dostarczanie informacji turystycznej nadal stanowią najistotniejsze obszary zarządzania turystyką, jednak zakres podejmowanych i planowanych przez nie działań jest coraz szerszy (o zadania z zakresu strategii wspierania), co wymaga zwiększonych środków finansowych. Obecnie zakres ten obejmuje następujące obszary:

- analizę procesu podejmowania decyzji nabywczej przez turystów,
- analizę wizerunku regionu, branding i komunikację na szczeblu międzynarodowym,
- strategię i taktykę rozwoju produktów turystycznych,
- działania z zakresu dystrybucji produktów turystycznych,
- relacje członkowskie oraz tworzenie powiązań z interesariuszami rozwoju turystyki w regionie, w tym z mieszkańcami i interesariuszami reprezentującymi inne obszary działalności gospodarczej miasta,
- strategię wzrostu konkurencyjności miasta i jego długotrwałego rozwoju poprzez turystykę,
- komunikowanie i podkreślanie wartości dla miasta wynikającej z rozwoju funkcji turystycznej,

– zarządzanie kryzysowe związane z protestami mieszkańców, wpływem sieciowych korporacji reprezentujących gospodarkę współdzielenia i zapewnienie bezpieczeństwa turystom [Ford i Peeper 2008; Wang 2011; Borzyszkowski 2016].

Konsekwencją szerokiego zakresu funkcjonalnego miejskich DMO jest ich ponadnarodowy zakres działania. Zdecydowana większość metropolitalnych DMO tworzy strategie zorientowane głównie na ekspansję zagraniczną, a do ich realizacji wykorzystuje narzędzia marketingowe w formie i sposobie właściwym narodowym organizacjom turystycznym. Z badań przeprowadzonych wśród DMO zrzeszonych w European Cities Marketing [Zmyślony 2014] wynika, że rozwój zagranicznej turystyki przyjazdowej jest podkreślany mocno (66%), a nawet bardzo mocno (33%) w ogólnych strategiach rozwoju. 69% badanych DMO podejmuje planowe działania na rynkach najbliższych geograficznie i kulturowo, łącząc je dodatkowo z selektywnymi i sporadycznymi działaniami na bardziej odległych rynkach pozaeuropejskich. W celu realizacji działań międzynarodowych miejskie DMO zmieniają w sposób częściowy lub znaczny swoją strukturę organizacyjną poprzez wzrost liczby stanowisk pracy (40%), tworząc nowe działy i stanowiska odpowiedzialne za działalność na rynkach zagranicznych (31%) lub dołączając nowe obowiązki do istniejących działów (29%), przy równoczesnym wzmocnieniu partnerstwa lokalnego na rzecz wspólnych działań marketingowych (internacjonalizacja sieciowa). Przykładowo, zagraniczne oddziały zostały utworzone przez DMO w Wiedniu i Amsterdamie do obsługi rynków azjatyckich, natomiast DMO w Berlinie i Monachium zatrudniają regionalnych agentów działających na zagranicznych rynkach.

Szeroki zakres funkcjonalny metropolitalnych DMO wpływa na ich duży potencjał gospodarczy, przede wszystkim w aspekcie organizacyjnym i kapitałowym. Z badań Bernda Seisera [2008] przeprowadzonych wśród miejskich DMO zrzeszonych w European City Marketing (ECM) wynika, że w 45% funkcjonują one jako jednostki o charakterze publicznym, w ramach administracji samorządowej lub podmiotów od niej zależnych, w 27% jako organizacje prywatne, w 20% jako struktury mieszane (publiczno-prywatne), w 4% jako organizacje *non-profit* i w 4% jako fundacje. Struktura przychodów miejskich DMO jest bardzo zróżnicowana. Niemal wszystkie otrzymują wsparcie publiczne wynoszące od 15% (np. organizacje w Zurychu, Dublinie) do 100% (np. Kolonia, Helsinki, Innsbruck, Ljubljana, Praga, Zagrzeb) wartości budżetu. Warto zaznaczyć, że bardzo często dotacje te tylko pośrednio można nazwać publicznymi, ponieważ pochodzą z podatku turystycznego, który w wielu regionach jest pobierany przez władze lokalne od obiektów noclegowych (*bed tax*) i przekazywany do DMO. Z kolei podstawowym źródłem przychodów prywatnych są składki członkowskie.

O potencjale gospodarczym miejskich organizacji turystycznych świadczą wyniki ogólnosięwiatowych badań nad DMO opublikowane przez światową Organizację Turystyki w 2010 r. [UNWTO 2010]. 51% miejskich DMO dyspo-

nowało rocznym budżetem przekraczającym 1mln dolarów, a w 6% przypadków wysokość ta przekraczała 10 mln dolarów. Najwyższymi budżetami dysponują DMO działające w stolicach państw europejskich. Przykładowo, organizacja London & Partners dysponuje budżetem rządu 22,5 mln funtów (rok finansowy 2016/2017), z czego ok. 53% otrzymuje od władz miejskich Londynu, natomiast pozostałe środki pozyskuje z sektora prywatnego, własnych przychodów (działalność komercyjna) i innych źródeł [London & Partners 2016; Borzyszkowski 2017]. Z kolei budżet organizacji VisitBerlin, zasilany w 50% z dochodów własnych (sprzedaż kart turystycznych oraz innych produktów turystycznych), w 44% z wkładu landu Berlin, a w 6% z wkładów akcjonariuszy, wyniósł w 2016 r. 22,6 mln euro<sup>1</sup>. Organizacja Vienna Tourist Board dysponuje rocznym budżetem w wysokości 25 mln euro, którego 70% pochodzi z wpływów z podatku turystycznego [Kruczek i Zmysłony 2014]. Turismo de Lisboa, organizacja zarządzająca turystyką w stolicy Portugalii, funkcjonująca na zasadach stowarzyszenia zrzeszającego kilkuset partnerów, dysponuje budżetem rządu 17 mln euro<sup>2</sup>.

Przeciętna liczba zatrudnionych w miejskich DMO jest wysoka i wynosi 47 osób, przy czym waha się od 7 (Split) aż do 200 (Berlin) [Seiser 2008]. Warto przy tym zauważyć, że – wzorem przedsiębiorstw – miejskie DMO wykorzystują elastyczne formy zatrudnienia – tylko 72% kadry stanowiły osoby zatrudnione na stałe. W pozostałym zakresie korzystają one z pracowników sezonowych oraz kontraktów terminowych, a także outsourcingu i prac zleconych ekspertom i agencjom zewnętrznym [UNWTO 2010].

#### **4. Uwarunkowania organizacyjno-prawne funkcjonowania organizacji turystycznych w Polsce i państwach Unii Europejskiej**

W Polsce na szczeblach niższych niż krajowy ROT i LOT zostały wyodrębnione na bazie rozwiązań organizacyjnych zapisanych w ustawie o Polskiej Organizacji Turystycznej [1999]. Pierwsze z nich działają na obszarach województw, drugie zaś na mniejszych obszarach, których wielkość i położenie nie zostały formalnie określone, ponieważ mogą powstawać na obszarach atrakcyjnych turystycznie i stanowić płaszczyznę współpracy samorządów gminnych i powiatowych zainteresowanych wspieraniem turystyki na ich terenach, podmiotów gospodarczych działających w turystyce, stowarzyszeń, fundacji i innych organizacji turystycznych, a także uczelni i szkół kształcących kadry turystyczne oraz osób fizycznych. Organizacje na obu szczeblach funkcjonują w formie prawnej stowarzyszeń, jed-

<sup>1</sup> [www.about.visitberlin.de/en/node/298](http://www.about.visitberlin.de/en/node/298) [dostęp: 31.08.2017].

<sup>2</sup> [www.visitlisboa.com/about-turismo-de-lisboa](http://www.visitlisboa.com/about-turismo-de-lisboa) [dostęp: 31.08.2017].

nak na zasadach szczególnych, ponieważ ich członkami oprócz osób fizycznych mogą zostać także osoby prawne [ustawa Prawo o stowarzyszeniach 1990; ustawa o Polskiej Organizacji Turystycznej 1999].

Ze względu na cel artykułu istotne jest to, że w ustawie o POT [1999] nie określono odrębnych zadań dla ROT i LOT. Zgodnie z jej zapisami jednakowy obszar ich działania obejmuje: promocję turystyczną obszaru, na którym działają, wspomaganie funkcjonowania i rozwoju informacji turystycznej, inicjowanie, opiniowanie i wspieranie planów rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej, a także współpracę z Polską Organizacją Turystyczną.

Rozróżnienie funkcji obu typów organizacji znalazło się jednak w zapisach dokumentu „Kodeks dobrych praktyk systemu zarządzania i promocji turystyki w Polsce” [POT 2009]. Zgodnie z nimi ROT odpowiadają za spójność działań promocyjnych i realizację założeń strategicznych na szczeblu wojewódzkim, przy czym istotne w tym procesie jest odpowiednie planowanie oraz kumulowanie informacji dotyczących wszystkich kwestii związanych z turystyką na terenie województwa, zwłaszcza w odniesieniu do tworzenia produktów turystycznych, a także prowadzonych przez inne instytucje działań związanych z promocją regionu. LOT odpowiadają zaś za spójność działań dotyczących tworzenia produktu turystycznego na szczeblu lokalnym i czuwają nad właściwym i efektywnym przebiegiem działań promocyjnych. Nie zostały jednak rozdzielone zasady członkostwa w ROT i LOT oraz wzajemne relacje między nimi, co jest przyczyną powstania rozbieżności w rozwiązaniach organizacyjnych w poszczególnych regionach, nieporozumień i niepotrzebnej walki konkurencyjnej między dwoma szczeblami organizacyjnymi, dublowaniem działań i chaosem administracyjnym [Migdal 2013].

Rozbieżności te są obecne także w przypadku realizacji zadań z zakresu zarządzania turystyką w miastach wojewódzkich. W drodze ewolucji w poszczególnych miastach powstały następujące modele organizacyjne:

- wiodąca działalność LOT (Gdańsk, Poznań, Warszawa, Łódź),
- działalność ROT przy braku funkcjonującego LOT (Katowice, Kielce, Lublin, Szczecin),
- działalność obu szczebli organizacji turystycznych, przy czym LOT pełni rolę uzupełniającą lub marginalną (Bydgoszcz, Toruń, Kraków),
- działalność władz miasta (Zielona Góra, Gorzów, Wrocław).

Z przeglądu literatury na temat systemów organizacyjnych turystyki w państwach Unii Europejskiej [Costa, Panyik i Buhalis 2014] wynika, że najczęściej stosowanym rozwiązaniem jest model dwuszczeblowy, zakładający funkcjonowanie organizacji regionalnych (przy czym może on mieć też charakter subregionalny) oraz lokalnych (tab. 1)<sup>3</sup>. W żadnym kraju nie występuje specjalny, odrębny

---

<sup>3</sup> Dane przedstawione w tabeli 1 mają charakter poglądowy, zatem nie informują o szczegółowych rozwiązaniach terytorialnych, strukturalnych i prawnych ani o relacjach zachodzących między

Tabela 1. Miejskie organizacje turystyczne w systemach organizacyjnych turystyki w krajach Unii Europejskiej (2014)

| Kraj            | Regionalne DMO<br>[liczba, jeśli<br>jest znana] | Lokalne DMO<br>[liczba, jeśli<br>jest znana] | Miejskie DMO<br>[odrębny status*/<br>realnie istniejące] | DMO w stolicy<br>kraju [status*] | Uwagi  |
|-----------------|---|--|--|----------------------------------|--|
| Dania           | + [5]   | + [98]                                       | -/+  | + [L]                            | LDMO w formie centrów it   |
| Wielka Brytania | + [14]  | +  | -/+  | + [R/S]                          | -  |
| Finlandia       | -   | -  | -/-  | + [L]                            | Brak krajowych uregulowań systemowych  |
| Irlandia        | -   | -  | -/+  | + [S]                            | Brak krajowych uregulowań systemowych  |
| Szwecja         | + [24]  | +  | b.d./+   | + [L]                            | -  |
| Bulgaria        | + [8]   | -  | -/+ [P]  | + [P]                            | RDMO – brak realnych działań; LDMO oraz MDMO<br>– tylko prywatne inicjatywy [40]   |
| Estonia         | + [4]   | - [P]  | -/+ [R]  | + [R]                            | -  |
| Łotwa           | + [4]   | - [P]  | b.d.   | + [R/S]                          | -  |
| Litwa           | + [5]   | - [P]  | b.d.   | + [b.d.]                         | -  |
| Rumunia         | +   | b.d.   | + /C   | + [S]                            | Oddziały administracji rządowej, odpowiedzialne za it<br>oraz kategoryzację hoteli |
| Austria         | + [9]   | +  | b.d./+   | + [L/S/P]                        | Regulacje zależne od prawa w poszczególnych landach                                |
| Czechy          | + [17]  | b.d.   | -/+  | + [R]                            | -  |
| Niemcy          | + [ok. 280]                                     | + [ok. 6000]                                 | + /b.d.  | + [L/R/S]                        | MDMO – regulacje zależne od prawa w poszczególnych landach                         |
| Węgry           | + [9]   | + [143]                                      | -/+  | + [L]                            | -  |
| Słowacja        | + [8]   | + [30]                                       | -/+  | + [L]                            | -  |

cd. tabeli 1

| Kraj              | Regionalne DMO<br>[liczba, jeśli<br>jest znana] | Lokalne DMO<br>[liczba, jeśli<br>jest znana] | Miejskie DMO<br>[odrębny status* /<br>realnie istniejące] | DMO w stolicy<br>kraju [status*] | Uwagi   |
|-------------------|---|--|---|----------------------------------|---|
| Cypr              | + [5]   | -  | -/+   | + [R]                            | -   |
| Grecja            | +   | +  | -/+   | + [S]                            | DMO w Atenach finansowany z środków strukturalnych UE |
| Włochy            | + [mniej niż 10]                                | +  | bd./+   | + [L]                            | Regulacje zależne od prawa regionalnego               |
| Malta             | -   | -  | -   | -                                | Tylko centra informacji turystycznej narodowej DMO    |
| Portugalia        | + [5]   | -  | -/+   | + [R]                            | -   |
| Słowenia          | -   | +  | -/+   | + [R]                            | -   |
| Hiszpania         | +   | +  | + [b.d.]  | + [L]                            | -   |
| Belgia [Flandria] | +   | -  | + [b.d.]  | + [L/S]                          | Odrębne systemy organizacyjne w trzech regionach      |
| Belgia [Walonii]  | +   | +  | -   | -                                | -   |
| Francja           | +   | +  | -/+   | + [S]                            | Finansowanie centralne                                |
| Luxemburg         | -   | -  | -   | -                                | -   |
| Holandia          | +   | +  | -/+   | + [R]                            | -   |

Objaśnienia: L – status lokalnego DMO; R – status regionalnego [ponadlokalnego DMO]; S – status specjalny, połączony z centralnym finansowaniem [pełnym lub większościowym]; P – finansowanie przez sektor prywatny.

Źródło: Costa i in. 2014 oraz strony internetowej miejskich DMO.



rodzaj miejskiej (metropolitalnej) organizacji turystycznej, jednak w większości z nich miejskie DMO funkcjonują w praktyce. Wyjątek stanowią kraje małe i nieposiadające systemów organizacyjnych turystyki. W niemal wszystkich krajach funkcjonują stołeczne DMO, przy czym ich status – wynikający ze sposobu finansowania i zakresu przestrzennego działania – jest zróżnicowany. W 26% stolic funkcjonują DMO finansowane i funkcjonujące w zakresie lokalnym, natomiast w 22% – w zakresie regionalnym. W jednej trzeciej państw zarządzanie turystyką jest finansowane lub współfinansowane z budżetów centralnych, można zatem twierdzić, że mają one specjalny status, otwierający drogę do ewentualnego statusu metropolitalnych DMO.

Lektura źródeł, na podstawie których stworzono zestawienie zaprezentowane w tabeli 1, wnosi jeszcze jeden, bardziej ogólny, aczkolwiek istotny dla niniejszych rozważań wniosek. Mimo krytyki pojawiającej się w środowisku naukowym, eksperckim oraz branżowym co do jakości rozwiązań organizacyjnych istniejących w Polsce należy podkreślić, że – poza przytoczonymi wcześniej słabościami – należą one do najbardziej przejrzystych i uporządkowanych systemów w Europie. Dotyczy to także porównania z systemami obowiązującymi w krajach o znacznie bardziej rozwiniętej gospodarce turystycznej. Warto podkreślić ten fakt i powiązać go z postulatem ustanowienia MOT jako odrębnej formy organizacji turystycznej. Dzięki spójności organizacyjnej polski system stanowi najsolidniejsze ramy do wprowadzenia tej innowacji w praktyce, a także odniesienie (*benchmark*) innowacyjne dla innych systemów europejskich.

## 5. Umocowanie MOT w polskim systemie organizacyjnym turystyki

Argumenty systemowe przemawiające za utworzeniem specjalnego typu organizacji turystycznych wynikają z piętnastu paneli dyskusyjnych przeprowadzonych w latach 2015-2016 z przedstawicielami ROT i LOT tworzących regionalne systemy organizacyjne turystyki w Polsce. Dyskusje odbywały się w ramach projektu ewaluacyjnego „Produkt, wiedza, współpraca”, mającego na celu monitorowanie stanu systemu organizacyjnego turystyki w Polsce zrealizowanego przez Polską Organizację Turystyczną [Gonera i Zmyślony 2017].

Głównym wnioskiem wynikającym z projektu jest konieczność ponownego rozdzielenia kompetencji obecnych LOT i ROT na tworzenie produktu i dzia-

---

poszczególnymi szczeblami systemów. Ponadto w celu uzyskania spójności danych informacje zostały zaczerpnięte z jednego źródła.

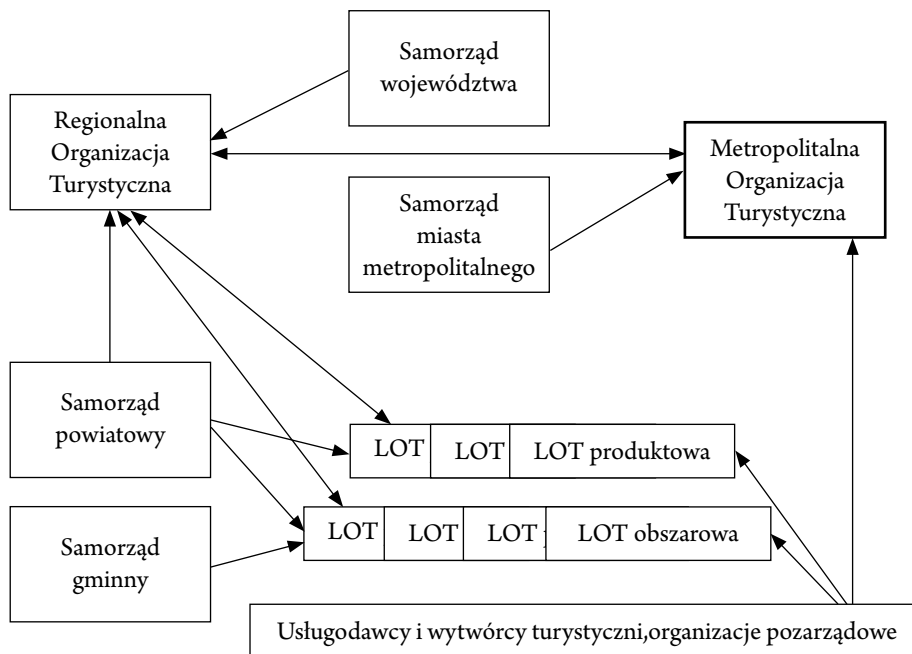
łania promocyjne. Tworzenie produktów zapewniających atrakcyjną zawartość powinno być domeną LOT, które dodatkowo podzielono na LOT produktowe, zarządzające subregionalnymi produktami (przykładem jest klaster turystyczny Szlak Piastowski w Wielkopolsce, mający status organizacji turystycznej) oraz tradycyjne LOT obszarowe. Stosowanie narzędzi promocji powinno zaś należeć do zadań ROT, które powinny zarządzać marketingowymi ofertami produktowymi województw. Między tymi dwoma szczeblami zarządzania (ale nie na zasadzie organizacji hierarchicznej) powinny zachodzić istotne powiązania kompetencyjne, ale nie ich wymiennosc, szczególnie w odniesieniu do tworzenia produktów przez ROT, które nie powinny stawać się twórcami i operatorami produktów turystycznych w regionie.

W tak określonych warunkach utworzenie MOT powinno być obowiązkowe, jednak ze względu na to, że w niektórych miastach już istnieją, zachodzi potrzeba unormowania ich statusu i miejsca w systemie adekwatnie do ich roli. Status MOT – budowanych w stolicach województw i ewentualnie innych miastach metropolitalnych – powinien mieć charakter odmienny od konwencjonalnych LOT i być zbliżony do statusu ROT. MOT powinny skupiać zarówno zadania produktowe rekomendowane LOT, jak i zadania promocyjne rekomendowane ROT, jednak w ramach porozumienia z tymi ostatnimi, szczególnie w odniesieniu do tworzenia marki regionalnej na rynkach zagranicznych. Współpraca między nimi powinna odbywać się na zasadach partnerskich.

Do zadań MOT powinno należeć prowadzenie *convention bureau*. Branża spotkań jest rynkiem skupionym w dużych ośrodkach miejskich, które oddziałują na region, jednak w pierwszym rzędzie wpływa on na konkurencyjność miast. Rekomenduje się, aby w tym zakresie ROT wspierały MOT (także na zasadzie montażu finansowego lub rozliczania składki członkowskiej).

ROT powinny być gotowe do utrzymywania silnych relacji partnerskich z MOT (rys. 1). Powinno się stwarzać warunki zachęcające do współpracy poprzez regulację wysokości składki, tak by była ona realnie powiązaną wartością dodaną, jaką miałyby wnieść MOT do regionalnego systemu zarządzania turystyką. Zacieśnianie współpracy na linii MOT – ROT jest szczególnie istotne, jeśli uwzględni się optykę turysty przyjazdowego. Na wielu rynkach nazwy polskich regionów są wciąż nierozpoznawalne. Celowym działaniem jest promocja regionu poprzez jego rozpoznawalną i posiadającą międzynarodową markę stolicy. Przykładowo, w działaniach promocyjnych województwa małopolskiego na rynkach zagranicznych wykorzystuje się nazwę Kraków Region, w działaniach promocyjnych województwa pomorskiego na rynkach zagranicznych – nazwę Gdańsk Region, w działaniach promocyjnych województwa wielkopolskiego na rynkach zagranicznych – nazwę Poznań Region.

Konsekwencją szczególnego statusu MOT powinna być zasada ich automatycznego obowiązkowego członkostwa w ROT (pod warunkiem tworzenia



Rysunek 1. Metropolitalna organizacja turystyczna w regionalnym systemie organizacyjnym turystyki

Źródło: opracowanie własne na podstawie Gonera i Zmysłony 2017.

produktu), przy czym konieczne byłoby formalne zagwarantowanie członkostwa zarówno samorządów terytorialnych szczebla gminnego (władz miast), jak i podmiotów gospodarczych, turystycznych i paraturystycznych (usługodawców oraz wytwórców) w pierwszym rzędzie w MOT (rys. 1), a dopiero w drugim – w ROT poprzez zasadę drugiej składki.

## 6. Zakończenie

Niniejszy artykuł ma charakter poglądowy, a jego celem jest wywołanie szerszej dyskusji w środowisku naukowo-branżowym na temat konieczności wprowadzenia odrębnego statusu metropolitalnych organizacji turystycznych w polskim systemie organizacyjnym turystyki. W artykule przedstawiono wyłącznie argumenty merytoryczne, abstrahując od zmian zachodzących w Polskiej Organizacji Turystycznej oraz w prawodawstwie turystycznym podyktowanych celami politycznymi.

Do argumentów uzasadniających potrzebę ustanowienia specjalnego statusu MOT można zaliczyć:

- zależność rozwoju turystyki od innych funkcji społeczno-gospodarczych miasta, przejawiającą się wtapianiem się w jego strukturę funkcjonalną i przestrzeń oraz koncentracją pobytów służbowych i turystyki biznesowej, co sprawia, że organizacje zarządzające turystyką zmuszone są wykraczać swoimi działaniami poza wąski zakres promocji turystyki oraz dostarczania informacji turystycznej, wchodząc w obszar współzarządzania (zarządzania partycypacyjnego),
- naturę turystyki wielkomiejskiej, wynikająca nie tylko z wielkości ośrodka, ale także z globalno-lokalnego zakresu oddziaływania, różnorodności form oraz dywersyfikacji produktu turystycznego, integracji funkcjonalnej z rekreacją (obsługą czasu wolnego mieszkańców), wychodzeniem funkcji turystycznej poza granice administracyjne miasta,
- specyfikę popytu turystycznego, który cechuje selektywność, raptowność, powtarzalność i kapryśność,
- szeroki zakres zadań DMO, które powodują konieczność integrowania działań i kompetencji wykraczających poza turystykę,
- upowszechnienie stylu zarządzania korporacyjnego jako podstawy funkcjonowania wielkomiejskich DMO,
- konieczność reprezentowania miasta na międzynarodowym rynku spotkań w formie *convention bureau*,
- orientację międzynarodową w tworzeniu strategii rozwojowych i marketingowych,
- wielkość budżetów miejskich DMO porównywalną z wielkością budżetów narodowych organizacji turystycznych oraz często przekraczającą wielkość budżetów regionalnych organizacji turystycznych,
- powszechne funkcjonowanie miejskich DMO w praktyce w Europie, mimo powszechnych trudności wynikających z braku odpowiedniego wsparcia systemowego (oprócz stolic),
- zróżnicowanie szczebla umocowania oraz źródeł kapitałowych miejskich DMO w Europie,
- trudności w bieżącym funkcjonowaniu miejskich organizacji turystycznych, a także „naturalne” hamowanie ich rozwoju przez ROT jako konsekwencje braku rozdzielenia zadań między ROT i LOT w polskim systemie organizacyjnym turystyki.

Przedstawione argumenty z pewnością nie wyczerpują listy powodów uzasadniających tworzenie MOT. Co więcej, mają one charakter jednostronny, gdyż ze względów objętościowych zabrakło miejsca na kontrargumenty, które stanowiłyby przeciwagę dla zaprezentowanych tez oraz wniosków.

## Literatura

- Ashworth G., 1992, Is there an urban tourism? *Tourism Recreation Research*, 17(2), 3-8.
- Ashworth G., 2003, Urban tourism: Still an imbalance in attention? w: C. Cooper (red.), *Classic Reviews in Tourism*, Clevedon: Channel View Publications.
- Ashworth G., 2009, Questioning the Urban in Urban Tourism, w: G. Maciocco, S. Serrelli (red.), *Enhancing the City: The Perspectives for Tourism and Leisure*, Dordrecht: Springer.
- Ashworth G., 2012, Do we understand urban tourism?, *Tourism & Hospitality*, 1(4), 1-2.
- Ashworth G., Page S., 2011, Urban Tourism Research: Recent Progress and Current Paradoxes, *Tourism Management*, 32(1), 1-15.
- Beritelli P., Bieger T., Laesser C., 2007, Destination Governance: Using Corporate Governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management, *Journal of Travel Research*, 46(1), 96-107.
- Borzyszkowski J., 2016, Ocena działalności organizacji zarządzających obszarami recepcji turystycznej – implikacje dla teorii i praktyki, *E-Mentor*, 4(66), 46-54.
- Borzyszkowski J., 2017, Czy DMO to organizacja odpowiedzialna tylko za turystykę? Przykład London & Partners, *Turystyka w Mieście*, <http://wp.me/p4ltbh-12h> [dostęp: 29.01.2017].
- Bryson J.M., Alston F.K., 2005, *Creating and implementing your strategic plan: A workbook for public and nonprofit organizations*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Costa C., Panyik E., Buhalis D. (red.), 2014, *European Tourism Planning and Organisation Systems: The EU Member States*, Bristol: Channel View Publications.
- Ford R.C., Peeper, W.C., 2008, *Managing Destination Marketing Organisations: The task, roles and responsibilities of the Convention and Visitors Bureau Executive*, Orlando: For-Per Publications.
- Gonera H., Zmysłony P., 2017, *Produkt – wiedza – współpraca. Wnioski i rekomendacje*, POT, Warszawa, [www.pot.gov.pl/component/rubberdoc/doc/5979/raw](http://www.pot.gov.pl/component/rubberdoc/doc/5979/raw) [dostęp: 31.08.2017].
- Hall P., 1966, *The World Cities*, London: Heinemann.
- Hall P., 1997, *Megacities, World Cities and Global Cities*, [www.megacities.nl/lecture\\_1/lecture.html](http://www.megacities.nl/lecture_1/lecture.html) [dostęp: 12.03.2012].
- Hall P., 2001, Global city-regions in the twenty-first century, w: A.J. Scott (red.), *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Heeley J., 2011, *Inside City Tourism: A European Perspective*, Bristol: Channel View Publications.
- Komorowski J., 2000, *Współczesne uwarunkowania gospodarczo-przestrzenne internacjonalizacji miast polskich*, Poznań: Wyd. AE w Poznaniu.
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, Warszawa: WN PWN.
- Kruczek Z., Zmysłony P., 2014, *Regiony turystyczne: Podstawy teoretyczne. Studium przypadków*, Kraków: Proksenia.
- Law C.M., 2002, *Urban Tourism: The Visitor Economy and the Growth of Large Cities*, London: Continuum.

- Liszewski S., 2005, Metropolitalny region turystyczno-wypoczynkowy: przykład miasta Łodzi, *Turyzm*, 15(1-2), 121-138.
- Liszewski S., 2008, Ewolucja poglądów na temat regionu turystycznego. Od regionu krajoznawczego po funkcjonalny, w: G. Gołembski (red.), *Turystyka jako czynniki wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Poznań: Wyd. AE w Poznaniu.
- London & Partners, 2016, *2016-2017 Business Plan*, London, files.londonandpartners.com/l-and-p/assets/abouts-us/business\_plan\_201617.pdf [dostęp: 31.08.2017].
- Maitland R., Newman P., 2009, Developing world tourism cities, w: R. Maitland, P. Newman (red.), *World Tourism Cities: Developing Tourism Off the Beaten Track*, Oxon: Routledge.
- Maitland R., Ritchie B.W. (red.), 2009, *City tourism: National Capital Perspective*, Wallingford – Cambridge: CABI.
- Migdal M., 2013, *Lokalna Organizacja Turystyczna – poradnik*, Szczecin: Forum Turystyki Regionów.
- MRR, 2008, *Koncepcja good governance – refleksje do dyskusji*, Warszawa.
- Page S.J., Hall C.M., 2003, *Managing urban tourism*, Harlow: Prentice Hall.
- Paskaleva-Shapira K.A., 2007, New Paradigms in City Tourism Management: Redefining Destination Promotion, *Journal of Travel Research*, 46(1), 108-114.
- Pearce D.G., 2001, An Integrative Framework for Urban Tourism Research, *Annals of Tourism Research*, 28(4), 926-946.
- Pechlaner H., Volgger M., Herntrei, M., 2012, Destination management organizations as interface between destination governance and corporate governance, *Anatolia*, 23(2), 151-168.
- Piechota N., 2016a, Convention bureau jako instytucja ograniczająca koszty transakcyjne w branży spotkań, *Folia Turistica*, 40, 135-150.
- Piechota N., 2016b, Rola convention bureau w kształtowaniu potencjału konkurencyjnego miast – założenia projektu badawczego, *Turystyka i Rekreacja*, 17(1), 271-282.
- POT, 2009, *Kodeks dobrych praktyk systemu zarządzania i promocji turystyki w Polsce*, Warszawa.
- Ritchie J.R.B., Crouch G.I., 2003, *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*, Cambridge: CABI.
- Sassen S., 2005, The Global City: Introducing a Concept, *The Brown Journal of World Affairs*, XI(2), 27-43.
- Seiser B., 2008, *European city tourism organisations: How city tourism organizations in Europe prepare themselves for rough times in saturated markets*, Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- UNESCAP, 2010, *What is good governance?*, Bangkok.
- UNWTO, 2010, *Survey on destination governance: Evaluation report*, Madrid.
- UNWTO, 2012, *Global Report on City Tourism - Cities 2012 Project*, Madrid.
- UNWTO, 2014, *Global Benchmarking for City Tourism Measurement*, AM Reports, Vol. 10, Madrid.
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o Polskiej Organizacji Turystycznej, Dz.U. nr 62, poz. 689; t.j. Dz.U. 2016, poz. 156.

- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. nr 20, poz. 104 z późn. zm.; t.j.: Dz.U. 2017, poz. 210.
- Wang Y., 2011, Destination marketing and management: Scope, definition and structures, w: Y. Wang, A. Pizam (red.), *Destination Marketing and Management: Theories and Applications*, Wallingford – Cambridge: CABI.
- Wang Y., Pizam A. (red.), 2011, *Destination Marketing and Management*, Wallingford – Cambridge: CABI.
- Wöber K.W., Mazanec J.A. (red.), 2010, *Analysing International City Tourism*, Wien: Springer-Verlag.
- [www.about.visitberlin.de/en/node/298](http://www.about.visitberlin.de/en/node/298) [dostęp: 31.08.2017].
- [www.visitlisboa.com/about-turismo-de-lisboa](http://www.visitlisboa.com/about-turismo-de-lisboa) [dostęp: 31.08.2017].
- Zmyślony P., 2008, *Partnerstwo i przywództwo w regionie turystycznym*, Poznań: Wyd. AE w Poznaniu.
- Zmyślony P., 2014, Internationalization of European cities' tourist function: initial qualitative data analysis, *FIBE Working Papers*, nr 2014/05, [http://ue.poznan.pl/data/upload/articles\\_download/26169/20150101/WP\\_2014\\_05.pdf](http://ue.poznan.pl/data/upload/articles_download/26169/20150101/WP_2014_05.pdf) [dostęp: 10.03.2015].
- Zmyślony P., 2015, *Funkcja turystyczna w procesie internacjonalizacji miast*, Poznań – Kraków: Proksenia.
- Zmyślony P., Piechota N., 2016, Metropolie turystyczne świata w świetle rankingów międzynarodowych – statystyczna analiza rangowania wielokryterialnego, *Folia Turistica*, 38, 57-80.
- Żabińska T., 2013, Turystyka w dużych miastach i metropoliach. Wybrane problemy rozwoju i zarządzania, w: T. Żabińska (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, Katowice: Wyd. UE w Katowicach.

## On the Need to Create Metropolitan Tourism Organisations

**Abstract.** The aim of the article is to argue for the need to create a new type of tourist organisation, known as a metropolitan tourism organisation, responsible for promoting the development of tourism in Poland. Organisations of this kind are necessary because the development of tourism depends on other socio-economic functions of the city and urban tourism differs from other kinds of tourism. At present urban destination management organisations (DMO) have a wide range of tasks and can contribute to corporate governance and activities convention bureaus. Also, metropolitan tourism organization can be more internationally orientated in their development planning, since DMOs function in a number of European cities. Under current regulations and in the present institutional setting, the functioning of urban DMOs faces many difficulties.

**Keywords:** cities, tourist function, tourism planning and organization, DMO, Poland





EWA SZCZEPANOWSKA\*, MARTA KASPRZYKOWSKA-MAZUR\*\*

## Uprawianie turystyki i rekreacji wśród studentów tego kierunku na Uniwersytecie Szczecińskim oraz pracowników szczecińskich hoteli

**Streszczenie.** Głównym celem pracy jest określenie preferencji w kwestii spędzania czasu wolnego w zakresie turystyki i rekreacji w dwóch grupach badanych: studentów studiów magisterskich na kierunku Turystyka i Rekreacja Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Szczecińskiego oraz pracowników szczecińskich hoteli. Badaniu poddano 100 studentów i 100 hotelarzy. W każdej z badanych grup 60% stanowiły kobiety, a 40% mężczyźni. W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego. Dokonano analizy poziomu istotności i siły zależności badanych cech. Stwierdzono, że grupy różnią się podejściem do uprawiania turystyki i rekreacji nie z powodu działalności w tej samej dziedzinie (turystyki i rekreacji), lecz sytuacji: u studentów trwającej jeszcze edukacji, a u hotelarzy – wykonywanej pracy. Największe różnice w sposobach spędzania czasu wolnego w zakresie turystyki i rekreacji występują między studentkami a pracownicami hoteli oraz studentami a pracownikami hoteli.

**Słowa kluczowe:** turystyka i rekreacja, Szczecin, formy uprawiania, studenci, hotelarze

### 1. Wstęp

We współczesnym świecie coraz szybciej następuje rozwój turystyki i rekreacji, spowodowany postępującą integracją społeczeństwa europejskiego. Człowiek „nowoczesny” zdaje sobie sprawę z korzyści, jakie dla organizmu mogą przynieść zajęcia turystyczno-rekreacyjne, które nie są traktowane już jako zajęcia dodatkowe, lecz często stają się nieodłącznym elementem życia. Można zróżni-

---

\* Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Turystyki i Rekreacji, e-mail: ewa.szczepanowska@univ.szczecin.pl.

\*\* Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Turystyki i Rekreacji, e-mail: marta.kasprzykowska@gmail.com.

cować formy turystyki ze względu na motyw i potrzeby rozwoju w coraz bardziej wymagającym i zmieniającym się świecie [Różycki 2005: 13-23], a formy zajęć aktywności rekreacyjnej można podzielić według: poziomu wysiłku wydatkowanego w czasie uprawiania aktywności rekreacyjnej, stopnia trudności, pory roku, miejsca realizacji danej aktywności. Wybór formy zajęć rekreacyjnych zależy od danej osoby [Toczek-Werner 2008: 15-26]. Ważne jest, by specyfika takiego zajęcia była dostosowana do możliwości psychoruchowych organizmu, sprawiała przyjemność, przynosząc przy tym korzyści zarówno dla zdrowia, jak i dla rozwoju osobowego człowieka [Różycki 2005: 13-23; Toczek-Werner 2008: 15-26].

Problem badań dotyczy oceny preferencji w uprawianiu turystyki i rekreacji przez osoby, które łączy działalność w dziedzinie turystyki i rekreacji, o różnym statusie zawodowym i materialnym, czyli studentów kierunku magisterskiego Turystyka i Rekreacja (TiR) i pracowników (recepjonistów) szczecińskich hoteli. Jest on istotny z uwagi na zagospodarowanie miasta pod kątem turystyczno-rekreacyjnym i stworzenia nie tylko dla tych grup możliwości wypoczynku i rozrywki. Tego typu badania mogą pomóc ustalić kierunki rozwoju miasta i wykorzystać je do planowania odpowiednich inwestycji. Trzeba dodać, że dziś bycie studentem stacjonarnym oznacza również pracę zawodową, zwykle dorywczą, ale często w miarę stałą, co jest związane z wymaganiami pracodawców dotyczącymi zaliczenia stażu zawodowego lub wzbogacenia CV o doświadczenia zawodowe.

Uprawianie turystyki i rekreacji staje się możliwe w odpowiednio zagospodarowanym terenie, atrakcyjnym pod względem turystycznym i rekreacyjnym [Karczewski 2010: 163-168]. W Szczecinie jest wiele cennych zabytków, parków, stanowisk zieleni ważnych dla mieszkańców i turystów. Mimo starań władz miasta i wielu instytucji istnieje wiele miejsc, które nie nadają się do rekreacji dla samych mieszkańców, a tym bardziej nie stanowią o atrakcyjności Szczecina dla przyjezdnych turystów. Stąd pomimo możliwości, jakie oferuje miasto, duża liczba studentów jako formę rekreacji wybiera wyjście z przyjaciółmi do pubu lub na dyskotekę. Pracownicy dużych zakładów pracy, takich jak hotele, najczęściej oddają się aktywności turystycznej i rekreacyjnej organizowanej przez daną firmę (wyjazdy integracyjne, szkolenia, korzystanie ze zlokalizowanych w niej placówek rekreacyjnych, np. klubu fitness, oraz zniżek często oferowanych przez pracodawcę).

Oprócz motywów uprawiania aktywności turystyczno-rekreacyjnej można wymienić czynniki demotywujące, które zniechęcają, a nierzadko uniemożliwiają jej podjęcie [Kosmaczewska 2010: 275-283]. Przeważa jednak motyw poznania tego, co nowe, rozumiany jako chęć zapoznania się z miejscami, krajami i kulturą ludzi zamieszkujących odwiedzane tereny [Przeclawski 2004: 18-20].

Sytuacja materialna danej osoby jest czynnikiem, który może ograniczać możliwość uprawiania danej aktywności. Studenci, jako ludzie młodzi, często

wybierają specjalnie dla nich stworzone oferty albo tańsze formy spędzania czasu wolnego niż osoby pracujące [Kosmaczewska 2010: 275-283].

Wykształcenie jest kolejnym czynnikiem determinującym aktywność turystyczno-rekreacyjną. Osoby z wyższym wykształceniem mają większą świadomość korzyści, jakie niesie tego rodzaju działanie. Częściej korzystają z ofert i promocji (aż 39% studentów bierze udział w wydarzeniach kulturalnych organizowanych w Szczecinie). Duże znaczenie w wyborze form turystyczno-rekreacyjnych ma także odpowiednie zagospodarowanie terenu, stąd coraz częściej władze miast inwestują w rozwój bazy towarzyszącej, przeznaczając środki unijne na działania mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców [Kosmaczewska 2010: 275-283].

Racjonalne wykorzystanie czasu wolnego uzależnione jest od indywidualnych cech, motywacji, zainteresowań i możliwości. Inaczej odpoczywają ludzie młodzi (np. społeczność akademicka), a inaczej osoby dorosłe, zatrudnione w sektorze usług turystycznych (np. pracownicy hoteli). Ograniczenia w wykonywaniu aktywności turystyczno-rekreacyjnej nie wynikają często z braku czasu wolnego, lecz ze złego zagospodarowania terenu, kosztów i możliwości uprawiania rekreacji w Szczecinie, a także braku promocji miasta poza jego granicami, niewystarczającej liczby terenów zieleni i ścieżek rowerowych. W opinii mieszkańców oferta turystyczno-rekreacyjna nie jest odpowiednio dostosowana do ich potrzeb. Z jednej strony miasto pozyskuje fundusze i dotacje unijne na zakładanie parków zieleni, z drugiej – są one źle usytuowane: w miejscach o dużym natężeniu hałasu i dużej ilości spalin samochodowych. Nie ma tam też odpowiedniego sprzętu do uprawiania aktywności fizycznej. Ponadto zagospodarowany teren (np. plac zabaw dla dzieci) często nie jest miejscem bezpiecznym dla osoby z niego korzystającej z powodu złego stanu technicznego. W ocenie szczecinian duże znaczenie mają także czynności z zakresu rekreacji, które można wykonywać w grupach i które integrują społeczność, poszerzając kontakty międzyludzkie. Stan zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego miasta nie jest tak zły, jak postrzegają go mieszkańcy, a wina w dużym stopniu leży po stronie instytucji, które nieodpowiednio promują Szczecin. Szczecinianie za najatrakcyjniejsze dla przyjezdnych turystów uważają Wały Chrobrego, Zamek Książąt Pomorskich i Jasne Błonia [Rudewicz 2009a: 55-64]. Destynacje szczecinian preferowane w sezonie letnim skupiają się na Berlinie, Pradze, Paryżu i Rzymie, a turystyka krajowa koncentruje się wokół miejscowości nadmorskich [Rudewicz 2009b: 107-110; Zarzecki 2010: 213-216].

Wiek, płeć, zainteresowania i status materialny wpływają na aktywność i preferowane formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej każdego człowieka, w tym studenta, który często wpisuje odpoczynek w plan swoich zajęć [Kanyga-Janczak 2011: 75-100]. Pracownicy hoteli często mają możliwość wypoczynku w obiekcie, w którym pracują. Rodzaj podejmowanej aktywności turystyczno-rekreacyj-

nej przez pracowników hoteli uzależniony jest w dużym stopniu od ilości ich czasu wolnego. Wiele osób skarży się na jego brak. Dwukrotnie częściej aktywni są mężczyźni (do 4 razy w tygodniu) niż kobiety [Graczykowska i in. 2005: 106-110].

Przeprowadzone badania wśród osób powiązanych działalnością w tej samej dziedzinie (turystyka i rekreacja): studentów kierunku magisterskiego TiR i pracowników (recepjonistów) szczecińskich hoteli, mają na celu określenie zarówno różnic, jak i podobieństw między osobami uczącymi się jeszcze zawodu i osobami realizującymi się już w zawodzie hotelarza. Grupy respondentów, stanowiących niereprezentatywny ułamek populacji młodych mieszkańców Szczecina, różnią się wiekiem, związanym z nim stanem cywilnym, wykształceniem, miejscem pochodzenia, stażem pracy i formą wykonywania pracy (okazjonalnie bądź stale).

Różnice te są oczywiste, ważne jest natomiast zbadanie, jakie mają znaczenie w realizacji czasu wolnego w zakresie turystyki i rekreacji, szczególnie w odniesieniu do przestrzeni miejskiej Szczecina. Sferą łączącą obie badane grupy jest turystyka i rekreacja, która jest dla nich spełnieniem aspiracji, ale też formą zarabiania na życie. Poznanie podobieństw i różnic w obu tych grupach w zakresie realizacji czasu wolnego poprzez turystykę i rekreację może pomóc wytyczyć kierunek rozwoju infrastruktury miejskiej Szczecina, umożliwiającej aktywne spędzanie czasu wolnego, co może przekładać się na kształtowanie pozytywnych nawyków wszystkich mieszkańców tego miasta.

Zakres badań obejmuje ocenę możliwości ciekawego spędzania czasu wolnego w Szczecinie również pod kątem dochodów, preferencje w wyborze miejsca wypoczynku, czy to w kraju, czy za granicą (morze, góry, jezioro), ustalenie częstotliwości uprawiania wybranych form turystyki, określenie ilości czasu wolnego w tygodniu poświęcanego na uprawianie różnych form rekreacji ruchowej, indywidualnego bądź towarzyskiego podejścia do jej uprawiania, wyszczególnienie przeszkód i motywów uprawiania danej formy turystyki i rekreacji, a także roli kierunku studiów (TiR) oraz zawodu (pracownika hotelu) w uprawianiu turystyki i rekreacji.

W założeniu badań jest również ocena dostępności infrastruktury rekreacyjno-sportowej w Szczecinie, możliwość korzystania z obiektów/urządzeń rekreacyjno-sportowych w Szczecinie, również wpływu pory roku na uprawianie danych form turystyki i rekreacji i ogólnie zadowolenia z tego typu spędzania czasu wolnego.

Badanie i porównanie studentów TiR oraz pracowników branży hotelarskiej pozwala określić ich upodobania w zakresie spędzania czasu wolnego. Ważne jest tu porównanie osób kształcących się w zawodzie oraz tych, którzy już się w nim realizują.

## 2. Cel pracy

Głównym celem pracy jest określenie preferencji w kwestii spędzania czasu wolnego w zakresie turystyki i rekreacji w dwóch grupach badanych: studentów studiów magisterskich na kierunku Turystyka i Rekreacja Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Szczecińskiego oraz pracowników (recepjonistów) szczecińskich hoteli.

Celami szczegółowymi są: poznanie czynników wpływających na spędzanie czasu wolnego w środowisku miejskim Szczecina w zależności od stworzonych w nim możliwości w zakresie turystyki i rekreacji, sklasyfikowanie czynników wpływających na wybór określonych form aktywności w tym zakresie wśród badanych grup, w tym poznanie przeszkód, wpływu pór roku oraz zadowolenia ze sposobu uprawiania turystyki i rekreacji.

## 3. Problemy badawcze

Główny problem: Czy różnice w uprawianiu turystyki i rekreacji między studentami a hotelarzami związane są z działalnością w tej samej dziedzinie, czy wynikają z sytuacji: u jednych trwającej jeszcze edukacji, a u drugich – wykonywanej pracy?

Problemy szczegółowe: Między którymi grupami, z uwzględnieniem płci, występują największe różnice w sposobach spędzania czasu wolnego w zakresie turystyki i rekreacji? Które czynniki związane z uprawianiem turystyki i rekreacji najbardziej różnicują badane grupy?

## 4. Hipotezy

Hipoteza główna: Grupy różnią się podejściem do uprawiania turystyki i rekreacji nie z powodu działalności w tej samej dziedzinie, lecz sytuacji: u studentów trwającej jeszcze edukacji, a u hotelarzy – wykonywanej pracy.

Hipotezy szczegółowe:

1. Największe różnice w czynnikach i formach spędzania czasu wolnego w zakresie uprawiania turystyki i rekreacji występują między studentkami a pracownikami hoteli, następnie między studentami a pracownikami hoteli, pracownikami i pracownicami hoteli oraz studentami i studentkami.

2. Czynnikiem, które najbardziej różnicują badane grupy jest możliwość ciekawego sposobu spędzania czasu wolnego w Szczecinie, chęć realizacji wypo-

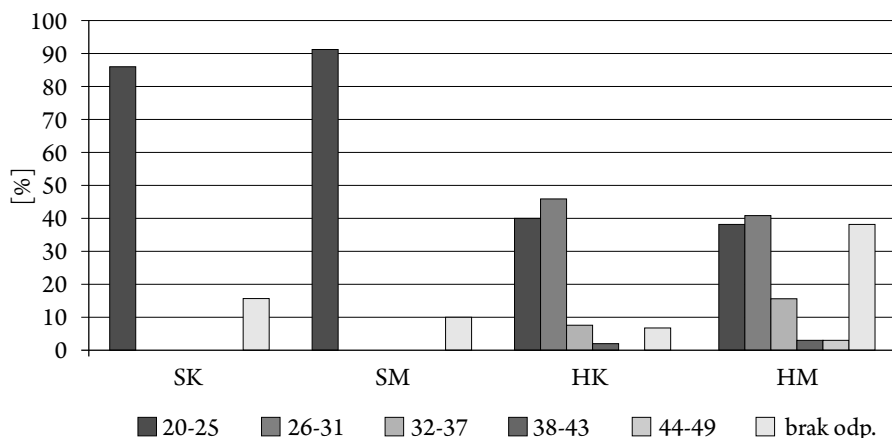
czynku nad jeziorem, uprawianie turystyki ekstremalnej, podejmowanie zajęć rekreacji ruchowej, sposób uprawiania danej formy turystyki i rekreacji, przeszkody w uprawianiu turystyki i rekreacji, rola kierunku studiów lub zawodu w sprzyjaniu uprawianiu turystyki i rekreacji, korzystanie z obiektów rekreacyjno-sportowych w Szczecinie, wpływ pory roku na uprawianą formę turystyki i rekreacji oraz zadowolenie ze sposobu spędzania czasu wolnego.

## 5. Materiał i metody nadawcze

Badania przeprowadzono na Uniwersytecie Szczecińskim i w hotelach w Szczecinie (co najmniej trzygwiazdkowych). Sondaż przeprowadzono wśród 200 osób: 100 studentów studiów magisterskich drugiego stopnia TiR (S) i 100 pracowników – recepcjonistów szczecińskich hoteli (H). Liczba osób badanych wiązała się z możliwościami wypełnienia w krótkim czasie kwestionariuszy ankietowych. Zarówno wśród S, jak i H 60% stanowiły kobiety (K), a 40% mężczyźni (M). Dobór próby był losowy i wynikał ze zgody badanych na wypełnienie kwestionariusza ankietowego. Materiał zebrano w 2016 r., osobiście kontaktując się z respondentami.

Badani są osobami w przedziale wiekowym 20-49 lat (wykres 1). Studenci są młodsi niż hotelarze (20-25 lat).

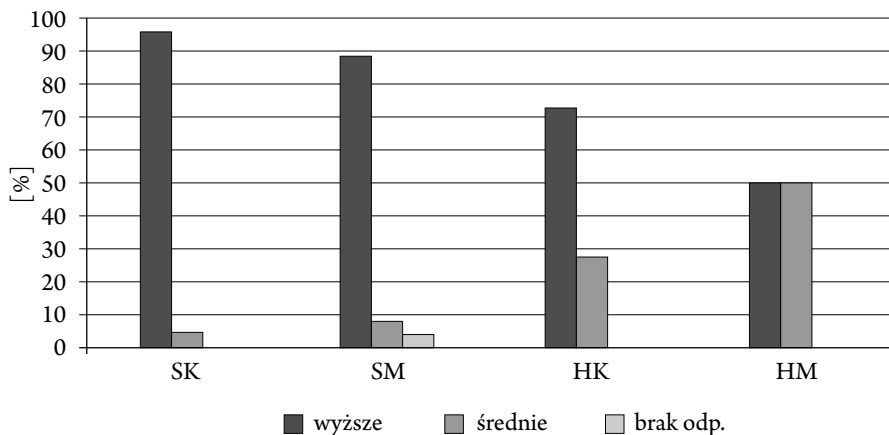
Wykres 1. Wiek respondentów w obu badanych grupach



Źródło: badania własne.

Wśród badanych S oraz H można wyróżnić osoby z wykształceniem średnim (SK 3,33%; SM 7,5%; HK 26,67%; HM 50%) oraz wyższym (SK 96,67%; SM 90%; HK 73,33%; HM 50%) (wykres 2).

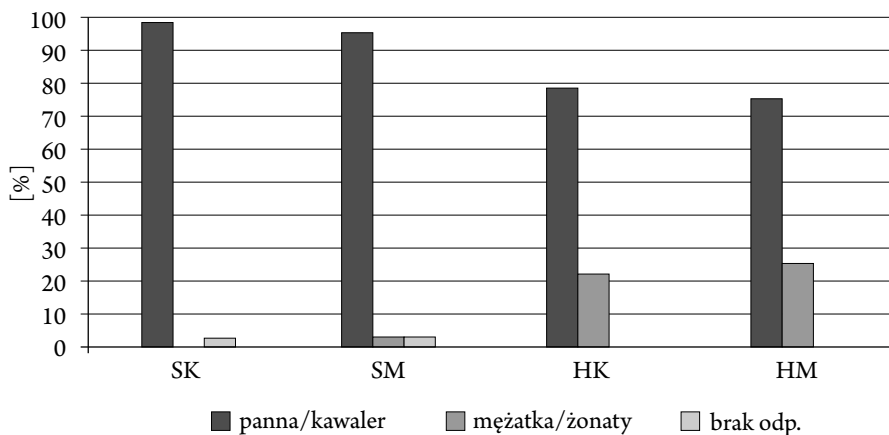
Wykres. 2. Wykształcenie respondentów w obu badanych grupach



Źródło: badania własne.

Badane kobiety są głównie pannami (SK 98,33%; HK 78,33%), a mężczyźni (SM 95%; HM 75%) – kawalerami (wykres 3).

Wykres 3. Stan cywilny kobiet i mężczyzn w obu badanych grupach

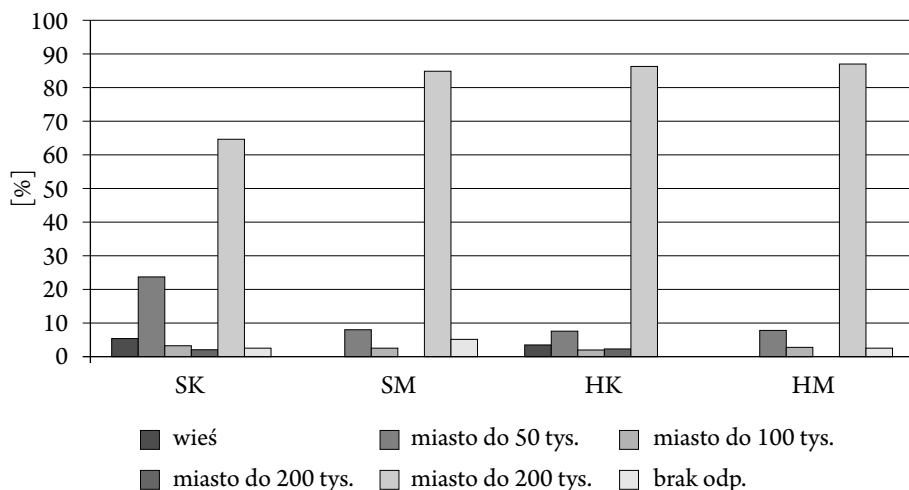


Źródło: badania własne.

Wśród większości SK (65%) i HK (86,67%) miejscem pochodzenia jest miasto powyżej 200 tys. mieszkańców, podobnie jak wśród SM (85%) i HM (87,5%) (wykres 4).

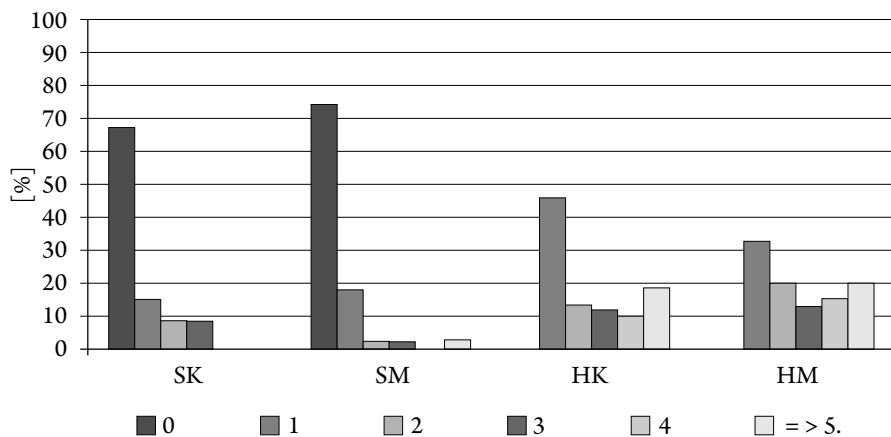
SK (68,33%) i SM (75%) są osobami niemającymi doświadczenia w pracy zawodowej (wykres 5). HK (46,67%) i HM (32,5%) posiadają staż pracy do roku.

Wykres 4. Miejsce pochodzenia respondentów w obu badanych grupach



Źródło: badania własne.

Wykres 5. Staż pracy respondentów w obu badanych grupach



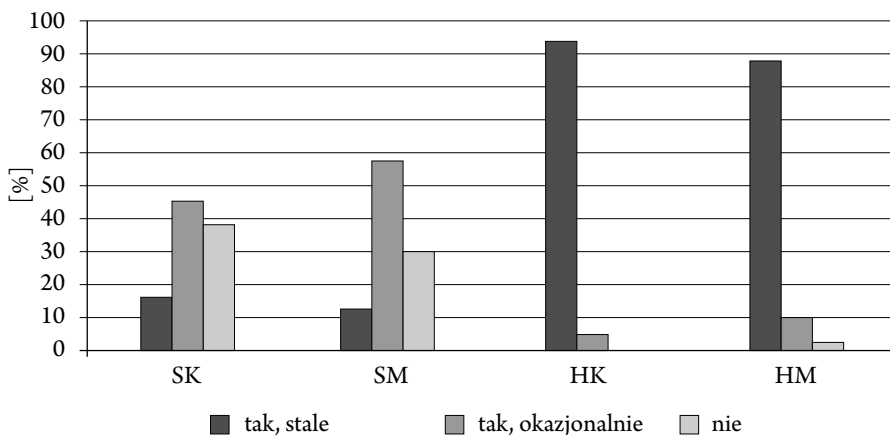
Źródło: badania własne.

Okazjonalne podejmowanie pracy zarobkowej odróżnia SK (45%) i SM (57,5%) od HK (93,33%) i HM (87,50%), którzy w większości wykonują ją stale (wykres 6).

W pracy posłużono się sondażem diagnostycznym, z zastosowaniem kwestionariusza ankietowego. Do obliczeń wykorzystano test  $\chi^2$  NW (największych wiarygodności) dla przyjętego poziomu istotności  $p \leq 0,05$  (pakiet Statistica 12)



Wykres 6. Praca zarobkowa respondentów w obu badanych grupach



Źródło: badania własne.

oraz współczynnik zbieżności Czuprowa, określający siłę oddziaływania i zależności pomiędzy badanymi cechami ( $T_{xy} = < 0; 1$ ) [Ciężczyk i Boichanka 2008: 17-34].

## KWESTIONARIUSZ ANKIETY

### Formy uprawiania turystyki i rekreacji wśród studentów oraz pracowników szczecińskich hoteli

Serdecznie proszę o wypełnienie poniższej ankiety dotyczącej form uprawiania turystyki i rekreacji wśród szczecińskich studentów oraz pracowników hotelarstwa. Swoją odpowiedź proszę zaznaczać symbolem „x”. Ankieta jest w pełni anonimowa.

1. Płeć:

kobieta

mężczyzna

2. Wiek: .....

3. Jest Pan/Pani:

studentem

pracownikiem hotelarstwa

4. Wykształcenie: .....

5. Stan cywilny: .....

5. Miejsce zamieszkania: .....

7. Staż pracy: .....

8. Czy pracujesz zarobkowo?

- tak, stale  
 tak, okazjonalnie  
 nie  
 inne (jak?).....

9. Czy uważa Pan/Pani, że dochody mają wpływ na spędzanie czasu wolnego?

- tak  
 nie  
 nie mam zdania

10. Czy uważa Pan/Pani, że w Szczecinie można ciekawie spędzić czas wolny?

- tak, ponieważ .....  
 nie, ponieważ .....  
 nie mam zdania

11. Gdzie uprawia Pan/Pani wybrane formy turystyki i rekreacji? Możliwa dowolna liczba odpowiedzi.

| miejsce destynacji | morze | góry | jezioro | inne (gdzie?) |
|--------------------|-------|------|---------|---------------|
| w kraju            |       |      |         |               |
| za granicą         |       |      |         |               |

12. Jakie formy turystyki i jak często uprawia Pan/Pani w swoim czasie wolnym? Możliwa dowolna liczba odpowiedzi.

| forma/częstotliwość    | nigdy | rzadko | często | bardzo często |
|------------------------|-------|--------|--------|---------------|
| turystyka krajoznawcza |       |        |        |               |
| turystyka wypoczynkowa |       |        |        |               |
| turystyka zdrowotna    |       |        |        |               |
| turystyka kulturowa    |       |        |        |               |
| turystyka ekstremalna  |       |        |        |               |
| turystyka religijna    |       |        |        |               |
| inna forma (jaka?)     |       |        |        |               |

13. Ile czasu w tygodniu poświęca Pan/Pani na uprawianie zajęć rekreacyjnych?

- kilka godzin (ile?) .....  
 1 dzień  
 2 dni  
 3-6 dni  
 7 dni

14. Jakie formy rekreacji i jak często uprawia Pan/Pani w czasie wolnym? Możliwa dowolna liczba odpowiedzi.

| forma/częstotliwość | nigdy | rzadko | często | bardzo często |
|---------------------|-------|--------|--------|---------------|
| fitness             |       |        |        |               |
| siłownia            |       |        |        |               |

|              |  |  |  |  |
|--------------|--|--|--|--|
| spacery      |  |  |  |  |
| bieganie     |  |  |  |  |
| plywanie     |  |  |  |  |
| kolarstwo    |  |  |  |  |
| inna (jaka?) |  |  |  |  |

15. Daną formę turystyki i rekreacji uprawia Pan/Pani:

- indywidualnie
- z przyjaciółmi
- z rodziną
- w grupie zorganizowanej

16. Przeszkody w uprawianiu danej formy turystyki i rekreacji:

- brak czasu
- status majątkowy
- brak kondycji
- warunki pogodowe
- inne (jakie?) .....

17. Motywy uprawiania danej formy turystyki i rekreacji:

- dochody
- moda
- kondycja
- upodobania
- inne (jakie?) .....

18. Czy uprawiany zawód lub kierunek studiów sprzyja uprawianiu form turystyki i rekreacji?

- tak
- nie
- nie mam zdania

19. Czy uważa Pan/Pani, że dostępna infrastruktura rekreacyjno-sportowa w Szczecinie jest:

- wystarczająca
- niewystarczająca
- ogólnodostępna
- nie mam zdania
- inne (jaka?) .....

20. Czy korzysta Pan/Pani z obiektów/urządzeń rekreacyjno-sportowych (sale gimnastyczne, boiska, baseny, ścieżki zdrowia itp.) na terenie Szczecina?

- tak (jakich?) .....
- nie

21. Czy pora roku wpływa na uprawianą przez Pana/Panią formę turystyki bądź rekreacji?

- tak  
 nie  
 nie mam zdania

22. Czy jest Pan/Pani zadowolony/zadowolona ze sposobu, w jaki spędza czas wolny?

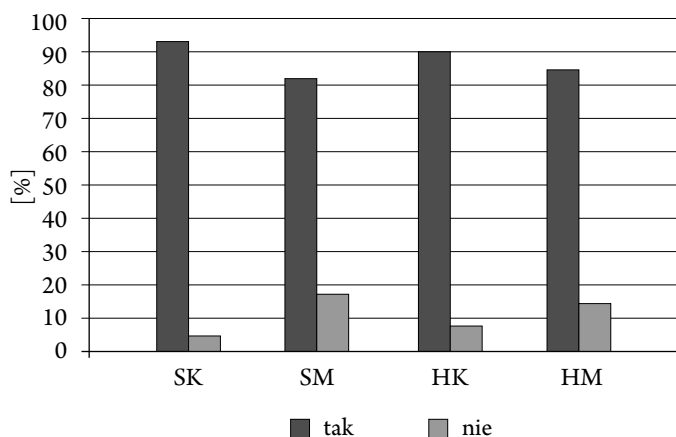
- tak  
 nie  
 nie mam zdania

Serdecznie dziękuję Państwu za rzetelne wypełnienie ankiety i poświęcony czas.

## 6. Wyniki

Według ankietowanych dochody mają istotny wpływ na spędzanie czasu wolnego. Taki pogląd prezentują głównie SK (93,33%) i HK (90%) (wykres 7).

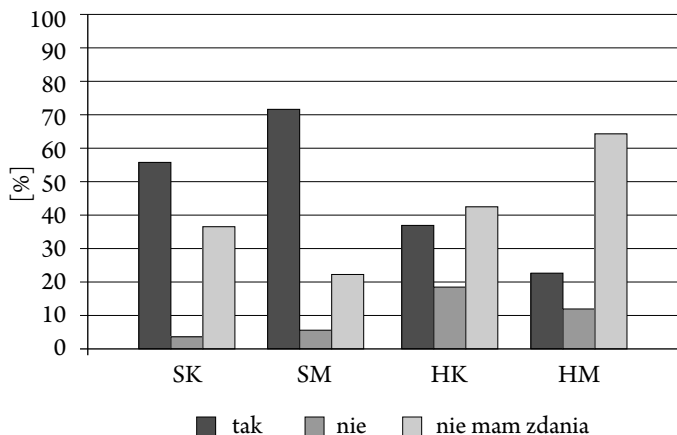
Wykres 7. Dochody i ich wpływ na czas wolny respondentów



Źródło: badania własne.

SM w największej mierze uważają, że w Szczecinie można ciekawie spędzić czas wolny (72,5%) (wykres 8). SK (56,67%) również dostrzegają możliwość ciekawego zagospodarowania czasu wolnego w Szczecinie, a HM (65%) i HK (43,33%) nie mają zdania w tej kwestii.

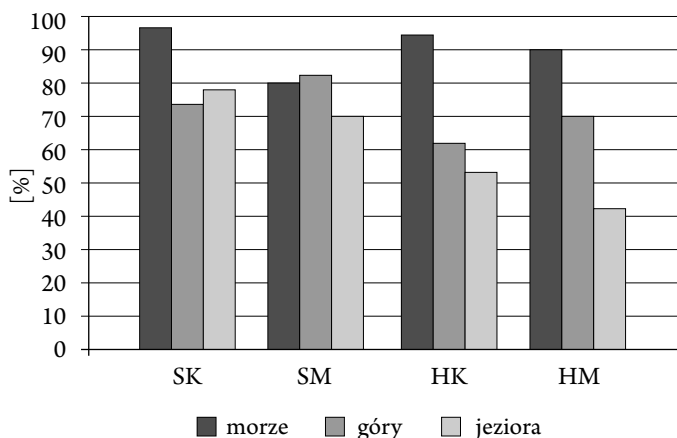
Wykres 8. Możliwość ciekawego sposobu spędzenia czasu wolnego w Szczecinie



Źródło: badania własne.

Spośród trzech miejsc uprawiania turystyki i rekreacji w kraju i za granicą (morze, góry, jezioro) wybór jeziora przez SK (78,33%) i SM (70%) jest istotną statystycznie różnicą w porównaniu do HK i HM (wykres 9).

Wykres 9. Miejsce uprawiania wybranych form turystyki i rekreacji w kraju i za granicą



Źródło: badania własne.

Formy turystyki uprawiane z różną częstotliwością przez respondentów zostały przedstawione w tabeli 1. Istotne różnice występują w częstym uprawianiu turystyki krajoznawczej między SK a SM; bardzo częstym uprawianiu turystyki wypoczynkowej między SM a HM; nieuprawianiu turystyki zdrowotnej między

SK a HK, SK a SM i SM a HM oraz rzadkim uprawianiu turystyki zdrowotnej między SK a SM i SM a HM; rzadkim uprawianiu turystyki kulturowej między SK a HK, SM a HM oraz częstym uprawianiu turystyki kulturowej między SK a HK; nieuprawianiu turystyki ekstremalnej między SK a HK, SM a HM, rzadkim uprawianiu turystyki ekstremalnej między HK a HM oraz częstym uprawianiu jej między SK a SM; nieuprawianiu turystyki religijnej między SK a HK, SM a HM, a także rzadkim uprawianiu jej między SM a HM.

Tabela 1. Formy turystyki uprawiane z różną częstotliwością przez respondentów

| Częstotliwość          | SK (%)       | SM (%)       | HK (%)       | HM (%)       |
|------------------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| Turystyka krajoznawcza |              |              |              |              |
| Nigdy                  | 3,33         | 2,50         | 3,33         | 7,50         |
| Rzadko                 | 30,00        | 40,00        | 31,67        | 40,00        |
| Często                 | <b>50,00</b> | <b>37,50</b> | 45,00        | 32,50        |
| Bardzo często          | 13,33        | 17,50        | 8,33         | 0,00         |
| Turystyka wypoczynkowa |              |              |              |              |
| Nigdy                  | 0,00         | 2,50         | 1,67         | 2,50         |
| Rzadko                 | 23,33        | 20,00        | 25,00        | 32,50        |
| Często                 | 58,33        | 45,00        | 46,67        | 52,50        |
| Bardzo często          | 18,33        | <b>32,50</b> | 23,33        | <b>12,50</b> |
| Turystyka zdrowotna    |              |              |              |              |
| Nigdy                  | 53,33        | 35,00        | 30,00        | 22,50        |
| Rzadko                 | <b>36,67</b> | <b>50,00</b> | 35,00        | <b>22,50</b> |
| Często                 | 5,00         | 7,50         | 6,67         | 7,50         |
| Bardzo często          | 0,00         | 2,50         | 3,33         | 2,50         |
| Turystyka kulturowa    |              |              |              |              |
| Nigdy                  | 10,00        | 17,50        | 25,00        | 20,00        |
| Rzadko                 | 53,33        | 55,00        | 25,00        | 22,50        |
| Często                 | <b>20,00</b> | 20,00        | <b>8,33</b>  | 7,50         |
| Bardzo często          | 10,00        | 2,50         | 10,00        | 0,00         |
| Turystyka ekstremalna  |              |              |              |              |
| Nigdy                  | 61,67        | 22,50        | 36,67        | 12,50        |
| Rzadko                 | 33,33        | 35,00        | <b>25,00</b> | <b>47,50</b> |
| Często                 | <b>0,00</b>  | <b>22,50</b> | 3,33         | 15,00        |
| Bardzo często          | 1,67         | 15,00        | 6,67         | 0,00         |
| Turystyka religijna    |              |              |              |              |
| Nigdy                  | 83,33        | 70,00        | 58,33        | 40,00        |
| Rzadko                 | 11,67        | <b>20,00</b> | 6,67         | <b>7,50</b>  |
| Często                 | 0,00         | 5,00         | 6,67         | 0,00         |

Wyróżniono wartości statystycznie istotnie różniące się przy  $p < 0,05$ .

Źródło: badania własne.

Formy rekreacji ruchowej uprawiane z różną częstotliwością przez respondentów wykazane są w tabeli 2. Najistotniejsze różnice między badanymi grupami występują w uprawianiu fitnessu, a najmniejsze – pływanie.

Tabela 2. Formy rekreacji uprawiane z różną częstotliwością przez respondentów

| Częstotliwość | SK (%)       | SM (%)       | HK (%)       | HM (%)       |
|---------------|--------------|--------------|--------------|--------------|
| Fitness       |              |              |              |              |
| Nigdy         | 36,67        | 62,50        | 10,00        | 32,50        |
| Rzadko        | 26,67        | 15,00        | <b>33,33</b> | <b>10,00</b> |
| Często        | 28,33        | 15,00        | 30,00        | 5,00         |
| Bardzo często | 8,33         | 0,00         | 11,67        | 0,00         |
| Siłownia      |              |              |              |              |
| Nigdy         | <b>38,33</b> | 12,50        | <b>11,67</b> | 7,50         |
| Rzadko        | 38,33        | 45,00        | 36,67        | 37,50        |
| Często        | 16,67        | 27,50        | 15,00        | 32,50        |
| Bardzo często | 5,00         | 12,50        | 10,00        | 2,50         |
| Spacery       |              |              |              |              |
| Nigdy         | 0,00         | 5,00         | 0,00         | 2,50         |
| Rzadko        | <b>13,33</b> | 15,00        | <b>25,00</b> | 15,00        |
| Często        | 46,67        | 55,00        | 40,00        | 40,00        |
| Bardzo często | 40,00        | 20,00        | 30,00        | 15,00        |
| Bieganie      |              |              |              |              |
| Nigdy         | 33,33        | 7,50         | 13,33        | 15,00        |
| Rzadko        | 43,33        | 35,00        | 40,00        | 25,00        |
| Często        | 15,00        | 27,50        | 15,00        | 32,50        |
| Bardzo często | 6,67         | 22,50        | 3,33         | 12,50        |
| Pływanie      |              |              |              |              |
| Nigdy         | <b>28,33</b> | <b>10,00</b> | 11,67        | 5,00         |
| Rzadko        | 50,00        | 57,50        | 40,00        | 52,50        |
| Często        | <b>16,67</b> | 22,50        | <b>23,33</b> | 17,50        |
| Bardzo często | 1,67         | 5,00         | 1,67         | 0,00         |
| kolarstwo     |              |              |              |              |
| Nigdy         | 35,00        | 25,00        | <b>31,67</b> | <b>12,50</b> |
| Rzadko        | 35,00        | <b>40,00</b> | 23,33        | <b>25,00</b> |
| Często        | <b>25,00</b> | 22,50        | <b>10,00</b> | 15,00        |
| Bardzo często | 1,67         | 5,00         | 0,00         | 2,50         |

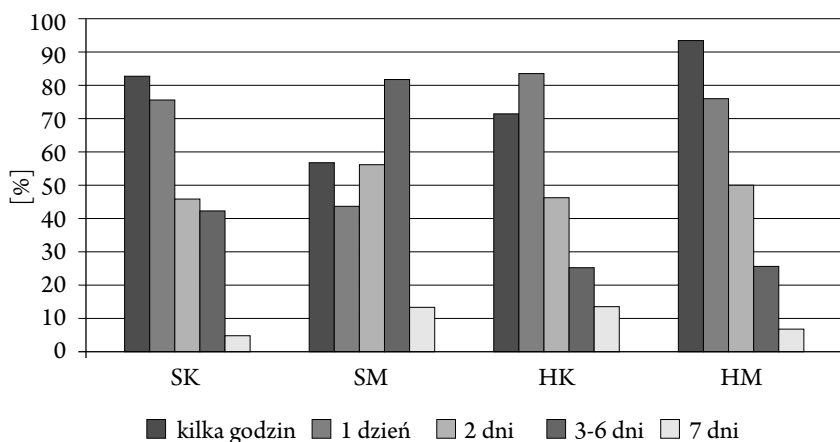
Wyróżniono wartości statystycznie istotnie różniące się przy  $p < 0,05$ .

Źródło: badania własne.

Mniej czasu na uprawianie zajęć rekreacyjnych w tygodniu poświęcają hotelarze (wykres 10): różnice istotne wystąpiły w przypadku kilku godzin dla SM

(22,5%) i HM (37,5%) i 3-6 dni dla SM (32,5%) i HM (10%). Jednakże zazna-  
czyły się też różnice między studentkami a studentami: w przypadku jednego  
dnia SK (30%) i SM (17,5%) oraz 3-6 dni SK (16,67%) i SM (32,5%).

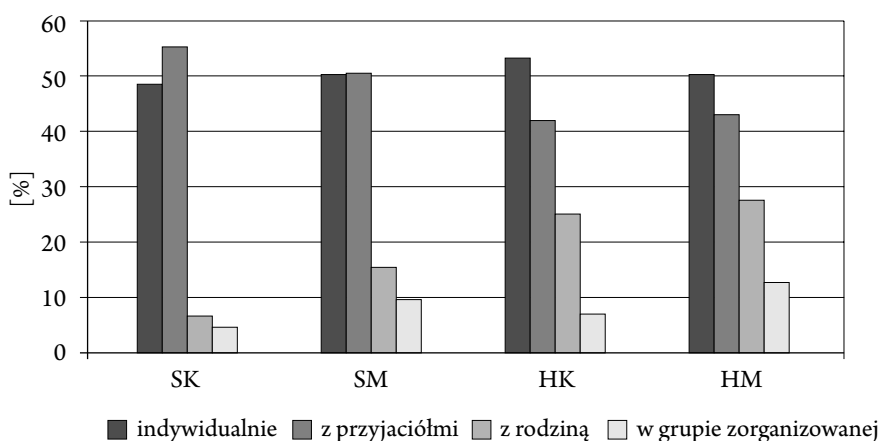
Wykres 10. Ilość czasu w tygodniu poświęcana na zajęcia rekreacyjne



Źródło: badania własne.

Między grupami występują różnice w sposobie uprawiania TiR: indywidual-  
nie, z przyjaciółmi, z rodziną lub w grupie zorganizowanej. Istotne różnice wystą-  
piły w uprawianiu turystyki i rekreacji z rodziną między SK (6,67%) a HK (25%)  
oraz SM (15%) a HM (27,5%) (wykres 11).

Wykres 11. Sposób uprawiania turystyki i rekreacji w badanych grupach

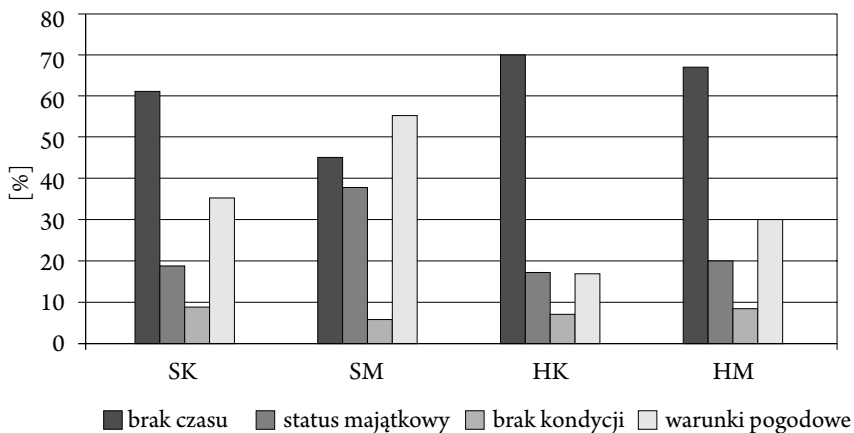


Źródło: badania własne.



Respondenci wśród przeszkód w uprawianiu turystyki i rekreacji wymieniali przede wszystkim brak czasu, a istotne statystycznie różnice wystąpiły dla SK (61,67%) i HK (70%) oraz SM (70%) i HM (67,50%). Status majątkowy był istotny dla SK (18,33%) i SM (37,5%) (wykres 12).

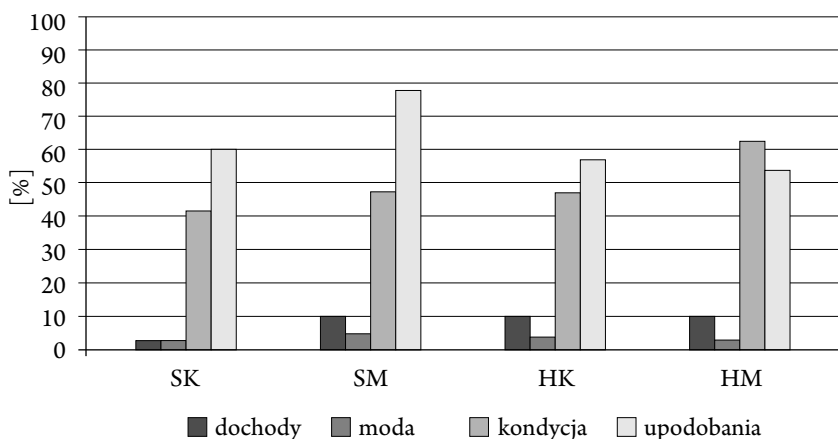
Wykres 12. Przeszkody w uprawianiu turystyki i rekreacji wśród respondentów



Źródło: badania własne.

Wśród motywów uprawiania turystyki i rekreacji w badanych grupach największe różnice występują w upodobaniach między SK (60%) a SM (77,5%), w kondycji między HK (46,67%) a HM (62,5%) oraz dochodach między SK (1,67%) a SM (10%) (wykres 13).

Wykres 13. Motywy uprawiania danej formy turystyki i rekreacji przez respondentów

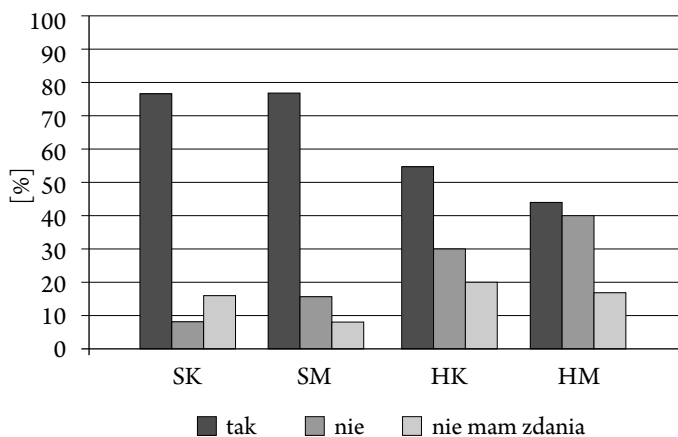


Źródło: badania własne.

Rola kierunku studiów lub zawodu hotelarza jest ważna dla badanych grup respondentów. Różnice istotne statystycznie wystąpiły w każdym z wariantów odpowiedzi: dla tak – między SK (76,67%) a HK (51,67%) oraz SM (77,5%) a HM (42,5%); dla nie – między SK (8,33%) a HK (28,33%), SM (15%) a HM (42,5%) oraz między HK a HM, również dla nie wiem – między SK (15%) a SM (7,5%) (wykres 14).

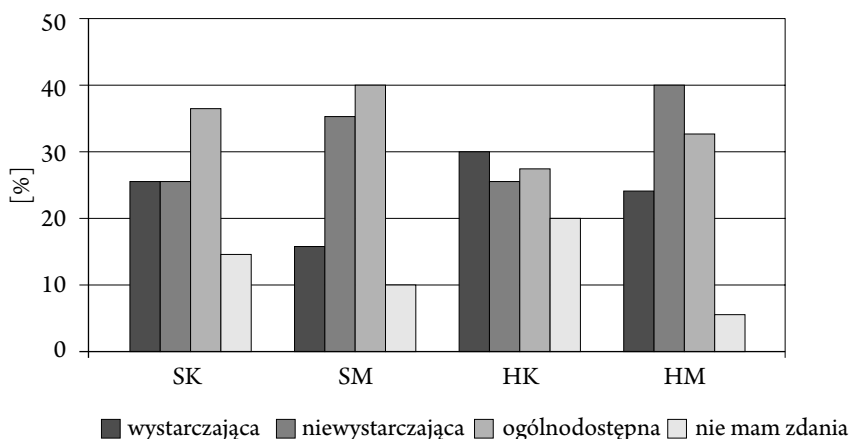
Wśród badanych zanotowano zróżnicowanie opinii w kwestii dostępu do infrastruktury rekreacyjno-sportowej w Szczecinie. Najistotniejsze różnice wy-

Wykres 14. Rola kierunku studiów lub zawodu w uprawianiu turystyki i rekreacji



Źródło: badania własne.

Wykres 15. Dostęp do infrastruktury rekreacyjno-sportowej w Szczecinie

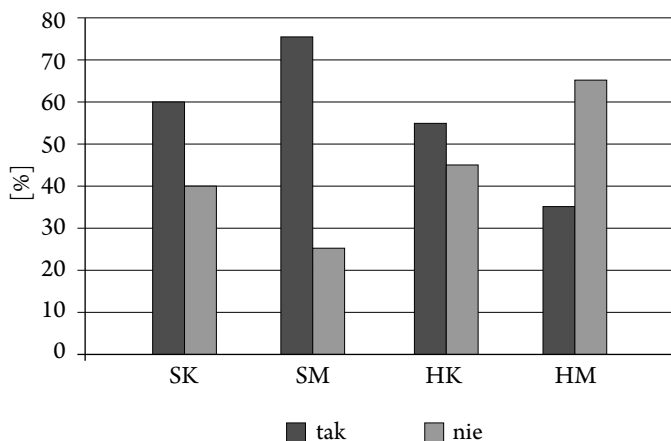


Źródło: badania własne.

stały między HK (25%) a HM (40%) w wariancie odpowiedzi: niewystarczająca; między SK (25%) a SM (15%) w wariancie: wystarczająca oraz między HK (18,33%) a HM (5%) w wariancie: nie mam zdania (wykres 15).

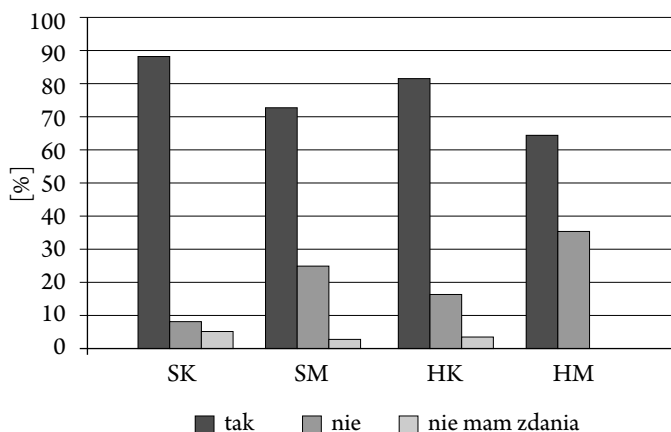
Z obiektów/urządzeń rekreacyjno-sportowych korzystają w największym stopniu studenci: SK (60%) i SM (75%). Różnice istotne statystycznie wystąpiły między SM a HM (35%) w wariancie odpowiedzi: tak oraz między SM (25%) a HM (64,5%) w wariancie: nie (wykres 16).

Wykres 16. Korzystanie z obiektów/urządzeń rekreacyjno-sportowych na terenie Szczecina



Źródło: badania własne.

Wykres 17. Wpływ pory roku na uprawianą formę turystyki i rekreacji

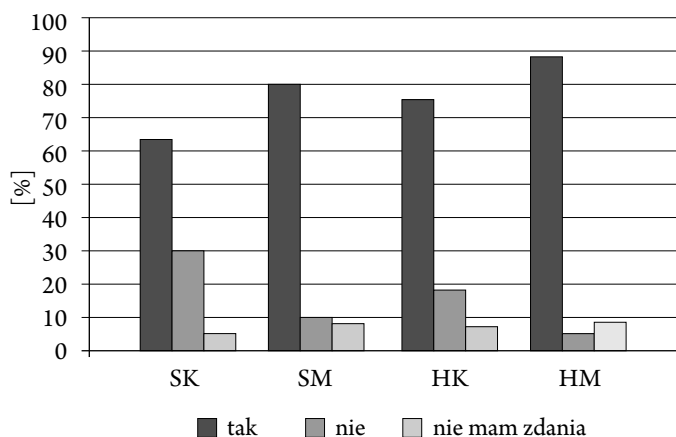


Źródło: badania własne.

Według wszystkich respondentów pora roku ma wpływ na uprawianą formę turystyki i rekreacji. Istotne statystycznie różnice wystąpiły między HK (81,67%) a HM (65%). Dla mniejszej liczby respondentów nie ma to znaczenia, a różnice istotne wystąpiły między SK (6,67%) a HK (15%), SK a SM (25%), SM a HM (35%) oraz HK a HM (wykres 17).

Większość respondentów jest zadowolona ze sposobu spędzania czasu wolnego. Różnice istotne statystycznie wystąpiły między osobami niezadowolonymi, tj. SK (30%) a HK (18,33%), SK a SM (10%) i HK a HM (5%) (wykres 18).

Wykres 18. Zadowolenie ze sposobu spędzania czasu wolnego



Źródło: badania własne.

W tabeli 3 przedstawiono różnice w parach: studentki – hotelarki (SK – HK), studenci – hotelarze (SM – HM), studentki – studenci (SK – SM) i hotelarki – hotelarze (HK – HM) obliczone testem  $\chi^2$  NW. Największa liczba istotnych statystycznie różnic występuje między SK a HK (15), następnie – SM a HM (12), HK a HM (9) oraz SK a SM (5).

W tabeli 4 przedstawiono różnice wykazane za pomocą testu  $\chi^2$  między grupami studentów i hotelarzy bez podziału na płeć. Jest ich 14. Najbardziej różniuje te grupy opinia na temat możliwości spędzenia czasu wolnego w Szczecinie, którą bardziej dostrzegają studenci. Spośród miejsc uprawiania różnych form turystyki i rekreacji hotelarze częściej wybierają morze, a studenci jezioro. Badane grupy respondentów różnicuje najczęściej uprawiana forma turystyki: studenci częściej uprawiają turystykę kulturową i ekstremalną niż hotelarze. Z form rekreacji ruchowej studenci częściej uprawiają fitness i chodzą na siłownię, a hotelarze częściej biegają. Ponadto hotelarze częściej ćwiczą z rodziną. Warunki są częściej przeszkodą w uprawianiu turystyki i rekreacji dla studentów. Większe znaczenie

Tabela 3. Istotność różnic wykazana testem  $\chi^2$  NW w parach: SK – HK, SM – HM, SK – SM i HK – HM

| Kategorie                                | SK (%)<br>n = 60 | HK (%)<br>n = 60 | p             | SM (%)<br>n = 40 | HM (%)<br>n = 40 | p             | SK (%)<br>n = 60 | SM (%)<br>n = 40 | p             | HK (%)<br>n = 60 | HM (%)<br>n = 40 | p             |
|--|------------------|------------------|---------------|------------------|------------------|---------------|------------------|------------------|---------------|------------------|------------------|---------------|
| Miejsce uprawiania turystyki i rekreacji |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Jeziora                                  | 78,33            | 53,33            | <b>0,0046</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Jeziora                                  |                  |                  |               | 70,00            | 42,50            | <b>0,0153</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Turystyka wypoczynkowa                   |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Bardzo często                            |                  |                  |               | 32,50            | 12,50            | <b>0,0353</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Turystyka zdrowotna                      |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    | 53,33            | 30,00            | <b>0,0107</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Rzadko                                   |                  |                  |               | 50,00            | 22,50            | <b>0,0125</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Turystyka kulturowa                      |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Rzadko                                   | 53,33            | 25,00            | <b>0,0019</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Rzadko                                   |                  |                  |               | 55,00            | 22,50            | <b>0,0038</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Turystyka ekstremalna                    |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    | 61,67            | 36,67            | <b>0,0071</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Rzadko                                   |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Często                                   |                  |                  |               |                  |                  |               | 0,00             | 22,50            | <b>0,0002</b> | 25,00            | 47,50            | <b>0,0220</b> |
| Turystyka religijna                      |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    | 83,33            | 58,33            | <b>0,0032</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    |                  |                  |               | 70,00            | 40,00            | <b>0,0086</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Czas na zajęcia rekreacyjne              |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| 3-6 dni                                  |                  |                  |               | 32,50            | 10,00            | <b>0,0161</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Fitness                                  |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    | 36,67            | 10,00            | <b>0,0008</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    |                  |                  |               | 62,50            | 32,50            | <b>0,0088</b> |                  |                  |               |                  |                  |               |
| Nigdy                                    |                  |                  |               |                  |                  |               | 36,67            | 62,50            | <b>0,0128</b> |                  |                  |               |

| Kategorie                                      | SK (%) | HK (%) | p             | SM (%) | HM (%) | p             | SK (%) | SM (%) | HM (%)        | HK (%) | HM (%) | p             |
|--|--------|--------|---------------|--------|--------|---------------|--------|--------|---------------|--------|--------|---------------|
| Nigdy  |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 10,00  | 32,50  | <b>0,0060</b> |
| Rzadko   |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 33,33  | 10,00  | <b>0,0087</b> |
| Często   |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 30,00  | 5,00   | <b>0,0028</b> |
| Bardzo często                                  |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 11,67  | 0,00   | <b>0,0273</b> |
| Siłownia                                       |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Nigdy  | 38,33  | 11,67  | <b>0,0010</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Często   |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 15,00  | 32,50  | <b>0,0411</b> |
| Spacery  |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Bardzo często                                  | 40,00  | 20,00  | <b>0,0383</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Bieganie                                       |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Nigdy  | 33,33  | 7,50   | <b>0,0006</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Często   |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 15,00  | 32,50  | <b>0,0411</b> |
| Bardzo często                                  | 6,67   | 22,50  | <b>0,0232</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Pływanie                                       |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Nigdy  | 28,33  | 10,00  | <b>0,0298</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Kolarstwo                                      |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Nigdy  |        |        |               |        |        |               |        |        |               | 31,67  | 12,50  | <b>0,0303</b> |
| Często   | 25,00  | 10,00  | <b>0,0326</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Towarzystwo w uprawianiu turystyki i rekreacji |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Z rodziną                                      | 6,67   | 25,00  | <b>0,0069</b> |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Przeszkody w uprawianiu turystyki i rekreacji  |        |        |               |        |        |               |        |        |               |        |        |               |
| Brak czasu                                     |        |        |               | 45,00  | 67,50  | <b>0,0459</b> |        |        |               |        |        |               |
| Status majątkowy                               |        |        |               |        |        |               | 18,33  | 37,50  | <b>0,0348</b> |        |        |               |



Tabela 4. Porównanie istotności różnic między grupami studentów i hotelarzy obu płci testem  $\chi^2$  NW oraz poprzez określenie współczynnika Czuprowa

| Pytanie z kwestionariusza ankietowego                            | Poziom istotności $p$<br>dla testu $\chi^2$ NW | Współczynnik<br>Czuprowa $T(x,y)$ |
|--|--|-----------------------------------|
| Wpływ dochodów na spędzanie czasu wolnego                        | 0,1683   | 0,1213                            |
| Możliwość ciekawego sposobu spędzania czasu wolnego w Szczecinie | <b>0,0000</b>                                  | <b>0,2541</b>                     |
| Miejsce uprawiania wybranych form turystyki i rekreacji          | morze (kraj+zagranica)                         | <b>0,0303</b>                     |
|  | góry (kraj+zagranica)                          | 0,1433                            |
|  | jezioro (kraj+zagranica)                       | <b>0,0009</b>                     |
| Najczęściej uprawiane formy turystyki w czasie wolnym            | krajoznawcza                                   | 0,1126                            |
|  | wypoczynkowa                                   | 0,4583                            |
|  | zdrowotna                                      | 0,4767                            |
|  | kulturowa                                      | <b>0,0113</b>                     |
|  | ekstremalna                                    | <b>0,0000</b>                     |
|  | religijna                                      | 0,0863                            |
|  | fitness  | 0,3226                            |
| Ilość czasu w tygodniu poświęcana na zajęcia rekreacyjne         | <b>0,0000</b>                                  | <b>0,2959</b>                     |
| Formy rekreacji ruchowej najczęściej uprawiane w czasie wolnym   | siłownia                                       | <b>0,0097</b>                     |
|  | spacery  | 0,1096                            |
|  | bieganie                                       | <b>0,0035</b>                     |
|  | plywanie                                       | 0,1333                            |
|  | kolarstwo                                      | 0,4241                            |



|   |  |               |               |
|---|--|---------------|---------------|
| Sposób uprawiania danej formy turystyki i rekreacji                 | indywidualnie  | 0,9575        | 0,0301        |
|   | z przyjaciółmi   | 0,4439        | 0,0879        |
|   | z rodziną  | <b>0,0128</b> | <b>0,1767</b> |
| Przeszkody w uprawianiu danej formy turystyki i rekreacji           | w grupie zorganizowanej  | 0,5426        | 0,0787        |
|   | brak czasu   | 0,0737        | 0,1416        |
|   | status majątkowy   | 0,0870        | 0,1377        |
|   | brak kondycji  | 0,9294        | 0,0361        |
|   | warunki pogodowe   | <b>0,0008</b> | <b>0,2193</b> |
| Motywy uprawiania danej formy turystyki i rekreacji                 | dochody  | 0,1473        | 0,1244        |
|   | moda   | 0,8124        | 0,0525        |
|   | kondycja   | 0,2225        | 0,1125        |
|   | upodobania   | 0,0568        | 0,1474        |
|   | Rola kierunku studiów lub zawodu w sprzyjaniu uprawianiu turystyki i rekreacji | <b>0,0005</b> | <b>0,2223</b> |
| Ocena dostępności infrastruktury rekreacyjno-sportowej w Szczecinie | 0,3036   | 0,1330        |               |
| Korzystanie z obiektów rekreacyjno-sportowych w Szczecinie          | <b>0,0033</b>  | <b>0,1992</b> |               |
| Wpływ pory roku na uprawianą formę turystyki i rekreacji            | <b>0,0092</b>  | <b>0,1864</b> |               |
| Zadovolnienie ze sposobu spędzania czasu wolnego                    | <b>0,0380</b>  | <b>0,1658</b> |               |

\*  $p \leq 0,05$ , \*\*  $p \leq 0,01$ , Txy < 0,1.

Wyróżniono wartości statystycznie istotnie różniące się przy  $p < 0,05$ .

Źródło: badania własne.

według studentów w uprawianiu turystyki i rekreacji ma kierunek studiów czy wykonywany zawód. Studenci w większym zakresie korzystają z obiektów rekreacyjno-sportowych Szczecina. Wpływ pory roku na uprawianie turystyki i rekreacji ma większe znaczenie dla studentów. Natomiast zadowolenie ze sposobu spędzania czasu wolnego jest większe wśród hotelarzy.

## 7. Dyskusja

W pracy podjęto rozważania na temat różnic w podejmowaniu aktywności fizycznej, realizowanej poprzez turystykę i rekreację w czasie wolnym przez dwie grupy badanych: studentów kierunku magisterskiego TiR na Uniwersytecie Szczecińskim oraz pracowników szczecińskich hoteli.

Duże znaczenie w wyborze i uprawianiu turystyki i rekreacji mają dochody, szczególnie w przypadku kobiet obu grup, choć nie ma między nimi różnic istotnie statystycznych (wykres 7). Na dochody wskazywano również w badaniach osób pracujących zawodowo [Grzywacz 2011: 87-94]. Tematykę wpływu dochodów na realizację czasu wolnego w sposób aktywny podjęli również Arkadiusz Kaźmierczak i Anna Makarczuk [2004: 66-68], którzy przebadali studentki wychowania fizycznego i zdrowotnego (WFiZ) z Łodzi.

Badania przeprowadzono wśród osób mieszkających w Szczecinie, dlatego istotna była ich opinia na temat sposobów spędzania czasu wolnego w mieście (wykres 8). Te możliwości dostrzegają w większej mierze studenci i studentki. Hotelarze obu płci nie mają zdania na ten temat. Studenci są młodsi, a więc bardziej kreatywni. Potrafią efektywniej wykorzystać możliwości istniejące w mieście i być może dlatego łatwiej im ciekawie zagospodarować w Szczecinie czas wolny. Wynik ten można poprzeć badaniami przeprowadzonymi wśród szczecinian [Rudewicz 2009a: 58-59], którzy postrzegają miasto jako atrakcyjne. Brak obiektów i terenów rekreacyjnych wymienia 27% mieszkańców, a brak infrastruktury – 16% [Rudewicz 2009a: 62-63].

Przy podziale na trzy destynacje, w kraju i za granicą: morze, góry i jeziora, większość respondentów wybrała morze, ale studenci i studentki statystycznie częściej wybierali jezioro (wykres 9). Spośród badanych 69,5% wybrało kraj, a 30,1% zagranicę jako miejsce sprzyjające uprawianiu turystyki i rekreacji, co ma związek również ze statusem ekonomicznym, a nie tylko upodobaniami. Mniej liczne wyjazdy za granicę wśród mieszkańców Polski (13%) zanotował Wiesław Alejziak [2000: 17-24]. W badaniach wrocławian [Klementowski 2000: 150] dominuje wybór wczasów w polskich górach (17,1%) oraz nad polskim morzem (15,8%).

Formami turystyki, jakie najczęściej wybierają respondenci obu badanych grup, są turystyka krajoznawcza i wypoczynkowa (tab. 1), która dominuje wśród

hotelarzy. Ważne dla studentów i studentek są również aspekty kulturowe, a dla samych studentów – turystyka ekstremalna. Zbliżone upodobania stwierdzono u ankietowanych w badaniu dotyczącym uczestnictwa Polaków w wyjazdach krótko- i długookresowych [Łaciak 2013: 29-30, 41]. Ilość czasu wolnego, który respondenci mogą poświęcić na swobodne wykonywanie czynności innych niż obowiązki edukacyjne czy zawodowe różnicuje obie grupy dość znacznie (tab. 1, 3 i 4). Stwierdzono też zróżnicowanie w realizowaniu zajęć z zakresu rekreacji ruchowej (tab. 3). Podobne wyniki uzyskano w raporcie badawczym Warsaw Watch 2012 [warsawwatch.pl, 4.05.2016]. Mniej czasu na zajęcia rekreacyjne w tygodniu poświęcają hotelarze (wykres 10), ale również studentki. Podobne rezultaty uzyskali Kaźmierczak i Makarczuk [2004: 66-67] w badaniach studentek kierunku WFiZ. Najczęściej uprawiają one zajęcia rekreacyjne przez dwie godziny (32%) tygodniowo. Studentom, ze względu na możliwość swobodniejszego dopasowania realizacji zajęć rekreacji ruchowej do planu studiów, łatwiej jest podjąć te zajęcia. Są oni młodsi niż hotelarze, przeważnie nie mają jeszcze rodziny, więc nie są obciążeni dużą liczbą obowiązków. Według Bogusławy Graczykowskiej, Jana Szyguli i Bożeny Królikowskiej [2005: 108-109] pracownicy dużych zakładów pracy, zwłaszcza kobiety, uprawiają aktywność turystyczno-rekreacyjną 1-2 razy w tygodniu (60%). Mężczyźni natomiast aktywność fizyczną podejmują częściej, choć w mniejszej liczbie, 1-2 i 3-4 razy tygodniowo (40%).

Zajęcia rekreacyjne, które pracownicy podejmują w czasie wolnym, są krótkotrwałe, w większości bezpłatne bądź finansowane przez zakład pracy. Świadczy to o braku chęci poświęcenia środków finansowych na podejmowanie aktywności fizycznej, i to na zajęcia o dłuższym wymiarze czasu [Graczykowska i in. 2005: 108-109]. Wśród form rekreacji ruchowej najchętniej wybieranych przez respondentów (tab. 3) są spacery – dla wszystkich; fitness – głównie dla kobiet; zajęcia na siłowni – dla mężczyzn; bieganie – w większej mierze dla mężczyzn; pływanie – dla wszystkich i kolarstwo – w większym stopniu dla studentów i studentek. Ankietowani najchętniej wybierają zajęcia ogólnodostępne, niewymagające nakładów finansowych. Wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów Uniwersytetu Wrocławskiego w czasie ich nauki oraz w dni wolne od zajęć pokazują, że mając ok. 6 godzin czasu wolnego, studenci przeważnie oglądają telewizję i słuchają muzyki (85,1% i 75%). Na drugim miejscu znalazło się czytanie książek i prasy (74,7% i 69,2%). Oprócz zajęć biernych wyróżnić można też aktywne formy rekreacji, wśród których dominują spacery (44,2% i 23,1%) [Sołtysik i Toczek-Werner 2004: 94-97]. Również badania Graczykowskiej i in. [2005: 108-109] przeprowadzone w grupie pracowników dużego zakładu pracy potwierdzają, że prawie połowa kobiet preferuje spacer jako formę aktywności rekreacyjnej, co jest efektem ukształtowanych w trakcie życia postaw i tradycji spacerów rodzinnych. Spaceruje także w opinii kobiet do przyjemnych i niemęczących form aktywności. Odmienne zamiłowania mają mężczyźni. Wybiera-

ją oni raczej jazdę na rowerze i pływanie. Natomiast według badań Renaty Grzywacz [2011: 87-94] ludzie pracujący zawodowo deklarowali jazdę na rowerze (32%) i jogging (19%). W pracy Joanny Rodziewicz-Gruhn, Cezarego Michalskiego i Teresy Drozdek-Małołepszej [2010: 157-170] studentki wychowania fizycznego (WF) najczęściej preferowały pływanie (11,9%), a studenci grę w piłkę nożną (12,8%) i pływanie (10,6%). W artykule Lili Pławińskiej, Ewy Szczepanowskiej i Marii Lazarowych [2013: 25-26], dotyczącym czasu wolnego ludzi aktywnych zawodowo, m.in. agentów turystycznych, najchętniej wybieraną formą aktywności w czasie wolnym były zajęcia typu fitness (30%). Studenci i pracujący zawodowo ze Szczecina najchętniej jeżdżą na rowerze (48,7%), uczestniczą w zajęciach na basenie (27,6%) oraz na siłowni (22,4%) [Umiastowska 2000a: 71-76].

Na podstawie uzyskanych wyników można wywnioskować, że respondenci najchętniej wybierają formy rekreacji, które nie przysparzają im dodatkowych kosztów lub nie ograniczają ich czasowo. Hotelarze częściej wybierają też formy rekreacji ruchowej, których finansowanie wspiera zakład pracy. Większość respondentów najchętniej podejmuje zajęcia turystyczno-rekreacyjne indywidualnie i z przyjaciółmi (wykres 11). Świadczy to z jednej strony o chęci koncentracji na sobie i dążeniu do uzyskania jak najlepszych rezultatów, a z drugiej – o potrzebie towarzystwa i chęci uatrakcyjnienia wykonywanych czynności w gronie przyjaciół. Hotelarze podejmują zajęcia razem z rodziną w większym stopniu niż studenci. Najmniejszym zainteresowaniem cieszą się zajęcia w grupie zorganizowanej. Może to wynikać m.in. z sytuacji rodzinnej, powodującej trudności w wygospodarowaniu czasu wolnego. Podobne upodobania ankietowanych przedstawione zostały w artykule Grzywacz [2011: 87-94]. Indywidualny sposób uprawiania zajęć turystyczno-rekreacyjnych preferuje 63% ankietowanych, a zaledwie 19% ćwiczy zespołowo. Dla porównania, mieszkańcy Warszawy zajęcia w czasie wolnym podejmują najchętniej z partnerem bądź partnerką (37%) [www.warsawwatch.pl, 4.05.2016]. Zaledwie co dziesiąty ankietowany (11%) preferuje indywidualne spędzanie czasu wolnego. Podobne rezultaty jak w prezentowanej pracy (wykres 11) uzyskał Maciej Dębski [2009: 20-24] w badaniach mieszkańców Trójmiasta. Najwyższy odsetek ankietowanych swoje pasje (hobby), w tym zajęcia turystyczno-rekreacyjne, realizuje zarówno w grupie, jak i indywidualnie (50,1%). Zajęcia zorganizowane cieszą się najmniejszym zainteresowaniem (9,4%), co świadczy o indywidualnym podejściu i odmiennych potrzebach każdego uczestnika rekreacji ruchowej. Inaczej prezentują się natomiast badania przeprowadzone wśród studentów WF, bo studentki (77,7%) i studenci (69,5%) preferują zorganizowane formy zajęć rekreacyjno-sportowych [Sienko-Awierianów i Wesołowska 2010: 231-236].

Ze względu na charakter badanych grup wyróżnić można liczne utrudnienia w uprawianiu turystyki i rekreacji. Może to być m.in. duża liczba zajęć na uczelni,

nadmiar obowiązków zawodowych czy obowiązki domowe wynikające z posiadania własnej rodziny (wykres 12). Przeszkody te stanowił przede wszystkim: brak czasu, warunki pogodowe, status majątkowy i brak kondycji. Brak czasu wolnego jest w grupach osób uczących się oraz pracujących zawodowo głównym problemem, podobnie jak respondentów (49%) u Grzywacz [2011: 87-94], co jest spowodowane nadmiarem obowiązków zawodowych, szkolnych, a niejednokrotnie związane z posiadaniem własnej rodziny. Według właścicieli polskich gospodarstw agroturystycznych brak czasu jest również główną przeszkodą w uprawianiu turystyki i rekreacji (65,3%) [GUS 2012: 1-5]. Podobną opinię prezentują studentki Uniwersytetu Łódzkiego (58%), dla których brak czasu jest barierą znacznie ograniczającą podejmowanie czynnego wypoczynku [Każmierczak i Makarczuk 2004: 67-68]. Uczestnicy rekreacji ruchowej najchętniej wybierają krótkotrwałe i bezpłatne formy zajęć, na które są w stanie wygospodarować czas po wykonaniu wszystkich czynności obowiązkowych, bądź też oddają się aktywności zorganizowanej, odpłatnej, stanowiącej czynnik motywujący. Odpowiednia motywacja wydaje się istotna w podejmowaniu zajęć turystycznych i rekreacji ruchowej. Wśród czynników motywujących można wyróżnić m.in. dochody, modę, kondycję i upodobania (wykres 13). Dla ogółu respondentów upodobania to główny powód, dla którego podejmują uprawianie różnorodnych form turystyki i rekreacji. Najmniej osób w swoim wyborze kieruje się modą. Odmienne motywy uprawiania form turystyki i rekreacji prezentują Katarzyna Górnik i in. [2009: 18-19]. Kobiety pracujące zawodowo jako czynnik podejmowania zajęć turystyczno-rekreacyjnych najczęściej wymieniają względy zdrowotne (46%) oraz kształtowanie zgrabnej sylwetki (42%). Inaczej również prezentują się wyniki uzyskane przez GUS w sondażu przeprowadzonym w polskich gospodarstwach agroturystycznych [GUS 2012: 1-5]. Zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn głównymi motywami są przyjemność (61,3%) i rozrywka (70,8%). Najmniej osób wskazało spotkania ze znajomymi jako czynnik motywujący do uczestnictwa w zajęciach turystyki i rekreacji (0,8%). Beata Florkiewicz [2004: 42-44] wskazuje, że wśród studentów Instytutu Kultury Fizycznej Uniwersytetu Szczecińskiego (IKF) najczęściej podawanym motywem uprawiania zajęć rekreacji ruchowej – zarówno dla studentek (91,66%), jak i studentów (76,42%) – jest kondycja, zaś dla studentek WFiZ (59,0%) [Każmierczak i Makarczuk 2004: 67] – poprawa stanu zdrowia. Popow [2002: 206-209] przeprowadziła badania studentów IKF, wśród których blisko 83% kobiet i mężczyzn podejmuje zajęcia rekreacyjne dla przyjemności.

Badania w niniejszej pracy wskazują na istnienie zależności między uprawianiem zajęć turystyczno-rekreacyjnych a kierunkiem studiów czy wykonywanym zawodem (wykres 14). Taki pogląd w większym zakresie prezentuje grupa studentów niż hotelarzy. Powyższe wyniki zestawień można z rezultatami sondażu diagnostycznego mężczyzn ze Szczecina, zarówno studentów, jak i osób aktyw-

nych zawodowo [Umiastowska 2000a: 73-75]. Studenci, przeciwnie, podejmują aktywność fizyczną rzadziej (16%) niż pracownicy umysłowi (62%). Ponadto wśród osób aktywnych zawodowo w rekreacji ruchowej najczęściej uczestniczą osoby wykonujące pracę siedzącą (35%). Dostępność i dostosowanie urządzeń infrastruktury rekreacyjno-sportowej na terenie Szczecina do potrzeb potencjalnych użytkowników ma istotne znaczenie w rozważaniach na temat turystyki i rekreacji oraz czasu wolnego studentów i hotelarzy (wykres 15). Dla większości ankietowanych obiekty rekreacyjne i sportowe w Szczecinie są ogólnodostępne. Podobnie mieszkańcy Sopotu (36%) uważają, że baza rekreacyjno-sportowa ich miasta jest dobra, a 22% ankietowanych ocenia ją jako bardzo dobrą [Wanagos 2000: 65-70].

Studenci i hotelarze zostali zapytani o korzystanie z infrastruktury rekreacyjno-sportowej Szczecina. Studenci korzystają z niej w większym zakresie, mimo że dysponują mniejszymi środkami finansowymi niż hotelarze (wykres 16). Podobnym zagadnieniem zajęli się Aleksander Stuła i Bogusława Graczykowska [2010: 79-83], badając członków polskich rodzin. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby młode (21-30 lat). Wśród badanych byli także respondenci w wieku 31-40 lat. Najmniej z nich korzysta z obiektów/urządzeń rekreacyjno-sportowych kilka razy w tygodniu (17%), duża część nie korzysta z nich wcale (34,4%), a największy odsetek (73,8%) użytkuje takie obiekty raz na kilka miesięcy [Stuła i Graczykowska 2010: 79-83]. Pora roku według respondentów obu badanych grup ma istotne znaczenie dla uprawiania wybranej formy turystyki i rekreacji. Większa liczba kobiet niż mężczyzn preferuje lato, w trakcie którego można podejmować więcej form aktywności turystyczno-rekreacyjnej (wykres 17). Kobiety są bardziej wrażliwe na oddziaływanie czynników atmosferycznych i w większym zakresie preferują zajęcia turystyczno-rekreacyjne w porze letniej. Zbliżone rezultaty osiągnięto również w badaniach studentów szczecińskich uczelni na temat ich udziału w zajęciach rekreacyjnych [Umiastowska 2000b: 83-90]. Pogoda wpływa znacząco na uczestnictwo w zajęciach turystyki i rekreacji, tj. w okresie letnim brak uczestnictwa deklaruje 10,7% studentek i 9,8% studentów, w sezonie zimowym natomiast jest to już odpowiednio: 48,6% i 40,7%. Zima stanowi zatem barierę dla aktywności ruchowej. Podobnie prezentują się wyniki uzyskane w badaniu dotyczącym aktywności turystycznej społeczeństwa [Umiastowska 2000b: 83-90]. Dla większości respondentów (78,5%) lato jest porą roku, która sprzyja aktywności turystyczno-rekreacyjnej. Tylko dla 7,1% badanych możliwe jest zimą uprawianie turystyki i rekreacji. Poziom zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego jest czynnikiem istotnym dla odpowiedniej organizacji czasu pracy i wypoczynku. Respondenci obu badanych grup są zadowoleni ze sposobu spędzania czasu wolnego (wykres 18). Zbliżone rezultaty uzyskano podczas badania mieszkańców Trójmiasta [Dębski 2009: 49-50] – większość osób uważa, że dobrze organizuje swój czas wolny (64,5%).

Uzyskane wyniki pozwalają na stwierdzenie ogólnej prawidłowości, podsumowującej całość zgromadzonego i opracowanego materiału. Różnice występujące między badanymi grupami w nastawieniu do uprawiania turystyki i rekreacji, która jednocześnie jest dziedziną je łączącą (z jednej strony studia, z drugiej – praca) nie odzwierciedlają jej znaczenia, lecz zróżnicowanie wynikające z wieku, wykształcenia, statusu materialnego, stanu cywilnego i to, że grupa hotelarzy pracuje zawodowo, a wykonywanie pracy determinuje ilość czasu wolnego i chęć jego zagospodarowania, np. poprzez turystykę i rekreację.

## 8. Wnioski

Obie grupy różnią się podejściem do uprawiania turystyki i rekreacji nie z powodu działalności w tej samej dziedzinie, lecz sytuacji dotyczącej u S trwającej jeszcze edukacji, a u H – wykonywanej pracy.

Największe różnice w sposobach spędzania czasu wolnego w zakresie uprawiania turystyki i rekreacji występują między SK a HK, następnie – SM a HM, HK i HM oraz SK i SM.

Czynnikami, które najbardziej różnicują badane grupy, jest możliwość ciekawego sposobu spędzania czasu wolnego w Szczecinie, chęć realizacji wypoczynku nad jeziorem; uprawianie turystyki ekstremalnej, podejmowanie fitnessu w ramach zajęć rekreacji ruchowej częściej przez S, ale też K, a siłowni przez H, i to M, sposób uprawiania danej formy turystyki i rekreacji z rodziną wśród H, przeszkody w uprawianiu turystyki i rekreacji, związane z większym brakiem czasu u H, rola kierunku studiów lub zawodu – w sprzyjaniu uprawiania turystyki i rekreacji – ważniejsza dla S, korzystanie z obiektów rekreacyjno-sportowych w Szczecinie większe u S, wpływ pory roku na uprawianą formę turystyki i rekreacji – ważniejszy dla S i większe zadowolenie ze sposobu spędzania czasu wolnego u H.

## Literatura

- Alejski W., 2000, *Aktywność turystyczna polskich elit finansowych w świetle wzorów wypoczynku mieszkańców Unii Europejskiej oraz innych grup społeczno-zawodowych w Polsce*, raport na zlecenie redakcji Rynku Turystycznego.
- Cięszczyk P., Boichanka S., 2008, *Statystyka dla studentów uczelni sportowych*, Szczecin: International Association of Ontokinesiology.
- Dębski M., 2009, *Kultura spędzania czasu wolnego mieszkańców Trójmiasta*, Gdańsk: Regionalne Centrum Wolontariatu w Gdańsku.
- Florkiewicz B., 2004, *Aktywność ruchowa studentów Instytutu Kultury Fizycznej*, w: *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, red. D. Umiastowska, Szczecin: Albatros.

- Graczykowska B., Szygula J., Królikowska B., 2005, *Tourist and recreational activities in the group of big work plant employees*, Opole: Wydział Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii Politechniki Opolskiej.
- Górnik K., Szczepanowska E., Drozdowski R., Urbaniak T., 2009, Wpływ ćwiczeń fizycznych typu fitness na poprawę wydolności fizycznej kobiet, w: *Physical activity of people at different age*, red. D. Umiastowska, Szczecin – Małkocin: Uniwersytet Szczeciński.
- GUS, 2012, *Uczestnictwo Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej w 2012 r.*, Notatka informacyjna, 1-5.
- Grzywacz R., 2011, Brak aktywności ruchowej i jej wpływ na stres u ludzi pracujących zawodowo, *Medycyna Rodzinna*, 3, 87-94.
- Kanyga-Janczak P., 2011, *Czas wolny studentów – komponenty i zagospodarowanie*, Kielce: Wyd. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Karczewski E., 2010, Turystyka i rekreacja – dziedziny nierozłączne, w: *Turystyka i zdrowie*, red. A. Mazur, Warszawa: Wyd. WSHiFM.
- Każmierczak A., Makarczuk A., 2004, Wpływ aktywności ruchowej na poziom wybranych zdolności motorycznych na przykładzie grupy studentek Uniwersytetu Łódzkiego, w: *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, red. D. Umiastowska, Szczecin: Albatros.
- Klementowski K., 2000, Czas wolny mieszkańców Wrocławia w wieku poprodukcyjnym i jego wykorzystanie na rekreację i turystykę, w: *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, red. J. Wyrzykowski, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Kosmaczewska J., 2010, *Place of residence as a determinant of participation in paid leisure activities*, Poznań: Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu.
- Łaciak J., 2013, *Aktywność turystyczna mieszkańców Polski w wyjazdach turystycznych w 2012 roku*, Warszawa: Instytut Turystyki.
- Pławińska L., Szczepanowska E., Lazarowych M., 2013, Formy spędzania czasu wolnego osób aktywnych zawodowo ze Szczecina, w: *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, red. D. Umiastowska, Szczecin: Albatros.
- Popow J., 2002, Aktywność ruchowa studentów Instytutu Kultury Fizycznej, w: *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, red. D. Umiastowska, Szczecin: Albatros.
- Przeclawski K., 2004, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków: Albis.
- Rodziejewicz-Gruhn J., Michalski C., Drozdek-Małołepsza T., 2010, Participation of the Students of Physical Education at the Jan Długosz University in Częstochowa in Physical Activities, w: *The status and the development of regional sport and recreation*, red. R. Muszkieta, Bydgoszcz: Unia Akademicka.
- Różycki P., 2005, The classification of recent tourism forms, w: *Geotourism*, red. T. Słomka, Kraków: Stowarzyszenie Naukowe im. Stanisława Staszica, Wyd. AGH.
- Rudewicz J., 2009a, Miejsca destynacji turystycznej mieszkańców Szczecina w okresie letnim, w: *Problemy turystyki i rekreacji*, red. M. Dutkowski, Szczecin: Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego.



- Rudewicz J., 2009b, Percepcja przestrzeni turystycznej Szczecina przez jego mieszkańców, w: *Problemy turystyki i rekreacji*, red. M. Dutkowski, Szczecin: Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Sieńko-Awierianów E., Wesołowska J., 2010, Physical activity of physical education students, w: *An individual's physical activity, in socio-natural environment*, red. A. Kaiser, M. Sokołowski, Poznań: Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu.
- Sołtysik M., Toczek-Werner S., 2004, Zależność pomiędzy aktywnością rekreacyjno-turystyczną a zasobem ich czasu wolnego, w: *Aktywność ruchowa ludzi w różnym wieku*, red. D. Umiastowska, Szczecin: Albatros.
- Stuła A., Graczykowska B., 2010, Forms of spending leisure time in the family, w: *An individual's physical activity in socio-natural environment*, red. A. Kaiser, M. Sokołowski, Poznań: Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu.
- Toczek-Werner S., 2008, *Podstawy rekreacji i turystyki*, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Umiastowska D., 2000a, Miejsce aktywnych form ruchu w czasie wolnym mieszkańców Szczecina, w: *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, red. J. Wyrzykowski, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Umiastowska D., 2000b, Miejsce aktywnych form ruchu w czasie wolnym mieszkańców Szczecina, w: *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, red. J. Wyrzykowski, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Wanagos M., 2000, Ocena rekreacji w Sopocie w aspekcie potrzeb mieszkańców i turystów, w: *Studia nad czasem wolnym mieszkańców dużych miast Polski i jego wykorzystaniem na rekreację ruchową i turystykę*, red. J. Wyrzykowski, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Zarzecki D., 2010, *Diagnoza społeczno-gospodarcza Szczecina*, Szczecin, [www.strategia-szczecin.pl](http://www.strategia-szczecin.pl) [dostęp: 3.06.2017].

## Tourism and Recreation Activity by Students of this Program at the University of Szczecin and Employees of Hotels in Szczecin

**Abstract.** The main purpose of work is to determine preferred ways of spending leisure time that can be classified as tourism and recreation in two groups of people: students of the Master programme in tourism and recreation at the Faculty of Geosciences at the University of Szczecin and reception employees of hotels located in Szczecin. The group of respondents consisted of 100 students and 100 hotel employees. In each group, women is 60% and men 40%. The study was conducted as a diagnostic poll, and differences between the groups were tested for statistical significance (a  $\chi^2$  NW test for  $p \leq 0.05$ ) and strength of dependence (Czuprow convergence coefficient  $T_{xy} < 0;1$ ). It was found that both groups differed in their attitudes to the practice of tourism and recreation, despite being involved in the same discipline (tourism and recreation). The

difference was due to the specific requirements and limitations imposed by each group's specific activity, i.e. education (students) and work (hotel employees). The highest differences in determinants and forms of spending leisure time that can be classified as tourism and recreation were observed between female students and hotel employees, and male students and hotel employees.

**Keywords:** tourism and recreation, Szczecin, forms of practicing, students, hotel employees

JAROSŁAW STYPEREK\*, MATEUSZ ROGOWSKI\*\*

## Piesza i rowerowa aktywność rekreacyjna na obszarze metropolii Poznań

**Streszczenie.** W artykule przedstawiono zagadnienia będące częścią projektu badawczego „Region metropolitarny jako przestrzeń penetracji rekreacyjnej na przykładzie aglomeracji poznańskiej”, realizowanego przez Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. Przedmiotem badań prowadzonych w ramach tego projektu jest przestrzeń rekreacyjna aglomeracji miejskiej stanowiąca terytorialny system rekreacyjny i będąca obszarem penetracji rekreacyjnej mieszkańców metropolii Poznań. Celem artykułu jest przedstawienie motywów i preferencji podejmowania pieszej i rowerowej aktywności rekreacyjnej na terenie metropolii Poznań. W pracy przedstawiono charakterystykę infrastruktury umożliwiającej rekreację pieszą i rowerową, charakterystykę zachowań mieszkańców aglomeracji poznańskiej w zakresie aktywności pieszej i rowerowej oraz oceny atrakcyjności tych form aktywności z punktu widzenia mieszkańców metropolii.

**Słowa kluczowe:** rekreacja piesza, rekreacja rowerowa, szlaki turystyczne, metropolia Poznań

### 1. Wstęp

Aktywność piesza i rowerowa należą obecnie do najpopularniejszych form aktywnej rekreacji mieszkańców polskich aglomeracji. Bardzo często spotyka się biegających i jeżdżących na rowerze, szczególnie w miastach, w których na przestrzeni ostatnich lat istotnie rozwinęła się infrastruktura rekreacyjna. Z tego

---

\* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: jstyperek@wp.pl.

\*\* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Katedra Turystyki i Rekreacji, e-mail: mateusz.rogowski@amu.edu.pl.

względem problematyki aktywności rekreacyjnej w polskich aglomeracjach jest aktualnie przedmiotem wielu opracowań naukowych podejmowanych na polu różnych dyscyplin naukowych. W ramach tych opracowań można wyróżnić zarówno ujęcia teoretyczne, jak i praktyczne, koncentrujące się na danej formie aktywności rekreacyjnej. Celem artykułu jest przedstawienie motywów i preferencji podejmowania pieszej i rowerowej aktywności rekreacyjnej na terenie metropolii Poznań.

W ramach realizacji tego celu dokonano również charakterystyki uwarunkowań sprzyjających rozwojowi aktywności pieszej i rowerowej oraz zaproponowano sposób analizy możliwości tworzenia i uprawiania tych form w analizowanym obszarze. Turystyka i rekreacja w metropoliach została ogólnie scharakteryzowana przez Urszulę Szubert-Zarzeczną [2012], która poddała analizie turystykę miejską z uwzględnieniem koncepcji rozwoju metropolitalnego w Polsce. Do opracowań o charakterze ogólnym zaliczyć można również raport „Sport dla wszystkich w przestrzeniach miasta” przygotowany dla Ministerstwa Sportu i Turystyki przez Magdalenę Kostrzewską [2016], w którym zawarto przegląd rozwiązań przestrzennych i programów aktywizujących sport i rekreację we współczesnych miastach w wybranych krajach.

W ostatnich latach zauważalny jest wzrost zainteresowania badaczy analizą rekreacji pieszej i rowerowej w obszarach metropolitalnych, natomiast dla niniejszego opracowania najistotniejsza jest aglomeracja poznańska. Ważne jest także duże zainteresowanie badaczy różnymi rodzajami aktywności turystycznej i rekreacyjnej realizowanej na obszarach poszczególnych metropolii. Do prac związanych z tym tematem można zaliczyć prace Mateusza Rogowskiego i Marcina Nadolskiego [2015] oraz Marty Kaczmarek [2016] na temat postrzegania turystyki rowerowej przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej, a także pracę Jarosława Styperka [2015], przedstawiającą propozycję oferty turystycznej liniarnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni w Poznaniu. Na uwagę zasługuje też opracowanie Marii Zamelskiej i Beaty Kaczor [2015] poruszające temat przestrzenno-ekonomicznych uwarunkowań aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej.

Motywy i preferencje osób podejmujących aktywność rekreacyjną na terenie aglomeracji poznańskiej można scharakteryzować na podstawie wymienionych badań. Marta Kaczmarek [2016] zrealizowała swoje badania na 145-osobowej grupie rowerzystów, z której 55% respondentów było w wieku 25-45 lat, z wykształceniem wyższym (41%), zamieszkujących gminę Murowana Goślina (52%). Głównymi celami wskazanymi przez respondentów były rekreacja rowerowa (89%), aktywność turystyczna (72%) i aspekty zdrowotne (61%). Aktywność podejmowana była najczęściej kilka razy w miesiącu (38%) lub kilka razy w tygodniu (25%), przez 1-2 godziny (39%) oraz 2-3 godziny (26%). Prefero-

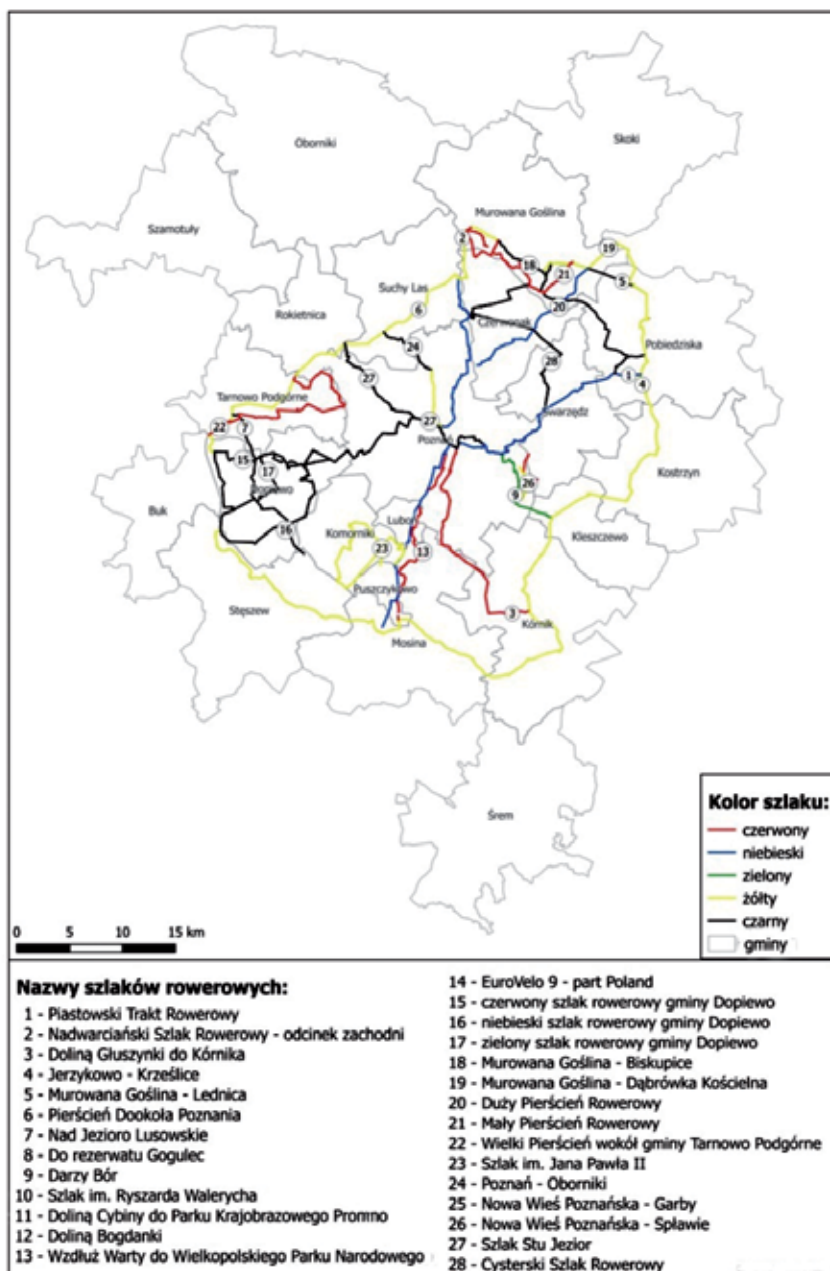
wany był krajobraz pagórkowaty (41%) i płaski (27%), o pokryciu leśnym (69%) oraz tereny o zabudowie wiejskiej (13%), z miejscami atrakcyjnymi przyrodniczo (81%), zabytkowymi obiektami świeckimi (39%) i sakralnymi (34%).

Drugą grupę badawczą [Rogowski i Nadolski 2015] tworzyli uczestnicy rajdów rowerowych w liczbie 80 osób, w wieku 18-45 lat (61%), z wykształceniem wyższym (70%), zamieszkujący Poznań (66%). Aktywność rowerowa była podejmowana głównie w celach: rekreacyjno-turystycznym (96%) i komunikacyjnym (33%). O atrakcyjności trasy rowerowej według respondentów decyduje przebieg w otoczeniu terenów zielonych (52%) i atrakcji krajoznawczych (16%). Atrakcyjność tras rowerowych aglomeracji poznańskiej oceniano na poziomie średnim (62%) i dobrym (28%), a pozytywnie ich dostępność i stopień rozwoju infrastruktury (58%), przebieg (56%) oraz bezpieczeństwo (80%).

## 2. Istniejąca infrastruktura dla potrzeb pieszych i rowerowych aktywności rekreacyjnych

Podstawowym systemem rowerowych szlaków turystycznych w metropolii Poznań jest Wielkopolski System Szlaków Rowerowych. Początki tego systemu szlaków rowerowych sięgają 2001 r., natomiast obecnie tworzy je dziewięć transregionalnych tras rowerowych o łącznej długości ok. 1800 km. W skład systemu wchodzi szlaki o tematyce historycznej i kulturowej, jak np. Bursztynowy Szlak Rowerowy czy Ziemiański Szlak Rowerowy. O atrakcyjności Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych może świadczyć certyfikat przyznany przez Polską Organizację Turystyczną w 2004 r. Ponadto system ten jest elementem projektu „GPS Wielkopolska”, w którym na podstawie technologii nawigacji satelitarnej opracowano „ślady GPS”, które można bezpłatnie pobrać na urządzenie mobilne, np. na telefon komórkowy [Kaleniewicz 2012].

Głównym elementem tego systemu na terenie metropolii Poznań jest Pierścień Rowerowy dookoła Poznania wraz z siedmioma szlakami dojazdowymi poprowadzonymi z centrum miasta. Podstawowy szlak pierścienia ma łącznie ok. 170 km i został podzielony na siedem odcinków pomiędzy szlakami dojazdowymi. Są to następujące szlaki: Pierścień Rowerowy dookoła Poznania, Cysterski Szlak Rowerowy, Nadwarciański Szlak Rowerowy, Piastowski Trakt Rowerowy, Szlak Stu Jezior, Transwielkopolska Trasa Rowerowa, tworzące Wielkopolski System Szlaków Rowerowych (WSSR) (mapa 1).



Mapa 1. Wielkopolski System Szlaków Rowerowych w obrębie aglomeracji poznańskiej

Źródło: Styperek i Rogowski 2017: 87-104.

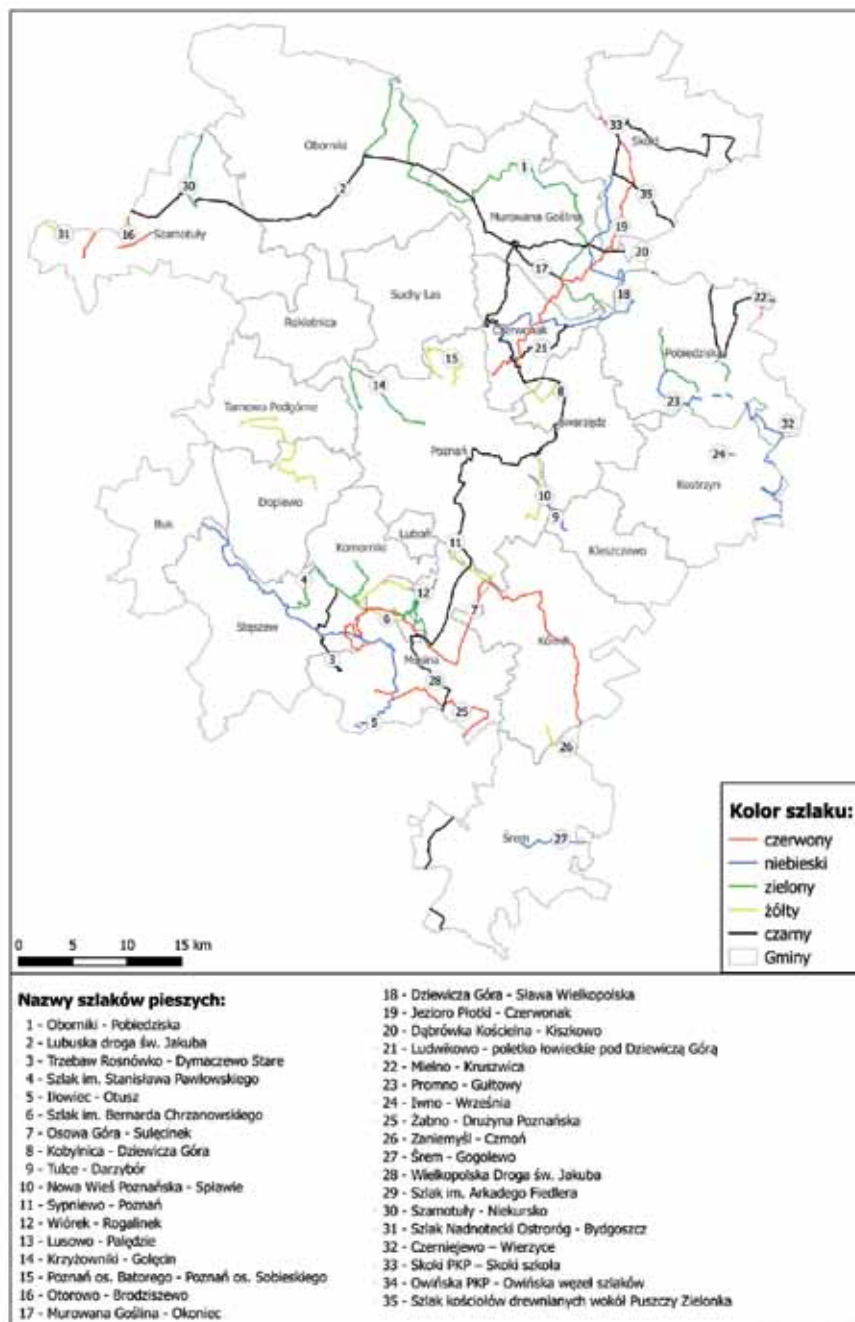
### 3. Poznański Rower Miejski

Aktywność rowerową na terenie metropolii Poznań można podejmować, korzystając z własnego roweru lub rowerów miejskich. Warto zauważyć, że rower jest najpopularniejszym rodzajem sprzętu sportowego w gospodarstwach domowych tej metropolii. Posiadanie roweru deklaruje ponad 70% respondentów. W ostatnich latach obserwuje się dynamiczny rozwój wypożyczalni rowerów miejskich. W 2014 r. system rowerów miejskich funkcjonował w 348 miastach w 51 państwach. Aktualnie liderem w Europie jest Hiszpania, gdzie istnieje 111 systemów wypożyczalni rowerów miejskich. W ostatnich kilku latach w Polsce można mówić o lawinowym wzroście popularności rowerów miejskich. Dotyczy to zwiększenia liczby rowerów, użytkowników oraz wypożyczeń. Liczba rowerów miejskich w Polsce w 2013 r. wynosiła 3205 i wzrosła do 5593 w 2015 r. [Michalewicz 2016]. System rowerów miejskich w Poznaniu jest bardzo ważnym elementem koncepcji „Wielkopolski Rower Publiczny”, która jest rozwijana w ramach Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 r. Poznański Rower Miejski powstał w 2012 r., jako drugi system rowerowy w Polsce, i obecnie skupia 88 stacji oraz 923 rowery [Michalewicz 2016].

### 4. Układ pieszych szlaków turystycznych na terenie metropolii Poznań

Układ przestrzenny pieszych szlaków turystycznych na terenie metropolii Poznań nie tworzy zwartej systemu, podobnie jak przypadku opisanego wyżej systemu rowerowych szlaków turystycznych. Rozkład przestrzenny (topograficzny) pieszych szlaków turystycznych charakteryzuje się występowaniem pojedynczych szlaków w wybranych obszarach oraz ich koncentracjami w postaci sieci szlaków na obszarach chronionych. Do najlepiej rozwiniętych sieci szlaków turystycznych należą szlaki w Wielkopolskim Parku Narodowym oraz Parku Krajobrazowym Puszcza Zielonka (mapa 2).

W obrębie Wielkopolskiego Parku Narodowego o powierzchni 76,2 km<sup>2</sup> wytyczono siedem pieszych szlaków turystycznych o łącznej długości 51,7 km. Rozmieszczenie szlaków na terenie parku nawiązuje przede wszystkim do układu rynien polodowcowych zajętych przez jeziora oraz kompleksów leśnych. Wszystkie szlaki, niezależnie od miejsca swojego początku, zbiegają w kierunku jezior, a odcinki prowadzące do układów rynien zaprojektowano tak, aby w jak największej części przebiegały przez tereny zalesione. Biorąc pod uwagę liczbę i jakość



Mapa 2. Sieć szlaków pieszych aglomeracji poznańskiej

Źródło: opracowanie Estery Kozber.



kombinacji linearnych połączeń punktów oraz liczbę i położenie punktów węzłowych (punkty początkowe i końcowe szlaków oraz punkty, w których szlaki się przecinają), układ sieci szlaków pieszych w Wielkopolskim Parku Narodowym pozwala na wielowariantowe kombinacje penetracji pieszej obszaru parku.

Przez teren Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka, zajmującego powierzchnię 99,81 km<sup>2</sup>, przebiega osiem pieszych szlaków turystycznych o łącznej długości 66 km. Przebieg szlaków na terenie parku warunkują dwa główne czynniki. Pierwszym z nich jest lokalizacja ośrodków o dużej dostępności komunikacyjnej w niewielkiej odległości od granic parku, co wynika m.in. z ich położenia w strefie podmiejskiej Poznania; stanowią one węzły skrajne, czyli początki szlaków (np. Kobylnica, Czerwonak, Owińska, Murowana Goślina). Drugim czynnikiem jest specyficzna konstrukcja sieci szlaków, polegająca na linearnym połączeniu węzłów skrajnych z centralną, zalesioną częścią parku w okolicy miejscowości Zielonka. System szlaków parku stwarza możliwości różnych wariantów penetracji rekreacyjnej, natomiast układ segmentów i węzłów wewnętrznych pozwala na dotarcie do węzłów skrajnych z dowolnie wybranego punktu systemu. System szlaków tego parku połączony jest też przez węzły zlokalizowane w okolicy Tuczna z systemem szlaków Parku Krajobrazowego Promno.

Do najpopularniejszych pieszych szlaków turystycznych tworzących pojedyncze segmenty na obszarze Poznania można zaliczyć szlak zielony relacji: Gołęcin – Jezioro Strzeszyńskie – Krzyżowniki, o długości 13,5 km, biegnący w dolinie Bogdanki, oraz szlak żółty relacji: Os. Batorego – Morasko – Os. Jana III Sobieskiego, o długości 10,6 km, prowadzący do rezerwatu przyrody Meteoryt Morasko. Jak zauważa Dorota Matuszewska [2012], do istotnych dla obsługi pieszego ruchu turystycznego szlaków pieszych w Poznaniu zalicza się system zielonych szlaków pieszych we wschodniej i północno-wschodniej części aglomeracji łączących Poznań z Pobiedziskami, które umożliwiają penetrację pieszą na obszary chronione: Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka oraz Parku Krajobrazowego Promno.

## 5. Współczesna aktywność ruchowa mieszkańców metropolii Poznań

W wyniku badań ankietowych przeprowadzonych w pierwszym kwartale 2016 r. uzyskano dane dotyczące oceny pieszej i rowerowej aktywności rekreacyjnej wśród mieszkańców metropolii Poznań. Badania realizowane były przez Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu w ramach projektu „Region metropolitarny jako przestrzeń penetracji rekreacyjnej na przykładzie aglomeracji poznańskiej”. Przedmiotem badań prowadzonych

w ramach tego projektu jest przestrzeń rekreacyjna aglomeracji miejskiej stanowiąca terytorialny system rekreacyjny, będąca obszarem penetracji rekreacyjnej mieszkańców aglomeracji poznańskiej. W projekcie przyjęto założenie, że miasto i strefa podmiejska tworzą system rekreacyjny, którego komponentami są: rekreanci, zasoby systemu (przyrodnicze i antropogeniczne) oraz warunki rekreacyjne (socjalno-ekonomiczne, organizacyjno-prawne i techniczne). Jednym z celów projektu, istotnych dla niniejszej pracy, jest przygotowanie oferty aktywności pieszej i rowerowej dla metropolii Poznań.

Przedstawione poniżej wyniki badań ankietowych uzyskano w poszczególnych gminach metropolii Poznań, stosując kwestionariusz ankiety w obiektach rekreacyjno-sportowych oraz na szlakach turystycznych. Grupę respondentów (ponad 1500 osób) tworzyły osoby będące mieszkańcami badanych gmin na terenie metropolii Poznań.

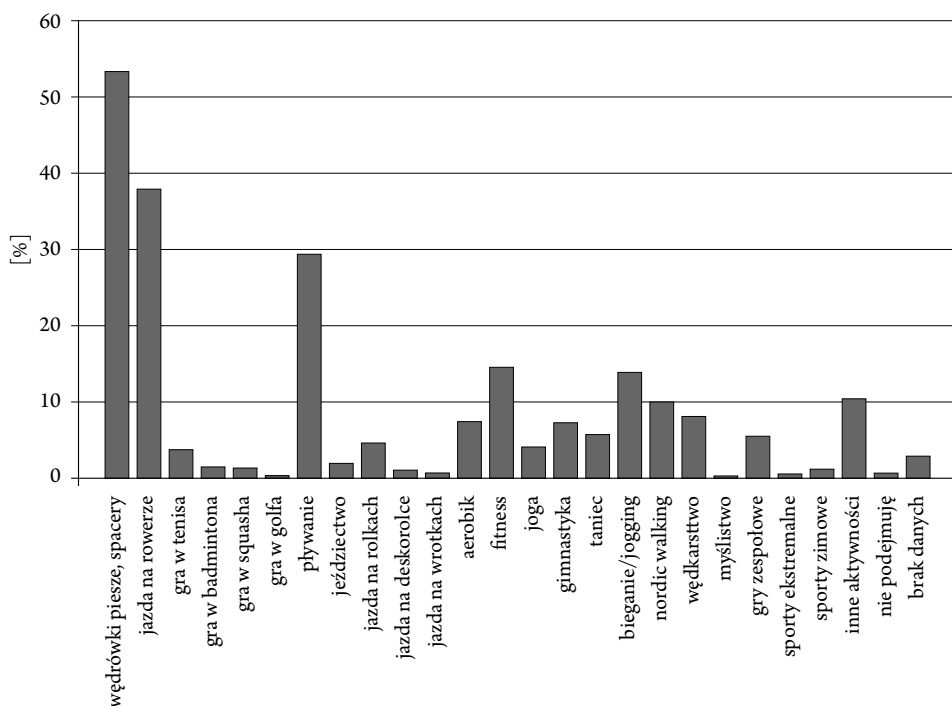
Jak wskazują dane z metryczki, 54% respondentów mieszka w Poznaniu, a pozostała grupa zamieszkuje wszystkie gminy ościenne. Udział przedstawicieli każdej gminy oscyluje wokół 1-3%. Ponadto 75% badanych zadeklarowało, że mieszka w strefie miejskiej, 14% w strefie podmiejskiej, a pozostałych 10% w strefie peryferyjnej.

Spośród kilkunastu form aktywności rekreacyjnej podejmowanych na terenie metropolii (wędrowki piesze i spacer, bieganie, jazda na rowerze, squash, pływanie, jeździectwo, nordic walking, jazda na wrotkach i rolkach, fitness, aerobik, myślistwo, wędkarstwo, tenis, taniec oraz różnego rodzaju gry) ankietowani najczęściej brali udział w wędrowkach pieszych i spacerach (53%) oraz jeździe na rowerze (38%). Są to dwie najpopularniejsze formy wskazywane przez respondentów i z tego względu można uznać, że obszar badawczy posiada pod tym względem duży potencjał, który jest wykorzystywany przez mieszkańców. Jest to również powód, dla którego autorzy zajęli się charakterystyką pieszej i rowerowej aktywności fizycznej na obszarze atrakcyjnie ocenianego przez respondentów terenu, jakim jest metropolia Poznań.

Ponadto należy podkreślić, że respondenci najczęściej uczestniczą w aktywnościach pieszych i rowerowych organizowanych na terenie aglomeracji. Wartości te podaje kolejno: 53% respondentów w przypadku wędrowek pieszych i spacerów oraz 38% respondentów w przypadku jazdy na rowerze. Kolejną formą aktywności rekreacyjnej jest pływanie, wskazywane przez co trzecią osobę (wykres 1).

Powyzsze wyniki potwierdzają kolejne zagadnienia ujęte w badaniach. Obszar aglomeracji jest postrzegany jako atrakcyjny dla aktywności pieszej przez 90% respondentów. Pełna zgodność odpowiedzi pozytywnych występuje wśród mieszkańców pięciu gmin (Kleszczewo, Kórnik, Puszczykowo, Rokietnica i Skoki), a w siedmiu kolejnych (Buk, Czerwonak, Dopiewo, Komorniki, Luboń, Mosina i Swarzędz) odsetek ten wyniósł przynajmniej 90%. Najwięcej negatywnych

Wykres 1. Rodzaj aktywności rekreacyjnej podejmowanej przez respondentów na terenie metropolii Poznań

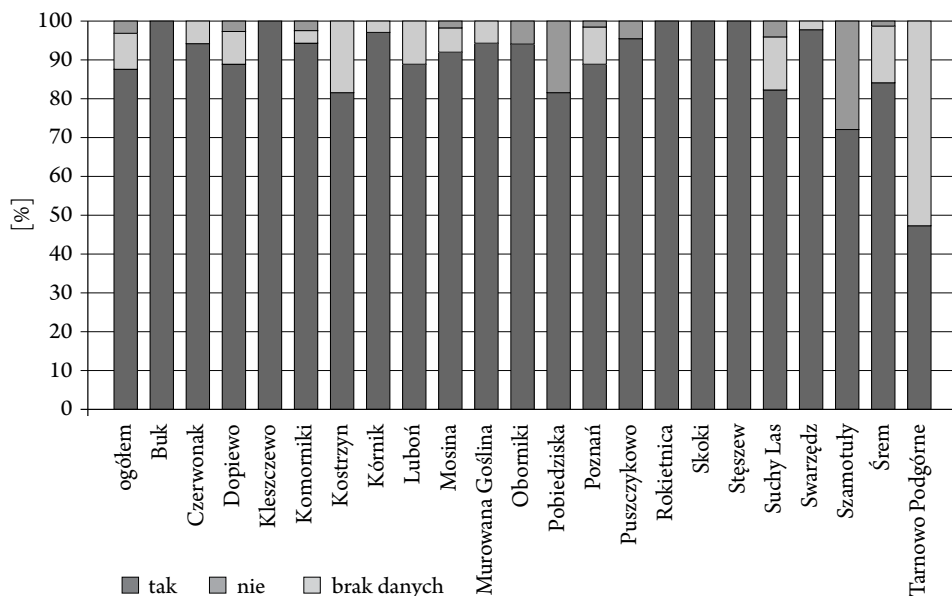


Źródło: opracowanie własne.

wskazań było wśród mieszkańców gmin: Tarnowo Podgórne (21%), Kostrzyn (18%), Suchy Las (13%), Sęszew (10%) oraz Śrem i Poznań (po 8%), co obrazuje wykres 2.

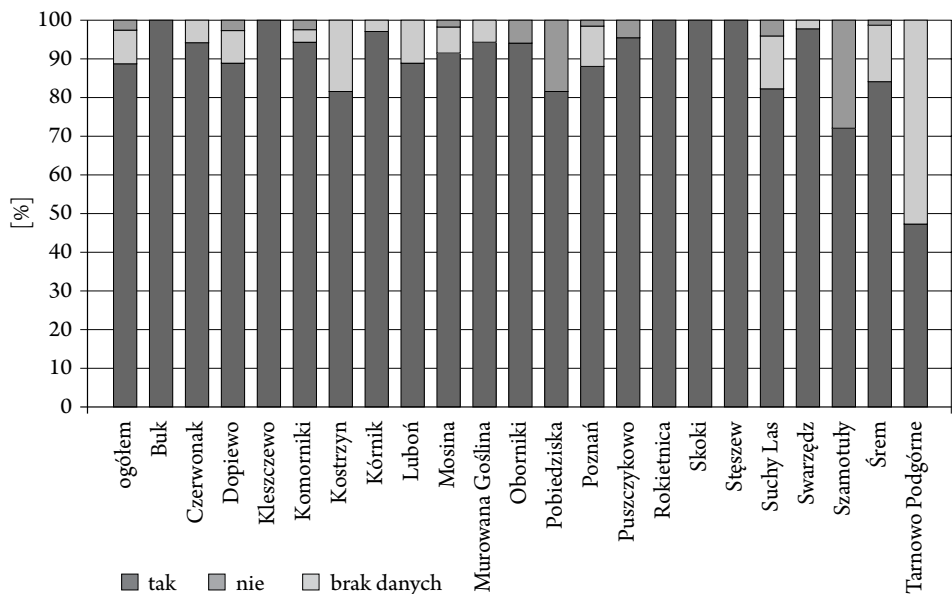
Zbliżone wartości uzyskano w zakresie oceny metropolii dla potrzeb aktywności rowerowej. Bardzo wielu respondentów (88%) oceniło badany obszar jako atrakcyjny dla rowerzystów. Pełna zgodność wystąpiła wśród mieszkańców czterech gmin (Kleszczewo, Rokietnica, Skoki i Sęszew), a na temat kolejnych siedmiu (Czerwonak, Komorniki, Mosina, Murowana Goślina, Oborniki, Puszczkowo i Swarzędz) 90% respondentów wypowiedziało się pozytywnie. Jednak w przypadku rekreacji rowerowej zauważalny jest większy odsetek ocen negatywnych w poszczególnych gminach. Najczęściej negatywną ocenę przedstawiali mieszkańcy gmin: Tarnowo Podgórne (aż 53%), Kostrzyn (18%), Śrem i Suchy Las (14%), Luboń (11%) i Poznań (10%). Najwięcej odpowiedzi charakteryzuje mieszkańców gmin Szamotuły (30%) i Pobiedziska (19%) (wykres 3).

Wykres 2. Atrakcyjność metropolii Poznań dla podejmowania rekreacji pieszej



Źródło: opracowanie własne.

Wykres 3. Atrakcyjność metropolii Poznań dla podejmowania rekreacji rowerowej



Źródło: opracowanie własne.

Istnieje duża zgodność pozytywnych i negatywnych ocen metropolii w odniesieniu do obu form aktywności rekreacyjnej. Mieszkańcy trzech gmin (Kleszczewo, Rokietnica i Skoki) w pełni oceniają metropolię Poznań jako atrakcyjną dla rekreacji pieszej i rowerowej. Duży odsetek ocen pozytywnych (90%) odnotowano wśród mieszkańców sześciu kolejnych gmin: Puszczykowo, Kórnik, Czerwonak, Komorniki, Mosina i Swarzędz. Natomiast negatywna ocena najczęściej była przedstawiana przez mieszkańców gmin: Tarnowo Podgórne, Kostrzyn, Suchy Las, Śrem i Poznań.

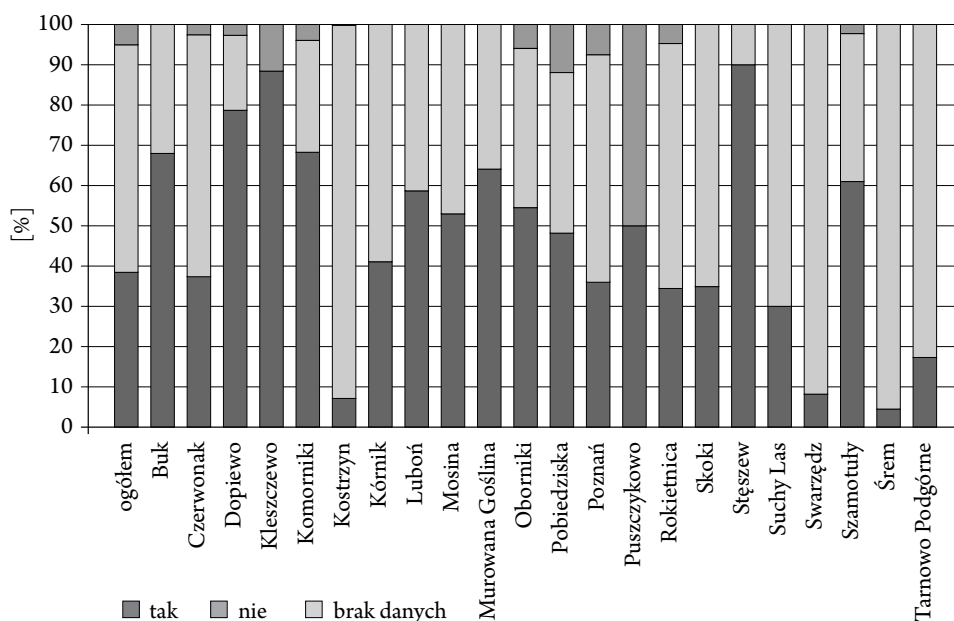
W przypadku częstotliwości korzystania z linearnych systemów penetracji rekreacyjnej w miejscu zamieszkania ankietowani najczęściej wskazywali szlaki piesze, szlaki rowerowe i ścieżki nordic walking. Te elementy zagospodarowania były wykorzystywane średnio 5-7 razy w ciągu miesiąca w miejscu zamieszkania oraz 3-5 razy poza miejscem zamieszkania. W porównaniu z innymi elementami infrastruktury należy podkreślić, że są to najczęściej wykorzystywane składowe linearnych systemów penetracji rekreacyjnej, obejmujące również szlaki konne, szlaki wodne, ścieżki zdrowia, ścieżki dydaktyczne oraz szlaki kulturowo-tematyczne.

Obszarem, w którym najczęściej podejmowana jest aktywność rekreacyjna w miejscu zamieszkania, są tereny zielone w mieście, do których zaliczono skwery, zieleńce i parki. Tam aktywność rekreacyjną podejmuje 70% respondentów. Drugim najczęściej wskazywanym obszarem są jeziora w mieście (50%) i jeziora poza miastem (30%), wskazywane przez osoby mieszkające w pobliżu terenów wodnych, zwłaszcza z gmin Buk (100%) i Dopiewo (80%), na pograniczu których leży Jezioro Niepruszewskie, Stęszew (100%), Komorniki (90%) Puszczykowo i Mosina (po 60%) z jeziorami w obrębie Wielkopolskiego Parku Narodowego oraz Jeziorem Strykowskim, a także Tarnowo Podgórne (78%) z Jeziorem Lusowskim i Kierskim oraz Swarzędz (70%) z Jeziorem Swarzędzkim.

Respondenci przeważnie zauważają potencjał obszarów chronionych dla potrzeb rekreacji, choć jak wynika z odpowiedzi, odnosi się to głównie do Wielkopolskiego Parku Narodowego. Ten obszar wykorzystywany jest do rekreacji przez 90% badanych w gminie Mosina, 70% z gminy Luboń i 50% z gminy Puszczykowo. W tej ostatniej znajduje się także Rogaliński Park Krajobrazowy, który postrzegany jest jako atrakcyjny również przez mieszkańców gminy Kórnik (63%). Natomiast pozostałe parki krajobrazowe (Puszcza Zielonka i Promno) są słabiej wykorzystywane pod tym względem, gdyż za wyjątkiem mieszkańców gminy Czerwonak (75%) i Murowana Goślina (70%) respondenci pobliskich gmin rzadziej wskazują na te obszary: Poznań (20%), gmina Kostrzyn (15%) oraz gminy Pobiedziska i Swarzędz (10%). Można to uzasadnić tym, że osoby te wskazują przede wszystkim jeziora jako czynnik determinujący możliwości uprawiania rekreacji niż same parki krajobrazowe.

Kolejne pytanie dotyczyło organizowania wyjazdów w obrębie aglomeracji poznańskiej w celu podejmowania aktywności fizycznej i rekreacyjnej, co również ma znaczenie przy uprawianiu aktywności pieszej i rowerowej. W tym przypadku jedynie 19% respondentów wyjeżdża w takim celu, realizując wyżej wymienione aktywności na terenie aglomeracji poznańskiej. Najwięcej takich osób zamieszkuje gminy: Murowana Goślina (64%), Kleszczewo (55%), Buk (48%), Mosina (44%) i Luboń (42%). Natomiast najmniejszy odsetek (poniżej 10%) dotyczy gmin: Skoki, Swarzędz, Szamotuły, Śrem i Tarnowo Podgórne. Może to być spowodowane tym, że w obrębie tych gmin istnieje atrakcyjny krajobraz urozmaicony jeziorami i dużymi kompleksami leśnymi, w obrębie których istnieje gęsta sieć szlaków turystycznych zachęcająca do podejmowania obu form aktywności (wykres 4).

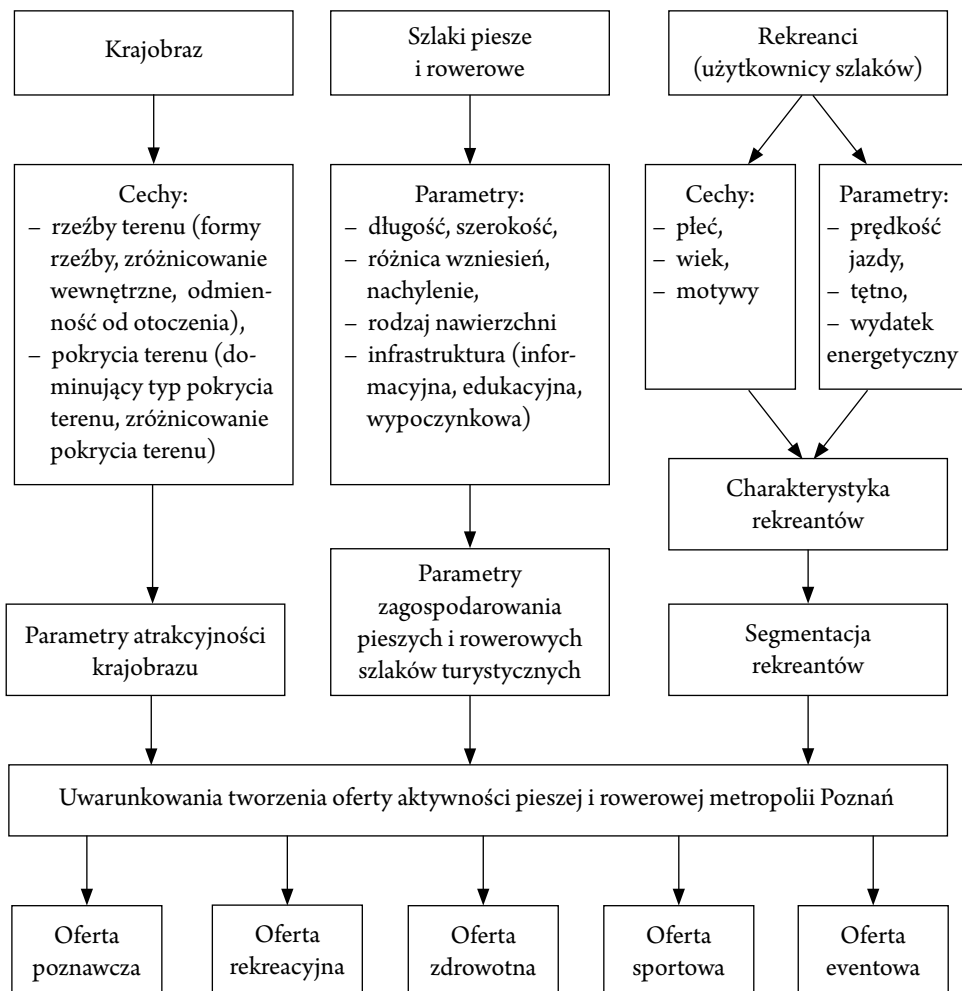
Wykres. 4. Podejmowanie aktywności rekreacyjnej przez mieszkańców metropolii Poznań



Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym etapem badań powinien być pomiar parametrów całego systemu szlaków rowerowych i pieszych na terenie aglomeracji poznańskiej przy zastosowaniu nawigacji satelitarnej i oprogramowania Garmin. Pozwoli to na dokładne wyznaczenie długości pokonanej trasy, jak również charakterystyk pochodnych, takich jak: prędkość przemieszczania się, różnica wzniesień, nachylenie oraz –

w zależności od potrzeb – podział trasy na etapy. Pomiary obejmą również takie parametry, jak: średnie i maksymalne tętno, strefy tętna oraz wydatek energetyczny wyrażony w kaloriach. Dane zostaną opisane w postaci tabelarycznej oraz za pomocą wykresów i map. Autorzy niniejszego opracowania przeprowadzili już takie badania w części Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, tj. na odcinkach dojazdowych Poznańskiego Pierścienia Rowerowego. Wyniki badań przedstawiono na przykładzie zielonego szlaku rowerowego, będącego północ-



Rysunek 1. Schemat procedury tworzenia oferty aktywności pieszej i rowerowej metropolii Poznań

Źródło: opracowanie własne na podstawie Styperek i Rogowski 2017: 87-104.

nym fragmentem Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej (Styperek i Rogowski 2017: 87-104).

Uzyskane w ten sposób dane mogą zostać wykorzystane do stworzenia koncepcji oferty aktywności pieszej i rowerowej metropolii Poznań. Proponowana oferta dzięki szerokiemu zakresowi danych dotyczących krajobrazu, szlaków oraz rekreantów ma charakter poznawczy, rekreacyjny, sportowy, zdrowotny oraz eventowy (rys. 1).

## 6. Podsumowanie i wnioski

Powyższe wyniki są pierwszym etapem właściwej charakterystyki osób uprawiających aktywność pieszą i rowerową na terenie aglomeracji poznańskiej. W dalszych etapach należy określić parametry atrakcyjności krajobrazu oraz stopnia zagospodarowania szlaków. Dzięki temu kompleksowo będzie można scharakteryzować wyróżnione rodzaje ofert w zależności od preferencji odbiorców.

Na podstawie zaprezentowanych wyników można sformułować następujące wnioski:

1. Spośród kilkunastu form aktywności rekreacyjnej podejmowanych na terenie metropolii Poznań do najpopularniejszych należą aktywności piesza i rowerowa, co jest spowodowane sprzyjającymi warunkami naturalnymi i rozwiniętą siecią szlaków pieszych i rowerowych. Bliskość terenów naturalnych, ciągów jezior, doliny rzeki Warty oraz duże kompleksy leśne tworzące swoiste kliny zieleni sprzyjają rozwojowi sieci szlaków turystycznych, z których mieszkańcy aglomeracji poznańskiej korzystają w ramach codziennej i weekendowej aktywności rekreacyjnej. Potencjał metropolii Poznań jest dostrzegany i doceniany przez samych mieszkańców, co wskazują przedstawione wyniki badań, a potwierdza fakt, że taka aktywność podejmowana jest najczęściej na terenie analizowanej aglomeracji.

2. Do najczęściej użytkowanych linearnych systemów penetracji rekreacyjnej w miejscu zamieszkania ankietowani zaliczyli szlaki piesze, szlaki rowerowe i ścieżki nordic walking. Może to być spowodowane rozwojem sieci tych tras, łatwą dostępnością, a także niskim kosztem przygotowania sprzętowego.

3. Do obszarów, w których najczęściej podejmowana jest aktywność rekreacyjna w miejscu zamieszkania, zalicza się tereny zielone w mieście (skwery, zieleńce i parki) oraz jeziora. Za najatrakcyjniejszy i najpopularniejszy obszar chroniony wykorzystywany do rekreacji pieszej i rowerowej respondenci uznali Wielkopolski Park Narodowy i Park Krajobrazowy Puszcza Zielonka, co znajduje potwierdzenie w innych badaniach [Rogowski i Nadolski 2015].



Dalsza analiza wyników badań pozwoli na sformułowanie warunków utworzenia dostosowanej do potrzeb mieszkańców oferty aktywności pieszej i rowerowej metropolii Poznań.

## Literatura

- Kaczmarek M., 2016, *Rozwój turystyki rowerowej z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych na terenie gminy Murowana Goślina* (praca magisterska), Katedra Turystyki i Rekreacji UAM.
- Kaleniewicz A., 2012, Projekt GPS Wielkopolska – zastosowanie nawigacji satelitarnej w turystyce rowerowej, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj”, PTTK.
- Kostrzewska M., 2016, *Sport dla wszystkich w przestrzeni miasta. Przegląd rozwiązań przestrzennych i programów aktywizujących w wybranych krajach. Analiza desk-research*, Warszawa: MSiT, [https://d1dmfej9n5lghm.cloudfront.net/msport/files/badania%20i%20analizy/Infrastruktura/2017%201/Sport\\_dla\\_wszystkich\\_w\\_przestrzeni\\_miasta.pdf?1484319504](https://d1dmfej9n5lghm.cloudfront.net/msport/files/badania%20i%20analizy/Infrastruktura/2017%201/Sport_dla_wszystkich_w_przestrzeni_miasta.pdf?1484319504) [dostęp: 5.09.2017].
- Matuszewska D., 2012, Dostępność komunikacyjna wraz z systemem szlaków turystycznych, w: T. Kaczmarek (red.), *Turystyka w aglomeracji poznańskiej*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Michalewicz A., 2016, *Wielkopolski Rower Publiczny. Regionalny System wypożyczalni rowerów*, Materiały konferencyjne: „Turystyka rowerowa w Wielkopolsce”, Leszno: Samorząd Województwa Wielkopolskiego.
- Rogowski M., Nadolski M., 2015, Turystyka rowerowa w aglomeracji poznańskiej w opinii mieszkańców, *Studia Periegetica*, 2(14), 137-155.
- Styperek J., 2015, Propozycja oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania, *Studia Periegetica*, 1(13), 201-213.
- Styperek J., Rogowski M., 2017, Cycling trail Network of the Poznań Metropolitan Area – Prospects for Research in Physical Activity and Recreational Appeal, *Studia Periegetica*, 4(20), 87-104.
- Szubert-Zarzeczna U., 2012, Turystyka miejska w koncepcji rozwoju metropolitalnego w Polsce, *Studia Ekonomiczne*, 119, Katowice: UE w Katowicach.
- Zamelska M., Kaczor B., 2015, Przestrzenno-ekonomiczne uwarunkowania aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej, *Studia Periegetica*, 1(13), 105-121.

## Walking and Bike Recreation in the Poznań Metropolitan Area

**Abstract.** The article describes results of a study conducted in 2015-2016 as part of a research project of the WSB University in Poznań entitled “The metropolitan region as a space of recreational penetration – the case of the Poznań agglomeration.” The study focuses on the recreation space of the urban agglomeration, which is part of a territorial recreation system used for recreational

purposes by inhabitants of the Poznań Metropolitan Area. The aim of the study was to present motivations and preferences concerning the choice of walking and bike recreational activity in the Poznań Metropolitan Area. The article presents characteristics of the walking and cycling infrastructure in the Poznań agglomeration and inhabitants' assessments of the agglomeration's attractiveness as regards activities of this type.

**Keywords:** walking recreation, bicycle recreation, recreational activity, Poznań Metropolis

MARIA PAJCHROWSKA\*, BARBARA SZPAKOWSKA\*\*

## Koncepcja włączenia małych zbiorników wodnych w system szlaków rowerowych Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego

**Streszczenie.** Na atrakcyjność środowiska przyrodniczego jako miejsca rekreacji wpływa obecność zbiorników wodnych. W rejonach o małej jeziorności również nieduże zbiorniki wodne, zarówno naturalne, jak i sztuczne, mogą być czynnikiem rozwoju turystyki i rekreacji rowerowej. Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji włączenia w system szlaków rowerowych Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego kilku małych zbiorników wodnych. Koncepcję przygotowano dla czterech zbiorników wodnych zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie szlaków rowerowych o długości 15 km (Drwęsa – Konarzewo). Potencjał rekreacyjny tych zbiorników jest duży. Cechuje je różna jakość wód, różny stan zagospodarowania i duża różnorodność walorów rekreacyjnych. Walory analizowanych zbiorników wodnych w połączeniu z trasami rowerowymi mogą przyczynić się do podniesienia turystyczno-rekreacyjnej atrakcyjności gminy Dopiewo, która będzie mogła oprzeć na nich strategię promocji swoich terenów.

**Słowa kluczowe:** Poznański Obszar Metropolitalny, małe zbiorniki wodne, ścieżka rowerowa, gmina Dopiewo

### 1. Wstęp

Poznański Obszar Metropolitalny (POM) położony jest w centrum województwa wielkopolskiego. POM jest strukturą bardziej rozległą niż aglomeracja poznańska, obejmuje bowiem również dalsze miejscowości wiejskie i miejskie powiązane funkcjonalnie z miastem Poznań szlakami drogowymi i kolejowymi [Kaczmarek 2014; Kaczmarek i in. 2014] (rys. 1.) Miasto Poznań w granicach

---

\* Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu, e-mail: maria.pajchrowska@up.poznan.pl.

\*\* Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu, e-mail: barbara.szapowska@up.poznan.pl.

administracyjnych oraz miasta i silnie zurbanizowane jednostki wiejskie w jego otoczeniu mają dobre i bardzo dobre warunki dla korzystania z roweru jako środka codziennej komunikacji [Strategia Zintegrowanych Inwestycji... 2015].

W Wieloletnim Programie Rozwoju Ruchu Rowerowego [2016: 12-13] przewiduje się, że udział ruchu rowerowego w transporcie Poznania stanowić będzie 4%, a w POM nawet 5,3%. Długość sieci dróg rowerowych w Poznaniu znacznie się zwiększyła, z 5 km w 1992 r. do ok. 140 km w 2016 r. Pierwsze drogi rowerowe w Poznaniu powstały ponad 80 lat temu, na początku lat 30. XX w. Zaprojektował je Władysław Czarnecki, który wspólnie z Adamem Wodziczką opracował również pierścieniowo-klinowy system zieleni dla Poznania [Czarnecki 1933; 1972]. Duża powierzchnia terenów cennych przyrodniczo, układ zieleni dający możliwość wyjazdu mieszkańcom Poznania „za miasto” oraz brak długich i stromych podjazdów rowerowych spowodowały, iż aglomeracja poznańska od początku lat 90. XX w. należy do liderów turystyki rowerowej. Na uwagę zasługuje również fakt, że województwo wielkopolskie było pierwszym, w którym przeprowadzono inwentaryzację szlaków rowerowych, przy czym najważniejsze szlaki rowerowe zostały ujęte w Wielkopolski System Szlaków Rowerowych. W 2010 r. w Urzędzie Miasta Poznania rozpoczęto prace nad projektem Wartostrady, na którym opierać się będzie system szlaków rowerowych miasta Poznań [Beim 2012].

Projektując szlaki turystyczne, np. ścieżki rowerowe i spacerowe, uwzględnia się różne typy obiektów architektonicznych: zabytkowe pałace, dwory, kościoły, rzadziej natomiast eksponuje się obiekty przyrodnicze, szczególnie ekosystemy wodne. Poznański Pierścień Rowerowy zlokalizowany na obrzeżach miasta przebiega obok kilku jezior, takich jak: Niepruszewskie, Lusowskie, Wronczyńskie Małe i Duże, Góra, Kórnickie. Jednakże włączając weń duże akwenty, często pomija się małe zbiorniki wodne. Są one ciągle mało doceniane, choć dużo już wiadomo o ich znaczeniu w krajobrazie Wielkopolski. Wiele publikacji przedstawia ich wpływ na zwiększanie małej retencji wód i różnorodności biologicznej oraz podkreśla rolę buforującą w stosunku do zanieczyszczeń pochodzenia antropogenicznego [Kraska i Kaniecki 1995; Gołdyn i Kędziora 2012; Szpakowska i Życzynska-Bałoniak 1994; Juszczak, Kędziora i Olejnik 2007; Świerk i Szpakowska 2011; Kuczyńska-Kippen 2009; Wasielewska 2013; Gołdyn 2014; Frankowski i Zbierska 2014; Ławniczak 2016]. Małe zbiorniki wodne mają też duże znaczenie edukacyjne i estetyczne, szczególnie w sąsiedztwie terenów zamieszkałych, podnosząc walory turystyczne i rekreacyjne danego obszaru [Sołowiej 1992: 87-89; Świerk, Szpakowska i Dudzińska 2010; Gołdyn i Kuczyńska-Kippen 2012].

POM charakteryzuje się wysokim zurbanizowaniem terenów pozamiejskich oraz rosnącym natężeniem ruchu turystycznego. Jest on skierowany również na drogi rowerowe i obiekty im towarzyszące, w tym małe zbiorniki wodne. Presję wywieraną na nie można zmniejszyć przez odpowiednie zagospodarowanie zlewni, polegające na odcięciu dopływu zanieczyszczeń czy posadzeniu roślin tworzą-

cych barierę dla spływu zanieczyszczeń z terenów sąsiadujących ze zbiornikiem. W związku z tym celem niniejszej pracy jest przedstawienie koncepcji włączenia w system szlaków rowerowych POM kilku małych zbiorników wodnych zlokalizowanych w sąsiedztwie szlaków rowerowych na przykładzie wybranej gminy, tj. gminy Dopiewo. Koncepcję przygotowano dla czterech zbiorników wodnych. Posłużono się w tym celu danymi literaturowymi oraz obserwacjami przeprowadzonymi w terenie. Opracowanie graficzne wykonano w programie ArchiCad.

## 2. Opis terenu badań

Analizowane zbiorniki wodne znajdują się na terenie gminy Dopiewo, która położona jest przy zachodniej granicy miasta Poznania, w strefie wewnętrznej POM (mapa 1). Jest ona jedną z 23 jednostek terytorialnych POM<sup>1</sup>.



Mapa 1. Zasięg Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego (POM) z podziałem na strefę wewnętrzną i zewnętrzną

Źródło: Kaczmarek i in. 2014.

<sup>1</sup> [www.planowanie.metropoliapoznan.pl/](http://www.planowanie.metropoliapoznan.pl/) [dostęp: 1.03.2017].



Mapa 2. Lokalizacja gminy Dopiewo względem miasta Poznania

Źródło: [www.mapy.google.pl](http://www.mapy.google.pl).

Gmina Dopiewo zajmuje obszar 108,1 km<sup>2</sup>, przy czym większość jej obszaru zajmują użytki rolne (71%) i lasy (15,9%). Wody powierzchniowe stanowią zaledwie około 1,9% jej powierzchni. Są one zróżnicowane, należą do nich rzeki, jeziora oraz małe zbiorniki wodne, w tym stawy, śródpolne oczka wodne oraz wyrobiska poeksploatacyjne wypełnione wodą. Południowa część gminy znajduje się na obszarze Wielkopolskiego Parku Narodowego. Przez środek gminy przechodzi autostrada A2 zbudowana w 2003 r. [Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska... 2010] (mapa 2).

### 3. Koncepcja włączenia drobnych zbiorników wodnych w system szlaków rowerowych

#### 3.1. Szlaki rowerowe na terenie gminy Dopiewo

Gmina Dopiewo w 2013 r. znalazła się w gronie gmin „przyjaznych rowerzystom”<sup>2</sup>. W latach 2010-2013 na jej terenie wytyczono i oznakowano 60 km szla-

<sup>2</sup> [http://epoznan.pl/news-news5167Dopiewo\\_i\\_Murowana\\_Goslina\\_przyjazne\\_rowerzystom](http://epoznan.pl/news-news5167Dopiewo_i_Murowana_Goslina_przyjazne_rowerzystom) [dostęp: 1.03.2017].



Mapa 3. Badane zbiorniki wodne na tle szlaków rowerowych gminy Dopiewo

Źródło: opracowanie własne.

ków rowerowych. Szlak czerwony przebiegający dookoła gminy częściowo zbiega się z dużym pierścieniem rowerowym dookoła Poznania. Szlaki łącznikowe: niebieski i zielony umożliwiają dojazd m.in. do przystanku kolejowego na trasie Warszawa – Berlin (mapa 3). We wszystkich sołectwach gminy Dopiewo znajdują się tablice informacyjne z mapami szlaków rowerowych. Szlaki te prowadzą drogami, duktami i ścieżkami o różnych nawierzchniach i o różnym stopniu trudności, szczególnie w okresie jesienno-zimowym. W miejscowościach: Żarnowiec, Zborowo, Dopiewo i Więckowice wybudowano miejsca przystankowe (drewniane wiaty, ławy, stoły) przystosowane do odpoczynku. Pętla o wstępnej nazwie „dopiewski anillo” łączy wiele gminnych miejscowości, m.in. Dopiewo, Konarzewo, Gołuski, Dąbrówka, Skórzewo, Więckowice<sup>3</sup>.

### 3.1. Charakterystyka analizowanych zbiorników wodnych

**Zbiornik nr 1** zlokalizowany jest w północno-wschodniej części gminy Dopiewo w miejscowości Drwęsa, tuż przy granicy z gminą Tarnowo Podgórne. Ma on charakter antropogeniczny, powstał bowiem w wyniku pogłębienia w latach 90. XX w. niewielkiego zagłębienia terenu, w którym po obfitych opadach desz-

<sup>3</sup> [www.dopiewo.pl/szlaki-rowerowe](http://www.dopiewo.pl/szlaki-rowerowe) [dostęp: 1.03.2017].

czu gromadziła się woda. Kształt stawu jest owalny, o mało zróżnicowanej linii brzegowej (fot. 1a). Lustro wody ma powierzchnię 0,03 ha, zaś głębokość maksymalna stawu wynosi 1,9 m [Pajchrowska, Szpakowska i Dudzińska 2015]. W północnej części zbiornika znajduje się mała, płytka okresowo, najczęściej w drugiej połowie roku, wysychająca zatoczka. W części południowej, północnej i północno-zachodniej zlokalizowane są mostki i pomosty sprzyjające utrzymaniu rekreacyjnego charakteru stawu (fot. 1b-1c, rys. 4). W zlewni stawu usytuowany jest budynek agroturystyczny, zabudowa rezydencjonalna i budynki gospodarcze.

Staw w Drwęsie był wielokrotnie badany. Badania te dotyczyły m.in. określenia wybranych wskaźników morfometrycznych misy stawu, składu gatunkowego drzew i krzewów w jego bezpośrednim otoczeniu, identyfikacji makrofitów i mikrofitów w toni wodnej oraz podstawowych parametrów fizycznych i chemicznych środowiska wodnego [Bazaluk 2011; Wasielewska 2012; Oborska 2013; Pajchrowska i Szpakowska 2014; Pajchrowska, Szpakowska i Dudzińska 2014; Pajchrowska i in. 2015]. Na podstawie wielu parametrów środowiskowych wykazano dużą zmienność jakości wody stawu w ciągu roku, a także duże różnice między poszczególnymi latami badań. Na przykład w 2011 r. średnia zawartość chlorofilu *a* w toni wodnej wyniosła 46,8  $\mu\text{g}/\text{l}$ , a więc mieściła się w zakresie wartości charakterystycznych dla wód eutroficznych [Wasielewska 2012]. Późniejsze



Fot. 1a. Zarys linii brzegowej zbiornika nr 1, jesień 2013 (fot. M. Pajchrowska)





Fot. 1b. Kamienny mostek w północnej części zbiornika nr 1 (fot. M. Pajchrowska)



Fot. 1c. Drewniany pomost w południowej części zbiornika nr 1 (fot. M. Pajchrowska)

badania hydrobiologiczne, np. z 2015 r. dotyczące bakterioplanktonu, informują o okresowo pojawiającym się zjawisku purpurowo zabarwionej wody i osadów dennych w strefie przybrzeżnej stawu [Szeląg-Wasielewska, Mantaj i Pajchrowska 2017: 153-154].

**Zbiornik nr 2** usytuowany jest w północnej części gminy Dopiewo, w miejscowości Więtkowice nieopodal zespołu dworskiego (mapy 3 i 5). Powierzchnię wody przez większość roku pokrywają rośliny pleustonowe, rzęsa drobna (*Lemna minor*) i rzęsa trójrowkowa (*Lemna trisulca*), co z pewnością jest przyczyną braku w tym zbiorniku roślinności zanurzonej. W okresie wegetacyjnym staw jest ocieniony przez drzewa i krzewy, zaś ceniolubne rośliny zielne obficie porastają jego obrzeże (fot. 2a). Spośród drzew występują tu okazale kasztanowce zwyczajne (*Aesculus hippocastanum*) i klony (*Acer platanoides*). Rośliny zielne, uważane za nitrofilne, takie jak pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica*), wskazują na zasobność siedliska w związku azotu. Poziom wody w zbiorniku zmienia się znacznie w ciągu roku, w latach suchych, np. w drugiej połowie 2015 r., woda wypełniała tylko głębszą część jego miski (fot. 2a). Na dnie stawu zalegają gałęzie i śmieci oraz uwodnione osady, które wydziela silny zapach siarkowodoru (fot. 2b i 2c). Badania wody przeprowadzone we wrześniu i październiku 2012 r. wskazały na odczyn wody zbliżony do obojętnego i dość wysokie przewodnictwo elektroli-



Fot. 2a. Zbiornik nr 2 w okresie letnim (fot. M. Pajchrowska)



Fot. 2b. Zbiornik nr 2 w grudniu 2015, w tle widoczny dwór (fot. M. Pajchrowska)



Fot. 2c. Zbiornik nr 2 we wrześniu 2015 (fot. M. Pajchrowska)

tyczne. W planktonie stawu i strefie przydennej dominowały purpurowe bakterie siarkowe, głównie *Chromatium okenii*, występujące w siedliskach zawierających siarkowodór [Pajchrowska i in. 2014].

**Zbiornik nr 3** znajduje się w centrum miejscowości Dopiewo (mapa 3). Jest on zbiornikiem przepływowym. Latem i wiosną strefę litoralną zbiornika porasta roślinność szuwarowa: pałka wąskolistna (*Typha angustifolia*) i rdest ziemnowodny (*Persicaria amphibia*). W okresie jesiennym pałka wąskolistna jest wycinana i składowana na obrzeżu zbiornika. Co kilkanaście metrów wokół stawu usytuowane są ławki i kosze na śmieci, a w najbliższej okolicy znajduje się niska zabudowa jednorodzinna i budynek Ochotniczej Straży Pożarnej w Dopiewie (fot. 3a-3c). Zbiornik ten i jego bezpośrednie otoczenie zbadano szczegółowo w 2008 r. [Gołdyn i in. 2008]. Występowało wówczas niewiele roślinności wynurzanej, w tym pałka wąskolistna i pojedyncze okazy pałki szerokolistnej (*Typha latifolia*), nie stwierdzono roślinności zanurzonej. Analizy chemiczne wody wykazały duże stężenie azotu amonowego i fosforu, natomiast badania mikroskopowe wody – zróżnicowanie i duże zgęszczenie komórek sinic oraz zielenic. Kolejne badania przeprowadzone w 2012 r. potwierdziły dużą liczebność fitoplanktonu i również dominację sinic w okresie letnim. Spośród sinic wiele gatunków jest powszechnie uważanych za potencjalnie toksyczne dla innych grup organizmów wodnych [Pajchrowska i in. 2015].



Fot. 3a. Zbiornik nr 3, lipiec 2015 (fot. M. Pajchrowska)



Fot. 3b. Zbiornik nr 3, odrastająca roślinność wodna, kwiecień 2015 (fot. M. Pajchrowska)



Fot. 3c. Zbiornik nr 3, stanowisko wędkarskie (fot. M. Pajchrowska)



Fot. 4a. Zbiornik nr 4 tuż po rekultywacji, lato 2014 (fot. M. Pajchrowska)



Fot 4b. Plac zabaw przy zbiorniku nr 4, lato 2017 (fot. M. Pajchrowska)

**Zbiornik nr 4** położony jest w miejscowości Konarzewo (rys. 3), w zagłębieniu terenu przy skrzyżowaniu ulic. W niedużej odległości od niego zlokalizowany jest plac zabaw dla dzieci (fot. 4b). Do stawu spływają wody opadowe z przyległych terenów, a okresowy odpływ przy nadmiarze wody skierowany jest na północ. Badania tego zbiornika przeprowadzono latem 2008 r. [Gołdyn i in. 2008]. Wykazały one duże stężenie związków biogenych, niskie nasycenie wody tlenem, słaby rozwój wynurzonych makrofitów wodnych oraz ubogi fitoplankton i niską zawartość chlorofilu, co wynikało z pokrycia lustra wody rzęsą drobną. Z uwagi na małe wykorzystanie zbiornika, jego słaby stan ekologiczny i brak walorów estetycznych zaproponowano wówczas jego rekultywację i zagospodarowanie obrzeży.

#### 4. Koncepcja włączenia zbiorników wodnych w przebieg szlaków rowerowych

Istniejący szlak rowerowy, który łączy analizowane cztery zbiorniki wodne, przebiega z północy gminy Dopiewo do jej centrum i na południe. Jego długość wynosi ok. 15 km. Rozpoczyna się w miejscowości Drwęsa, w której przewidziany jest pierwszy przystanek, kolejny w Więckowicach, następny w Dopiewie, a ostatni w Konarzewie. Odległości między stawami wynoszą kolejno: Drwęsa – Więckowice: 2,3 km, Więckowice – Dopiewo: 6,7 km, Dopiewo – Konarzewo: 6 km.

Włączenie zbiornika w Drwęsie (nr 1) z uwagi na jego obecne, również rekreacyjne wykorzystanie oraz bliskie sąsiedztwo Pierścienia Rowerowego Poznania nie będzie skomplikowane. Zbiornik ten jest udostępniany w celach rekreacyjnych gościom Pensjonatu Nad Stawem. Mogą oni korzystać z łódki wiosłowej oraz łowić ryby z dwóch pomostów (drewnianego i kamiennego) (fot. 1b i 1c). Okresowo funkcjonuje w zbiorniku mała kaskada wodna zlokalizowana w północnej jego części. Staw obfituje w roślinność wodną, szczególnie zanurzoną, oraz drzewa i krzewy w strefie przybrzeżnej (fot. 1). Właściciel pobliskiego Pensjonatu Nad Stawem dba o czystość wody i o roślinność występującą w zbiorniku. Zaleca się ustawienie większej liczby ławek wokół zbiornika oraz dodatkowe stojaki na rowery (mapa 3 i rys. 1).

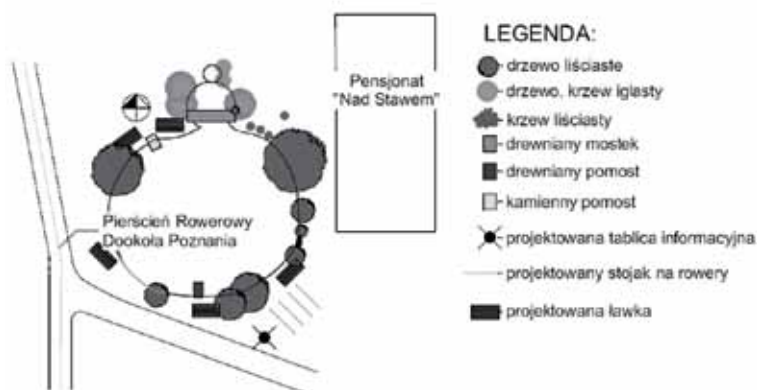
Włączenie zbiornika nr 2 w system ścieżek rowerowych wymagać będzie oczyszczenia terenu wokół zbiornika i wody ze śmieci wrzucanych przez okolicznych mieszkańców, a docelowo także usunięcia osadów dennych ze stawu. Pozwoli to na poprawę jakości wody i zmniejszenie zasilania wody w biogeny z osadów dennych. Zmniejszenie zacienienia zbiornika poprzez odpowiednie zabiegi prześwietlające w drzewostanie poprawi wrażenie estetyczne i sprzyjać będzie rozwojowi hydromakrofitów. Dawny rów, zaznaczony na rys. 2 jako wyraźne zagłębienie

Tabela 1. Przebieg szlaków rowerowych łączących analizowane zbiorniki wodne

| Podział szlaków rowerowych                                  | Długość odcinka szlaku (m) | Kolor szlaku | Charakter odcinka |
|---|----------------------------|--------------|-------------------|
| Od stawu w Drwęsię (ul. Przylesie 4) do trasy 307           | 1000                       | żółty        | leśno-wiejski     |
| Wzdłuż trasy 307 do ul. Świerkowej                          | 684                        | żółty        | drogowy           |
| Od ul. Świerkowej do skrzyżowania ulic Zbożowej i Jeziornej | 639                        | żółty        | łąkowy            |
| Od ul. Jeziornej do szkoły                                  | 734                        | czerwony     | wiejski           |
| Od zbiornika nr 2 do ul. Klonowej                           | 977                        | czerwony     | wiejski           |
| Od ul. Klonowej do ul. Ks. J. Majcherka                     | 2445                       | czerwony     | polno-leśny       |
| Od ul. Ks. J. Majcherka do cmentarza w Dopiewie             | 2580                       | niebieski    | leśno-wiejski     |
| Od cmentarza do zbiornika nr 3                              | 700                        | niebieski    | wiejski           |
| Od zbiornika nr 3 do przejazdu kolejowego w Dopiewie        | 1195                       | niebieski    | wiejski           |
| Od przejazdu kolejowego do zbiornika nr 4                   | 4058                       | niebieski    | wiejsko-polny     |

Źródło: opracowanie własne.

w powierzchni terenu, może stanowić dogodne zejście do brzegu zbiornika. Wzrost tego miejsca dla turystyki wynika z obecności zespołu dworskiego, elementu roślinnego, jakim jest aleja kasztanowców, i stawu zlokalizowanego w rozległym parku. Na tablicy informacyjnej należy przedstawić historię dworu, który po od-



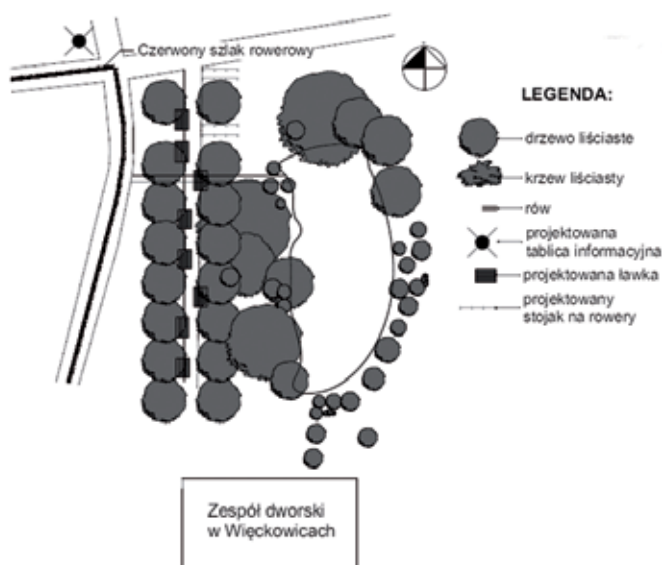
Rys. 1. Szkic rozmieszczenia niektórych elementów infrastruktury wokół zbiornika nr 1

Źródło: opracowanie własne.



restaurovaniu będzie stanowił ciekawy element architektoniczny. W cieniu tych drzew należałoby postawić ławki i stojaki dla rowerów (mapa 3 i rys. 2).

Alternatywną koncepcją, bardziej realną z uwagi na znacznie niższe koszty, jest przygotowanie tego terenu pod kątem edukacyjnym, tj. w celu pokazania zbiornika całkowicie zdegradowanego na skutek silnej antropopresji. Pozostawienie w stawie licznych śmieci ( opony, rower), utrudnionej drogi do brzegu z powodu zakrzewienia i łańców pokrzyw, wyjątkowo grząskich brzegów i wydobywającego się z osadów zapachu siarkowodoru przekona oglądających o negatywnym wpływie nieprawidłowo prowadzonej gospodarki (hodowla zwierząt, uprawy) na zasoby wodne.



Rys. 2. Szkic rozmieszczenia niektórych elementów infrastruktury wokół zbiornika nr 2  
Źródło: opracowanie własne.

Zbiornik nr 3 ma dobrze rozwiniętą infrastrukturę rekreacyjną, na którą składają się: kilkanaście ławek i koszy na śmieci, altana, a także stół z ławkami będącym znakomitym miejscem odpoczynku dla rowerzystów. W celu włączenia tego akwenu do układu rowerowego należałoby postawić tablicę informującą o jego stanie ekologicznym, w tym o różnorodności gatunkowej roślin i ryb, oraz ustawić stojaki na rowery (rys. 3). Należałoby również przeprowadzić zalecane już w 2008 r. zabiegi rekultywacyjne, mające na celu zwiększenie przejrzystości wody, co umożliwi rozwój podwodnej roślinności i wyeliminuje coroczne zakwitnięcia sinic w zbiorniku.



Rys. 3. Szkic rozmieszczenia niektórych elementów infrastruktury wokół zbiornika nr 3

Źródło: opracowanie własne.



Rys. 4. Szkic rozmieszczenia niektórych elementów infrastruktury wokół zbiornika nr 4

Źródło: opracowanie własne.

Zbiornik nr 4 (w Konarzewie) w 2014 r. został poddany rekultywacji polegającej na usunięciu osadów dennych i roślinności wodnej. Zabieg ten, jak wynika z informacji na stronie [www.mojekonarzewo.pl/konarzewski-staw](http://www.mojekonarzewo.pl/konarzewski-staw), znacznie poprawił jakość wody w zbiorniku. W czerwcu 2017 r. rozpoczęto prace zaplanowane w projekcie obywatelskim „Zielone Zacisze”. W ramach projektu powstały ciągi piesze i miejsca do siedzenia oraz zieleń urządzona. W centrum stawu zamontowano fontannę z oświetleniem LED. Wykonane zagospodarowanie terenu i poprawa jakości wody sprzyja włączeniu stawu w układ szlaków rowerowych. Należałoby jeszcze ustawić stojaki na rowery oraz uzupełnić małą architekturę o wiatę potrzebną do odpoczynku i zjedzenia posiłku (rys. 4). W celu poprawy estetyki miejsca należy usunąć napis na murze okalającym zbiornik od strony północnej oraz wywieźć zeschniętą roślinność wodną zalegająca na obrzeżu. Zgromadzona w zlewni bezpośredniej zbiornika masa roślinna stanowi źródło biogenów, które wymywane i wypłukiwane podczas deszczy będą się przyczyniać do eutrofizacji jego wód. W sierpniu 2017 r. zaobserwowano, że zbiornik wodny zaczyna ponownie zarastać rzęsą drobną. Ogranicza ona dostęp światła do toni wodnej, co przy jej masowym rozwoju będzie przyczyną występowania niekorzystnych warunków tlenowych w wodzie i osadach.

## 5. Podsumowanie i wnioski

Na atrakcyjność środowiska przyrodniczego jako miejsca rekreacji dla człowieka wpływa obecność zbiorników wodnych. W rejonach o małej jeziorności szczególnie rolę mogą odgrywać nieduże zbiorniki wodne, zarówno naturalne, jak i sztuczne. Gmina Dopiewo posiada zróżnicowaną infrastrukturę dla rowerów. Posiadając szlaki rowerowe o długości 60 km, w 2013 r. zdobyła certyfikat „gminy przyjaznej rowerzystom”. Potencjał rekreacyjny zbiorników wodnych w bezpośrednim sąsiedztwie szlaków rowerowych jest duży, co stwierdzono, analizując cztery z nich zlokalizowane przy 15-kilometrowym szlaku na trasie Drwęsa – Konarzewo. Stwierdzono, że w przypadku większości badanych zbiorników niewystarczająca jest liczba publikowanych wyników badań potrzebnych do oceny ich stanu ekologicznego bądź wyniki te są nieaktualne. Badane zbiorniki cechuje różna jakość wód, różny stan zagospodarowania i duża różnorodność walorów rekreacyjnych. Żaden z nich nie jest przystosowany do kąpieli i plażowania.

Zbiornik wodny w Drwęsie (nr 1) jest przykładem stawu antropogenicznego o krótkim okresie trwania, ale najczęściej badanym w tej grupie zbiorników. Został on zagospodarowany pod kątem rekreacyjnym poprzez budowę mostku i pomostów (drewnianego i kamiennego) oraz udostępnienie łódki do celów wędkarskich.

Zbiornik w Więckowicach (nr 2) ma charakter parkowy, jest jednak najsilniej zdegradowany spośród badanych akwenów. Jest on płytki i podlega znacznym wahaniom poziomu wody. Bez zdecydowanych działań ochronnych i rekultywacji polegającej na usunięciu osadów dennych, pogłębieniu misy i właściwym zagospodarowaniu otoczenia przestanie on wkrótce funkcjonować. W aktualnym stanie może on jedynie służyć celom edukacyjnym jako przykład zbiornika silnie zdegradowanego przez działalność człowieka.

Zbiornik w Dopiewie (nr 3) jest akwenem przepływowym zlokalizowanym w centrum wsi. Przeprowadzana jest tutaj coroczna deeutrofizacja polegająca na usuwaniu makrofitów wynurzonych. Zbiornik ten wykorzystywany jest w celach wędkarskich. Posiada dobrze rozwiniętą infrastrukturę wypoczynkową (wiata, kosze na śmieci, ławki), co pozwala bezpośrednio udostępniać go rowerzystom. Należy jednak pamiętać o słabej jakości wody zbiornika, której poprawa będzie wymagać kompleksowych zabiegów rekultywacyjnych, np. wprowadzenia do toni wodnej makrofitów zanurzonych.

Zbiornik w Konarzewie (nr 4) stanowi przykład zrekultywowanego i interesująco zagospodarowanego obiektu. Zagospodarowanie to sprzyja bezpośredniemu włączeniu zbiornika w przebieg szlaków rowerowych. W 2017 r. zaobserwowano jednak dużą mętność wody i zarastanie zbiornika rzęszą drobną, co jest symptomem ponownej eutrofizacji wód.

Połączenia zbiorników wodnych i tras rowerowych znacznie zwiększą atrakcyjność turystyczną gminy Dopiewo, co pozytywnie wpłynie na promocję tych terenów.

## Literatura

- Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska Gminy Dopiewo na lata 2008-2011 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2012-2015, Abrys Sp. z o.o., marzec 2010.
- Bazaluk S., 2011, *Zmiany sezonowe planktonowych zielenic (Chlorophyta) i kryptofitów (Cryptophyta) w stawie w Drwęsie* (praca magisterska), Zakład Ochrony Wód UAM w Poznaniu.
- Beim M., 2012, Infrastruktura rowerowa i możliwości jej rozwoju, w: S. Bródka, P. Zmysłony (red.), *Turystyka w aglomeracji poznańskiej*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Czarnecki W., 1972, Ewolucja systemu zieleni Poznania, *Miasto*, 6, 24-28.
- Czarnecki W., 1933, *Zieleń w przyszłym Poznaniu*, t. 4, Poznań: Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze.
- Frankowski P., Zbierska J., 2014, Możliwości odbudowy zbiorników wodnych w krajozbrazie rolniczym Wielkopolski, *Nauka Przyroda Technologie*, 8(4), 56.
- Gołdyn R., Kędzióra A. (red.), 2012, *Potrzeba ochrony zbiorników śródpolnych*, Poznań: Bonami.

- Gołdyn R., Kowalczevska-Madura K., Gołdyn B., Celewicz-Gołdyn S., Dondajewska R., Zagajewski P., 2008, *Opracowanie stanu ekologicznego zbiorników wodnych położonych na terenie Gminy Dopiewo wraz z propozycjami zmian w ich dotychczasowym użytkowaniu*, Poznań: Zakład Ochrony Wód UAM (maszynopis).
- Gołdyn R., Celewicz-Gołdyn S., Gołdyn B., Gołdyn H., Klimaszek P., Kuczynska-Kippen N., Kupczyk M., Messyasz B., Nagengast B., Rbacki M., 2014, *Małe zbiorniki wodne. Ostoja bioróżnorodności*, Poznań: Fundacja Biblioteka Ekologiczna, Zakład Ochrony Wód UAM, Bonami.
- Gołdyn R., Kuczynska-Kippen N., 2012, *Rola zbiorników wodnych w krajobrazie rolniczym*, Poznań: Fundacja Biblioteka Ekologiczna, Wydział Biologii UAM.
- [http://epoznan.pl/news-news-45167-Dopiewo\\_i\\_Murowana\\_Goslina\\_przyjazne\\_roverzystem](http://epoznan.pl/news-news-45167-Dopiewo_i_Murowana_Goslina_przyjazne_roverzystem) [dostęp: 1.03.2017].
- Juszczak R., Kędziora A., Olejnik J., 2007, Assessment of water retention capacity of small ponds in Wysokość agricultural-forest catchment in Western Poland, *Polish Journal of Environmental Studies*, 16(5), 685-695.
- Kaczmarek T., 2014, Obszar metropolitalny jako przedmiot badania i narzędzie działania, w: T. Kaczmarek (red.), *Delimitacja poznańskiego obszaru metropolitalnego*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Centrum Badań Metropolitalnych UAM.
- Kaczmarek T., Bul R., Kaczmarek U., Miłucha Ł., Walaszek M., 2014, Wielokryterialna delimitacja obszaru metropolitalnego Poznania, w: T. Kaczmarek (red.), *Delimitacja poznańskiego obszaru metropolitalnego*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Centrum Badań Metropolitalnych UAM.
- Kraska M., Kaniecki A., 1995, Mała retencja wodna w Wielkopolsce i jej uwarunkowania przyrodnicze. w: L. Tomiałojć (red.), *Ekologiczne aspekty melioracji wodnych*, Kraków: Instytut Ochrony Przyrody PAN.
- Kuczynska-Kippen N. (red.), 2009, *Funkcjonowanie zbiorowisk planktonu w zróżnicowanych siedliskowo drobnych zbiornikach wodnych Wielkopolski*, Poznań: Bonami.
- Ławniczak E. (red.), 2016, *Wody powierzchniowe Wielkopolskiego Parku Narodowego i jego otuliny*, t. II: *Małe zbiorniki wodne i rzeki. Źródła zanieczyszczeń wód i zalecenia ochronne*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Oborska N., 2013, Zmienność sezonowa pikoplanktonu w małym zbiorniku wodnym (praca magisterska), Zakład Ochrony Wód UAM w Poznaniu.
- Pajchrowska M., Szpakowska B., 2014, Assessment of occurrence microphytes and trophic status of a small water body in the Wielkopolska Region (Western Poland), *Polish Journal of Natural Sciences*, 1(29), 17-34.
- Pajchrowska M., Szpakowska B., Dudzińska A., 2014, Ocena stanu ekologicznego małych zbiorników wodnych w krajobrazie wiejskim (gmina Dopiewo), w: J.K. Garbacz (red.), *Diagnozowanie stanu środowiska. Metody badawcze – prognozy. Kompleksowe badania i ochrona środowiska naturalnego*, t. VIII, Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- Pajchrowska M., Szpakowska B., Dudzińska A., 2015, Ocena zbiornika wodnego podlegającego antropopresji w oparciu o mikrofity planktonowe, w: J.K. Garbacz (red.), *Diagnozowanie stanu środowiska. Metody badawcze – prognozy. Kompleksowe badania i ochrona środowiska naturalnego*, t. IX, Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.

- Sołowiej D., 1992, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, Poznań: WN UAM.
- Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w Miejskim Obszarze Funkcjonalnym Poznania, 2015, Poznań.
- Szeląg-Wasielewska E., Mantaj A., Pajchrowska M., 2017, The structure of bacterial communities of small pond in the agricultural landscape (mid-western Poland), w: *Wyzwania współczesnej biologii, biotechnologii, bioinformatyki i ochrony środowiska*, Poznań: Wydział Biologii, Wyd. Kontekst.
- Szpakowska B., Życzyńska-Bałoniak I., 1994, The role of biogeochemical barriers in water migration of humic substnaces, *Polish Journal of Environmental Studies*, 3, 35-41.
- Świerk D., Szpakowska B., Dudzińska A., 2010, Wartości rekreacyjne naturalnych i sztucznych zbiorników położonych na terenie Poznania. Krajobrazy rekreacyjno-kształtowanie, wykorzystanie, transformacja, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, XXVII, 495-503.
- Świerk D., Szpakowska B., 2011, Occurrence of heavy metals in aquatic macrophytes colonising small aquatic ecosystems, *Ecological Chemistry and Engineering*, 18(3), 369-384.
- Wasielewska M., 2012, *Znaczenie drobnych zbiorników wodnych w krajobrazie wiejskim na przykładzie stawu w Drwęsie* (praca magisterska), UP w Poznaniu.
- Wasielewska M., 2013, Review of methods for assessing small water bodies occurring in the central-western part of Poland, w: M. Kuczera (red.), *Nowe trendy w naukach przyrodniczych 4*, Kraków: Creativtime.
- Wieloletni Program Rozwoju Ruchu Rowerowego, 2016, Poznań.
- [www.dopiewo.pl/szlaki-rowerowe](http://www.dopiewo.pl/szlaki-rowerowe) [dostęp: 1.03.2017].
- [www.mapy.google.pl](http://www.mapy.google.pl) [dostęp: 15.10.2017].
- [www.mojekonarzewo.pl/konarzewski-staw/](http://www.mojekonarzewo.pl/konarzewski-staw/) [dostęp: 1.03.2017].
- [www.planowanie.metropoliapoznan.pl/](http://www.planowanie.metropoliapoznan.pl/) [dostęp: 1.03.2017].

## The Concept Proposal for Including Small Water Reservoirs in the System of Bike Trails of the Poznan Metropolitan Area

**Abstract.** The presence of water reservoirs affects the attractiveness of the natural environment as a recreation area. In areas with a small number of lakes even small water bodies, both natural and artificial, can be used as an asset for the development of tourism and cycling. Therefore, the aim of this study was to develop a concept proposal for including several small water bodies as landscape features of bicycle paths in the Poznań Metropolitan Area. Proposals were prepared for four water reservoirs located in the immediate vicinity of a set of bike trails (Drwęsa – Konarzewo) with a total length of 15 km. The recreational potential of these water bodies is considerable. They are characterized by varying water quality, different state of development and a wide variety of recreational values. It can be expected that the tourist-recreational attractiveness of the Dopiewo municipality will be improved by the natural features of the four water bodies in combination with the bike trails. The proposed concept can be used to strengthen the municipality's promotion strategy.

**Keywords:** Metropolitan Poznan System, small water bodies, bicycle path, Dopiewo Community

MARGARYTA RADOMSKA\*, LARYSA CHERNIAK\*\*, OLEKSANDRA KOLOTYLO\*\*\*

## The Infrastructure for the Development of Ecotourism Potential at Degrading Natural Objects: The Case Study of the Smotrytsky Canyon

**Abstract.** The need for conservation and protection of natural ecosystems from the consequences of non-rational exploitation is a key issue for all industries. Tourism depends strongly on the quality of environment, but it can contribute to degrading or saving vulnerable ecosystems. The development of infrastructure for ecotourism is a way of mitigating the negative consequences of human activity and solving a range of related problems in the local labor market as well as improving living standards. The authors describe a series of actions aimed at developing ecotourism, which have been partially implemented in the Smotrytsky Canyon. In addition to presenting characteristics of the ecological and cultural value of the canyon, the authors analyze how it is affected by the existing anthropogenic factors. A list of necessary actions for environment restoration is presented, with special emphasis on erosion control, including plans for their implementation. Finally, the authors consider economic problems of developing ecotourism infrastructure and ways of minimizing their financial costs.

**Keywords:** ecotourism, infrastructure, environment condition

### 1. Introduction

Normally, tourism is considered to be an activity with a relatively neutral impact on the environment. The need to preserve the environment has given rise to alternative types of tourism, in particular to ecological tourism. It is estimated that

---

\* National Aviation University, Chair of Ecology, Institute of Environmental Safety, e-mail: m.m.radomskaya@gmail.com.

\*\* National Aviation University, Chair of Ecology, Institute of Environmental Safety, e-mail: specially@ukr.net.

\*\*\* National Aviation University, Chair of Ecology, Institute of Environmental Safety, e-mail: alexsandra.kolotylo@gmail.com.

by the end of the 20th century ecotourism accounted for up to 7% of the global market for tourism services [Chizhova 1997] with a stable annual growth rate of 5% [Petruk et al. 2016].

The term “ecotourism” was first used by the Mexican environmentalist Hector Ceballos-Lascurain (currently the Director General of the Program of International Consultancy on Ecotourism and a Special Advisor on Ecotourism to IUCN (The World Conservation Union), and the World Tourism Organization) at the beginning of the 1980s [Pysarevsky, Pogasiy & Pokolodna 2008]. In the professional (as well as in academic) environment there are several idealistic definitions of ecotourism, similar in content.

In general, ecological tourism is responsible for nature, contributes to its protection, enhances the ecological culture of travelers, performs an educational function, and respects and cultivates traditions and culture of local populations. Ecotourism is a form of travel that focuses on preserving the natural environment, establishing relationships with local communities and authorities, which are beneficial to the region and its natural systems. A similar definition is given by the the International Ecotourism Society: “responsible travel to natural areas that conserves the environment, sustains the well-being of the local people, and involves interpretation and education” [TIES 2015]. Ecotourism involves trips to places of relatively unspoilt nature, to valuable natural objects seeking aesthetic pleasure from the contact with nature, recreation and acquisition of new knowledge about the natural environment [Wyshnevsky 2015]. In other words, ecotourism is sustainable and nature targeted tourism and recreation [Lindberg, Wood & Engeldrum 1998].

The Polish sociologist K. Przeclawski defines tourism in similar terms, stating that tourism must involve a personal contact with the natural, cultural and social environment [Przeclawski 2008].

Over a quarter century, experts have not reached a consensus on the definition of ecological tourism, which is referred to as “eco,” “natural,” “green,” “soft,” “rural,” etc., or even classified as cognitive travel (adventure travel). But it is obvious that the term “ecological” reflects not only the product offered by tour operators, but the idea of observing nature and other people with their traditions without threatening them.

Regardless of the approach, ecotourism concerns objects with a scientific, cognitive, aesthetic, recreational value. These are areas with unique natural monuments, mountains, virgin forests, mineral springs, valleys of rivers and streams, habitats of rare species, etc.

Therefore, unlike other area where free movement of tourists prevails, ecotourism is often confined to ecological and scientific trails in order to prevent damage to natural objects.



At the same time, ecotourism activity does not mean that it can be organized without any preparation or infrastructural development. One of the major requirements for ecotourism is the proper arrangement of trails, zones and recreation areas, preparation of advertising and information activities, provision of a range of quality services, creation of the recreational and tourist infrastructure. At the present stage, ecotourism in protected areas should become a powerful catalyst for the preservation of the environment, rather than its further destruction [Petruk et al. 2016]. The acquisition of environmental knowledge by tourists must not cause damage to local communities. On the contrary, the creation of recreation zones should provide opportunities for:

- a decline in unemployment in the countryside and a growth in self-employment among the rural population, especially young people,
- the sale of on-site farm products,
- improvement of rural homesteads, streets, and rural settlements in general,
- revival, preservation and development of local folk crafts, monuments of historical and cultural heritage,
- a rise in the cultural and educational level of the rural population.

Ecological education is an effective way of fulfilling all these tasks. It typically involves excursions to get acquainted with nature. To facilitate this task, ecological trails are developed, which provide an educational context in the natural environment. During an ecological trip, tourists have an opportunity not only to relax and admire the views, but also to get acquainted with the flora and fauna of the area, to learn the rules of behavior in contact with nature, to learn about environmental problems of a given area and about possible solutions. This is important for local citizens and tourists: for the former it is a chance to learn how they can personally contribute to degrading or conserving the natural facility, while for the latter it is an opportunity to learn about potential consequences of irrational exploitation of nature and ways of improving the situation.

The aim of the article is to analyze the potential of ecotourism in the Smotrytsky Canyon, identify the most important environmental problems facing this area and develop a plan to halt environment degradation processes at the site.

## **2. Issues of developing ecotourism and its infrastructure**

First of all, it should be mentioned that valuable natural formations are very challenging objects for tourism development, mostly, because of their vulnerability and fragile environmental balance. Even at the beginning of the 20<sup>th</sup> century the

question of promoting tourism at protected areas faced considerable opposition from leading environmentalists in Eastern Europe, but the experience of the US has showed the efficiency of this practice. Leading scientists have supported the idea (D.N. Katpkarov, I.I. Puzanov, V.P. Makarov, D.N. Kashkaroya, G.A. Kozhevnikov, F.F. Shillinger). Since then, there has been a considerable growth in the number of tourists in protected areas, which was, unfortunately, accompanied by a considerable degradation of natural ecosystems by the end of the previous century. Thus, we can now summarize the most typical disadvantages of traditional tourism, which are valid for ecological tourism:

- erosion and the rise of dangerous exogenic geological processes,
- accumulation of waste,
- tramping and structural soil degradation,
- loss of valuable species and reduction in biodiversity,
- declining ethnic diversity,
- infrastructural degradation,
- loss of interest in natural monuments.

As a result, modest incomes provided by ecological tourism is decreasing even more and local communities and authorities are losing interest in supporting tourism. It is still widely accepted that issues of nature conservation might be solved after gaining economic benefits from its exploitation, while, in fact, ecotourism needs infrastructural investments just like other types of tourism [Kekushev, Sergeev & Stepanitsky 2001]. Even if these investments are not very high, the payback period is much longer, compared to traditional recreation. So, ecotourism needs a well-developed implementation plan to provide long-term benefits.

### 3. Methods and materials

The authors propose the following sequence of actions to facilitate the development of ecotourism and infrastructure at natural objects of interest:

- develop detailed characteristics of the natural association as a background for tourism,
- define natural and cultural attractions and develop theoretical assumptions for tourist routes,
- assess environment conditions in a given area, define vulnerable elements and complexes, identify major threats,
- develop a plan for environmental protection and degradation control,
- develop a plan for infrastructural development and an information campaign addressed to the local community,
- distribute information among members of the local community,

- solve or mitigate existing environmental problems, prepare the area of interest: measures aimed at preventing and controlling erosion, cleaning, improving safety, road and transport infrastructure, providing hotel services,
- create land route: prepare and mark trails, install signs, create visitor centers,
- define an acceptable (permissible) number of visitors, develop the code of conduct for visitors,
- train local guides and trackers, educate local citizens about ways of providing supporting services,
- form an ethnic network to support interests of tourists and visitors.

An acceptable (permissible) number of visitors is determined as part of the recreational capacity of a tourist site. The recreational capacity is the number of visitors that will not harm the stability of the local ecosystem. In the case of the Smotrytsky Canyon, the stability of the local ecosystem basically equals erosion stability of this natural formation. Recreational capacity is typically determined as follows:

$$V = \frac{N \times S \times C}{D_i}$$

where:

- $V$  – denotes the area's recreational capacity, the number of persons,
- $N$  – the standard of recreational impact on the area measured in persons/km<sup>2</sup>,
- $S$  – area in km<sup>2</sup>,
- $C$  – duration of recreational period in days,
- $D$  – average duration of tourists visits in days [Melnyck 2005].

### 3. The assessment of environment conditions

These steps will enable stable development of ecotourism and ensure its stable quality if they are supported with continuous campaign among the local community on the prevention of overexploitation of local resources and environmental pollution with domestic waste etc. On the other hand, member of the local community may be involved in supervising tourists to ensure compliance with the rules and an inappropriate use of natural resources. Given the number of actions to be taken, it is necessary to allocate a sufficient amount of time, staff and financial investments, which could be partially provided by the involvement of the local community.

The proposed sequence of actions is currently being implemented in the Smotrytsky Canyon, Khmelnytska oblast, Ukraine. The canyon is a valuable natural object, located within a major historical site, but is undergoing degradation as a result of non-rational exploitation by the local community. The first five steps were implemented by the authors during 2016, and included analysis of information in the available literature, on-site route observations in June-August 2016, an assessment of the results and development of action plans in autumn 2016 – winter 2017. The authors also determined the potential recreational capacity based on data obtained from the literature analysis and on-site observations.

The on-site tour included a visual assessment of the geomorphological features, the status of exogenic geological processes (erosion, landslide activity, stability of the river banks and canyon elements, etc.), the sanitary condition of the canyon and the surrounding area, soil quality (morphological parameters, especially the presence of inclusions, physical and mechanical parameters), land use practices and botanic description of the area.

#### 4. Description of the Smotrytsky Canyon

The Smotrytsky Canyon is a geological monument of nature of national importance, protected by the state by virtue of being registered as a National Historical and Architectural Reserve “Kamyanets.” It is located within the National Nature Park “Podilsky Tovtry.” The canyon is located in the western part of Ukraine (in the south of the Khmelnytsky region), 48°25'N, 26°32' E longitude in the southwestern part of the town of Kamyanets-Podilsky, at an altitude of 200 meters above sea level. The length of the canyon is 9 km. The Smotrytsky Canyon stretches over an area of 81 hectares (the right bank of the Smotrigh River is 27.7 hectares, the left – 52.3 hectares), with 528 inhabitants; it is also part of a residential area known as “Old Town.” The canyon is also a wetland of international importance protected by the Ramsar Convention and in accordance with the Law of Ukraine.

The Smotrytsky Canyon begins at the town limits at the new housing estate Zhovtnevy in the north and stretches along the river to the village of Zubrivka in the south. It was formed as a result of the destructive action of the Smotrych river. The area of the Smotrych Canyon features unique natural elements. It bears a certain similarity to external geological features of rocky ridges in the United Kingdom and the United States.

The uniqueness of the object is also manifested by a harmonious combination of natural (omega-shaped canyon, river, rare flora and fauna) and anthro-

pogenic (historical settlement, unique fortification, hydrotechnical, communication structures) values.

The gorgeous shores of the canyon feature a very interesting complex of ancient geological deposits (Paleozoic), including Silurian, and rich and specific Paleozoic flora and fauna. The wildlife reflects the most widespread representatives of the local fauna, including 1 species of fish, 6 species of butterflies listed in the Red Book of Ukraine, 4 species of reptiles and 33 species of birds listed in the Bern Convention. The local fauna can boast of a number of bat populations (6 species) that inhabit the natural depths of the canyon cliffs [Nature census of the National Nature Park “Podilsky Tovtry” 2016].

The plant world, in addition to rich local diversity, includes relict plants that have grown here since ancient times and survived glaciations, and endemic species that live only in a limited area of the Podillia – all subject to different levels of international and European, national and regional protection. Among them, Shiverekiya Podolsky (*Schivereckia podolica* (Besser) Andr. ex DC.) is a tertiary relict species, endemic to only two habitats.

Within the canyon there are nature monuments of national significance: a historical part of the town of Kamyanets-Podilsky, the Kamyanets National Reserve, the Kamyanets-Podilsky Botanical Garden (natural monument of national significance), the Kamianets-Podilsky Park (park-monument of local and landscape art), as well as the gardens of Jan de Witte [Nature census of the National Nature Park “Podilsky Tovtry” 2016].

For this reason, the canyon of the Smotrych River is regarded as an object of the world’s natural heritage. Kamyanets-Podilskyi has the potential to be one of the most attractive tourist centers, not only in Ukraine, but also in Europe on account of its unique natural landscape, mild climate, convenient location and proximity to its natural features. However, in the absence of information, most tourists are interested in visiting historical monuments and tend to ignore this valuable natural formation. This is the result of a bad tourist policy and the attitude of the local community, who neglects the tourist value of the canyon and focuses only on the natural resources it provides. This attitude has led to a considerable degradation of the canyon environment.

## 5. Environmental problems of the Smotrytsky Canyon and their causes

Today, the environmental situation within the Smotrytsky Canyon is difficult. The main factor contributing to the continuing deterioration is anthropogenic

pressure: quarry development, garbage accumulation, farming on the slopes of the canyon. As a result, the main environmental problem of the area is water and wind erosion, whose combined effects enhance the processes of destruction. However, recently, domestic waste accumulation has become the biggest threat to the state of this ecosystem. Local plants are covered with garbage, sewage waters or are burnt out. The most typical problem is the mechanical destruction of ecotops: land ploughing, the planting of coniferous trees, which block sunlight and cause steppe species to perish.

Human activity triggers anthropogenic (accelerated) erosion. Studies conducted in the area reveal a large variety of anthropogenic factors: transport related, zoological, agrotechnical, chemical and technogenic, all of which contribute to the formation of anthropogenic landscapes.

Quarries are the most typical example of such landscapes. There are three quarries in the Smotrytsky Canyon: Pudlivtsi and Kubachivsky belong to the factory of building materials, Zyubpivsky – to the asphalt factory, which has the equipment to produce rubble from extracted stones. Destruction of rocks accelerates almost all types of erosion, especially deflation. The chaotically abandoned stone is moved by the wind, fine fractions are spread over a considerable distance, and as a result the plants in the area are covered with a thick layer of dust. Long term exposure to this dust is harmful to human and animals health as well. Water erosion in the area is caused by intensive rains and snow melting. The disrupted integrity of the rocks causes a threat of rockfalls.

The worst situation can be observed in the village of Tsybulivka. 25 years ago, a quarry was opened at this site for the extraction of construction stone. Now the banks of the Smotrych river within one kilometer range are destroyed. It is also the main habitat of the above mentioned endemic species – Shiverekiya Podolsky. For many years the botanist M. Krutskovich has been trying to convince the local authorities of the need to preserve this unique coastal strip. Unfortunately, today this area is covered by concrete slabs and asphalt of private garages.

Another major problem faced by the Smotrytsky Canyon is the illegal accumulation of domestic waste along local settlements. Garbage piles are located on the river banks at the angle of 30°. Under the influence of gravity, this waste constantly slips into the Smotrych River, exposing the unprotected Chornozem, where other types of erosion (water, wind) begin. In the area of the Zhovtnevy, Polish and Russian Homestead (folwark) districts, the Old Town, vast zones are covered with waste. And all this contributes to the growth of weeds, and the degradation of the environment.

On the banks of the Smotrych River, there are still remains of chemical stocks of the “Electroprylad” plant. Saturated with various chemical pollutants, the soil layers have not decontaminated and still remain in the coastal zone.

Within the canyon, there are also discharges of municipal and domestic wastewaters from the settlements without a centralized sewage system, which also leads to soil pollution. There is even one new rock formation within the New fortress, where this sewage has reacted with the limestone and formed a peculiar yellowish-blue color salt flow.

On the slopes of the Smotrych River (villages of Tsybulivka, Kubachivka, Taryska, Podzamche, Pudlivka), local inhabitants cultivate private gardens, which are not only located on level land but also on steep river slopes. The population conducts various agrotechnical works, which change the soil structure and trigger the destruction of soil by water streams and wind erosion.

The annual destruction of bushes, vegetation, which recover very slowly, leads to the formation of wide naked areas devoid of natural plant communities. For instance, on the slopes in the area of Polish and Russian Homestead districts there are areas where the herbaceous coverage has decreased to a critical level – 5-15%. Consequently, the progress of erosion is also threatening the species composition of the vegetation and is another factor contributing to its degradation.

## **6. Plan of environment protection and restoration actions**

Based on the author's analysis of the condition of the environment it was established that the following elements of the plan for environment protection and degradation control are of primary importance: erosion control and prevention, waste removal and disposal, closure of the quarry, limitation of household activity, restoration of natural vegetation cover.

The most important and complicated part of the plan to develop and implement is the control of erosion processes. Results of a survey conducted by the authors indicate that the following measures are required:

- slopes of the canyon and the banks of the river and plantations need to be regulated and stabilized,
- waste mounds generated by household activity of the inhabitants need to be removed,
- illegal and disharmonious buildings and structures should be demolished,
- sewage collection and drainage from the area of the New Town need to be improved,
- traffic on the slopes has to be regulated.

Table 1. Characteristics and methods of combating erosion

| Geological (natural) erosion |   |   |
|------------------------------|---|---|
| Type of erosion              | Characteristics   | Countermeasures   |
| Sidewall                     | Destruction of the slopes of the river valley. It causes migration of the channel, drainage, formation of river meanders, river valley expansion.   | <ul style="list-style-type: none"> <li>– preserve forest plantations in the floodplain</li> <li>– consolidate the banks with the help of special hydraulic engineering</li> </ul>   |
| Wind                         | Arises under the influence of strong winds blowing soil away  | plant protective arboreal associations  |
| Anthropogenic erosion        |   |   |
| Transport                    | It is a consequence of vegetation destruction by vehicles; it occurs throughout the area of the canyon  | <ul style="list-style-type: none"> <li>– improve road coverage</li> <li>– develop an optimal road system in the area</li> <li>– erect fences</li> <li>– impose fines for violating the rules governing the use of resources in the area</li> </ul>  |
| Zoogenic                     | Mechanical destruction and relocation of soil by animal hoofs on the slopes as a result of increased pressure on the limited area of pasture  | <ul style="list-style-type: none"> <li>– allocate special places for pasture</li> <li>– impose justified grazing restrictions</li> </ul>  |
| Technogenic                  | Destruction of soils and parent material by technical equipment used in the quarries, explosive works   | <ul style="list-style-type: none"> <li>– close quarries</li> <li>– undertake reclamation measures</li> <li>– strengthen the slopes</li> </ul>   |
| Chemical                     | It is a consequence of the accumulation of certain chemical components in the soil (mineral fertilizers, pesticides, products of wastes decomposition, etc.). It violates the processes of soil functioning and development, prevents normal activity of living organisms | <p>introduce a ban (partial or complete) on:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– application of „carpet” fertilization and treatment with pesticides</li> <li>– application of highly soluble pesticides and mineral fertilizers</li> <li>– plowing and the destruction of shrub or herbaceous vegetation on sites vulnerable to erosion</li> <li>– chemical melioration</li> <li>– provision of sewage treatment</li> </ul>   |
| Agrotechnical                | Destruction of soil cover, its displacement along the slope by agricultural machinery during the preparation of soil for cultivation of agricultural plants   | <ul style="list-style-type: none"> <li>– prohibit ploughing and destruction of shrub or herbaceous vegetation on sites vulnerable to erosion</li> <li>– improve farming systems, methods of soil cultivation</li> <li>– improve land use depending on terrain conditions</li> <li>– develop complex plans for landscape management and development (taking into account ecotourism development)</li> <li>– introduce measures to facilitate snow-holding, cracking and molding of soil, flat planes cultivation, slopes terracing, application of organic fertilizers, narrow-rowed grass seeding</li> <li>– promote soil mulching</li> </ul> |

Sources: Davedenko, Bilyavsky & Arsenyuk 2007; Tarariko 2007; Zabaluev 2004; Zubets 2007.



To stabilize the canyon slopes, taking into account the experience of other countries, we have proposed to implement a series of measures, which could be divided into organizational, agrotechnical, hydrotechnical and land reclamation (Table 1).

Organizational and economic measures must include the determination of land use types only according to land stability and environment condition. Land owners and users must implement anti-erosion activities in the area, introduce crop rotation as a measure of soil protection, and impose grazing restrictions. Anti-erosion agrotechnical measures contribute to increasing the absorption capacity of the soil, its resistance to water and wind erosion, reduce surface runoff and destabilization of rocks. For example, it should be forbidden to plough slopes with a steepness of more than 7° (except for forestation and implementation of soil protection measures). Placement of crops on slopes with a steepness from 3 to 7° must be limited, as stated in the regulations.

To improve microclimatic conditions, it is important to implement measures aimed at retaining snow and counteracting the effects of wind erosion, by supporting the development of forests and meadows. Agrotechnical methods of controlling soil pollution with heavy metals include liming and the application of organic fertilizers. The most polluted areas need to be allocated for forestation and the cultivation of ornamental plants [Davedenko, Bilyavsky & Arsenyuk 2007].

It is understandable that not all recommended actions can be performed. The implementation of the action plan has started in summer 2017 with the support of a range of non-governmental organizations and the authors of the plan. Based on the agreement with the local authorities the following measures are to be undertaken until the end of the year:

- improve road coverage along the canyon,
- erect fences along the road to prevent off-road movement,
- allocate new area for pasture,
- prohibit ploughing and destruction of shrub or herbaceous vegetation on sites vulnerable to erosion,
- demolish temporary illegal structures along the canyon.

At the same time the NGO “The Wind of Change” and students of the National Aviation University were involved in an information campaign aimed at local inhabitants to provide the information about the potential of ecotourism in the area and benefits it might bring in comparison with traditional farming activity. The results of this work will be seen in the future, but most local inhabitants already agreed to participate in cleaning the canyon from garbage in October 2017. The local quarries cannot be closed, but they have agreed to provide vehicles for the removal of collected waste. The quarries’ administrations have been informed about fines for off-road movement of technological equipment.

## 7. Perspectives for the development of ecotourism infrastructure in the Smotrytsky Canyon

Taking into account the available attractions, it is possible to plan several ecological routes including the Smotrytsky Canyon, one of which lies within the town of Kamyanyets-Podilsky and one which includes the town and its surroundings. The first ecological trail “The Smotrytsky Canyon” runs along the right bank of the Smotrych River within Kamyanyets-Podilskyi (total length of the route is 2 km, duration of the walk is 2 hours). It is a walking route and includes 5 stops. It starts at the office of the National Nature Park “Podilsky Tovtry”, and then leads to the Smotrych Canyon. The first stop is planned near the Kushnir tower, where tourists get acquainted with the Smotrytsky Canyon geological landmark of national significance and can admire the canyon landscape. The walk continues to the Smotrych River and the historic monument of the Polish Gate, where the hydrometeorological post is located. The trail continues to the source of Grotto, and ends near the historical architectural monument – the Armenian well, the first source of drinking water for the Old City.

The second variant of the route includes 7 main stops (length of the route - 5.3 km). The route also starts at the office of the National Nature Park “Podilsky Tovtry”. Then the trail leads to the Kamyanyets-Podilsky fortress, and from there – to Novoplanovsky town, where the geological nature monument of national significance “The Smotrytsky Canyon” is located. The best place to admire the river is from under the bridge connecting the shores of the canyon at the altitude of 38 meters, the river Smotrych, which is flanked on both sides with steep cliffs. The history of the ancient Silurian Sea and the geological history of our planet are depicted on the walls of the rocks: tourist can observe prints of Silurian algae, trilobites and corals that existed over 400 million years. Located in the vicinity is a waterfall and watchtower from the 16<sup>th</sup> century called “Potter’s.” The path leads to a small bridge and a collection of the arboretum of the Kamyanyets-Podilsky Botanical Garden, which includes 2500 species of plants, including relic and endemic species from around the world. The trip ends near the “Running Lan” bridge, where, on the canyon’s terrace, tourists can see the relic of world significance – Shiverekiya Podolsky and other rare species of plants, birds and butterflies.

To ensure ecological trails can be used effectively, it is necessary to mark the routes, install information boards that will navigate tourists along the route and provide information in the absence of a guide, facilities for recreation and collection of domestic waste.

The estimated capital costs of infrastructure investments are approximately 40 000 EUR, including: ground road construction – 20 000 EUR; construction of service buildings (visitor center, storage, garage) – 15 000 EUR; maintenance equipment – 1500 EUR; fencing of the area 1800 EUR; erection of signs – 1000 EUR. Some of these costs might be covered by the National Nature Park “Podilsky Tovtry,” whose staff could also perform works related to fencing and the erection of signs, provide maintenance works and the necessary equipment, while ground road construction is included into the perspective plan of Kamyanets-Podilsky municipal area development. As a result, the necessary investments might be lower.

Running costs (per month) are not very high and amount roughly to over 500 EUR: information support (printing information material) – 200 EUR; provision of visitor center activity – 200 EUR; route maintenance – 150 EUR. Additional costs should be allocated for guides training – on a regular basis or one time before the launch of active exploitation.

The payback period for these investments depends on the number of visitors and the system of admission fees for visitors. The number of tourists depends on the effectiveness of the information campaign, advertising activity and is limited by the area’s recreational capacity.

According to the regulatory indices of permissible recreational pressure on natural complexes of Ukraine, river complexes have the lowest levels of 50-80 persons/km<sup>2</sup> [Safranov 2010], which means that the total number of visitors, accounting for the reducing index of erosion susceptibility of the Smotrytsky Canyon, during the summer season (May-September) may range from 7800 to 15 000 persons. Even if the actual number of tourists is minimal, a reasonable financial policy (minimal entrance fee), the funds invested may be recouped within 4-6 years. Thus, the project for the development of ecotourism infrastructure is environmentally and economically beneficial.

## **8. Conclusions and discussions**

The development of ecotourism is a new and efficient instrument in the protection and restoration of degrading ecosystems. Nevertheless, it needs well-planned preparation and implementation of a specific sequence of actions. One of the most important issues is the improvement or creation of tourist infrastructure, which will provide comfort and enhance the experience for visitors.

Using a step-by-step plan specially developed for this purpose, we studied the Smotrytsky Canyon during on-site visits from the point of its tourist attractive-

ness, environment stability and the condition of the infrastructure. The results of the study indicated a pre-critical condition of the ecosystem due to intensive natural and anthropogenic erosion, waste accumulation and non-reasonable household activity and small farming.

To counteract the major environmental problems, we developed a list of erosion control measures, restoration actions and organizational solutions. It takes into account the high cost of environment improvement activities and the low probability of a complex implementation of the entire list of actions. However, an information campaign in the local community and increased interest on the part of authorities might bring good results even if the available funding is limited, as can be seen from the case study of the Smotrytsky Canyon.

The crucial element in the development of efficient ecotourism is the creation of infrastructure, which requires time and money. The total budget calculated for the Smotrytsky Canyon is rather large for such a small municipality and it is unlikely to be fully realised. So, the best solution is to implement the measures with a maximal effect and minimal financial support. But this is only possible with the support from local inhabitants and the local administration. Therefore, ecological education, the distribution of environment-related information and target campaigns are the most important preconditions not only for the development of ecotourism but also for nature conservation. In an effort to perform these tasks, we designed two educational routes within the Smotrytsky Canyon.

A draft plan of infrastructural development has also been prepared for further activity, which, obviously, can still be improved. The financial issues, namely investments and the payback period, are characterised by a high level of uncertainty, given that ecological tourism is still in its initial stage of development in Ukraine. There are some major obstacles to further progress: lack of support from local and national authorities, absence of branch specific regulations and an unclear system of admission fees for visitors. But symptoms of positive dynamics can already be observed.

## References

- Chizhova V.P., 1997, *School of nature*, Moscow: WWF.
- Davedenko V.A., Bilyavsky G.O., Arsenyuk S.Yu., 2007, *Landscape ecology*, Kyiv: Libra.
- Kekushev V.P., Sergeev V.P., Stepanitsky V.B., 2001, *Management of ecological tourism*, Moscow: MNEPU.
- Lindberg G., Wood M.E., Engeldrum D., 1998, *Ecotourism. A Guide for Planners and Managers*, North Bennington, Vermont: The Ecotourism Society.
- Melnyck L.G., 2005, *Fundamentals of Sustainable Development*, Sumy: University book.
- Nature census of the National Nature Park "Podilsky Tovtry," 2016.

- Petruk V.G., Bondarchuk O.V., Trach I.A., Panasyuk O.Yu., Tsaruk Yu.I., Vakolyuk V.D., 2016, *Ecogeography and Ecotourism*, Vinnytsya: Nilan.
- Przeclawski K., 2004, *Człowiek i turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków: Albis.
- Pysarevsky I.M., Pogasiy S.O., Pokolodna M.M., 2008, *Organization of Tourism*, Kharkiv: KNAMG.
- Safranov T.A., 2010, *Environmental Fundamentals of Natural Resources Management*, Lviv: Novy Svit – 2000.
- Tarariko O.G., 2007, Overcoming desertification and land degradation as the basis of balanced agricultural development, *Ecological Bulletin*, 5, 20-21.
- TIES, 2015, *What is Ecotourism?*, The International Ecotourism Society, [www.ecotourism.org/what-is-ecotourism](http://www.ecotourism.org/what-is-ecotourism) [access: 15.03.2018].
- Wyshnevsky V.I., 2015, *Ecological tourism*, Kyiv: Interpress LTD.
- Zabaluev V., 2004, Technogenic Territories: Reclamation, Optimization of Landscapes, Rational Use, *Local Studies. Geography. Tourism*, 18-19, 23-25.
- Zubets M., 2007, Soil contamination by chemical elements: risk factors, negative impact on health, *Environment and Health*, 3, 22-28.

## Infrastruktura na potrzeby rozwoju potencjału ekoturystyki obiektów naturalnych ulegających degradacji na przykładzie Kanionu Smotryckiego

**Streszczenie.** Potrzeba ochrony naturalnych ekosystemów przed skutkami nieracjonalnej eksploatacji to kluczowe zagrożenia dla wszystkich gałęzi gospodarki. Branża turystyczna jest silnie uzależniona od jakości środowiska, ale również sama może przyczynić się zarówno do degradacji, jak i do ochrony zagrożonych ekosystemów. Rozwój infrastruktury ekoturystycznej jest jednym z możliwych sposobów łagodzenia negatywnych skutków ludzkiej działalności oraz rozwiązywania wielu powiązanych problemów na lokalnym rynku pracy i poprawy warunków życia. Artykuł opisuje działania mające na celu rozwój potencjału ekoturystyki w miejscach o walorach naturalnych, które zostały częściowo wprowadzone w życie w Kanionie Smotryckim. Opisano charakterystyczne cechy Kanionu, istotne dla ekologii i kultury, oraz wskazano na istniejące czynniki antropogeniczne. Analizie poddano konieczne działania zmierzające do zachowania środowiska naturalnego, szczególnie w zakresie kontroli procesu erozji, oraz opisano sposoby ich wdrożenia. Przedstawiono również ekonomiczne kwestie rozwoju infrastruktury ekoturystycznej oraz możliwe sposoby ograniczenia kosztów takich działań.

**Słowa kluczowe:** ekoturystyka, infrastruktura, warunki środowiska naturalnego



ALEKSANDRA MACHNIK\*

## Turystyka przyrodnicza w mieście

**Streszczenie.** Celem artykułu jest przedstawienie możliwości wykorzystania terenów zieleni miejskiej do realizowania turystyki przyrodniczej. Różnorodność zarówno tej formy turystyki, jak i charakteru zielonej infrastruktury miast pozwala na przygotowanie bardzo szerokiej i zróżnicowanej oferty w tym zakresie. W artykule podjęto próbę uporządkowania teoretycznych podstaw zagadnienia turystyki przyrodniczej, miast zrównoważonych i roli zieleni w rozwoju i kształtowaniu przestrzeni publicznej miast oraz w życiu mieszkańców i turystów. Przedstawiono również obiekty i obszary atrakcyjne dla miłośników tej formy turystyki. Wydaje się, że miasto, a zwłaszcza obszary metropolitarne są mimo wszystko atrakcyjne dla turystyki przyrodniczej.

**Słowa kluczowe:** turystyka przyrodnicza, miasto, zielenie miejska, turystyka zrównoważona, zrównoważone miasto

### 1. Wstęp

Tego, że przyroda jest atrakcją dla turystów, nie trzeba nikomu udowadniać. Jednakże przestrzeń miejska<sup>1</sup> nie od razu kojarzy się z obszarem atrakcyjnym dla miłośników przyrody. Terenami predestynowanymi do turystyki przyrodniczej wydają się być ekosystemy cenne przyrodniczo<sup>2</sup>, chronione, np. leśne, górskie czy – bardziej egzotycznie – afrykańskie sawanny. Z drugiej strony miasta również

---

\* Akademia Wychowania Fizycznego, Wydział Turystyki i Rekreacji, Zakład Geoekologii Turystyki i Rekreacji, e-mail: machnik@tir.awf.poznan.pl.

<sup>1</sup> Wielu naukowców (przyrodników, urbanistów) traktuje jednak miasto jako swoisty ekosystem zdominowany przez człowieka i jego potrzeby (por. Jackowiak 1998: 17-18; Szponar 2005: 250).

<sup>2</sup> Obszary cenne przyrodniczo należy rozumieć jako obszary o wysokiej różnorodności biologicznej, na których gospodarowanie ich zasobami musi odbywać się w sposób zaplanowany i zrów-

ewoluują i rozwijają się, często obejmując swoim zasięgiem przestrzennym takie właśnie obszary (np. metropolie). Oznacza to nowy sposób pojmowania charakteru i roli obszarów zielonych w mieście oraz otwiera nowe perspektywy dla rozwoju turystyki przyrodniczej. Stanowi jednak również ogromne zagrożenie dla reprezentowanych przez te obszary wartości przyrodniczych, dla stabilności ekosystemów i żyjących w nich gatunków. Oferta turystyczna przygotowywana dla tych obszarów powinna być zatem jak najbardziej dopasowana do wymogów ochrony przyrody i wpisująca się w nurt turystyki zrównoważonej, rozumianej jako turystyka odwołująca się i bazująca na trzech filarach zrównoważonego rozwoju (społeczeństwo, środowisko, ekonomia).

Podobnie z perspektywy współczesnej urbanistyki miasta powinny być zrównoważone, nawiązując do wspomnianej powszechnej obecnie koncepcji rozwoju zrównoważonego. Znajduje to odzwierciedlenie w polityce Unii Europejskiej, która co roku typuje „zieloną stolicę Europy” (European Green Capital Award, EGCA)<sup>3</sup>. W 2016 r. tytuł ten otrzymała Lubljana, a w 2017 – Essen. Na kolejne lata także już dokonano wyboru – w 2018 r. będzie to holenderskie Nijmegen, a w 2019 – Oslo<sup>4</sup>. Równie istotnym zagadnieniem z perspektywy współczesnego człowieka jest dbałość o przestrzeń publiczną miasta, jej jakość i powiązanie z jakością życia mieszkańców.

W niniejszym tekście postawiono trzy cele. Pierwszym było uporządkowanie terminologii, zarówno w zakresie turystyki przyrodniczej, jak i pojęcia zieleni miejskiej i zielonej infrastruktury. Drugim było sprawdzenie, czy teren miasta nadaje się do turystyki przyrodniczej. Być może raczej nad turystyką dominuje w nim rekreacja, uprawiana przez mieszkańców na terenach zielonych? A jeśli nadaje się do turystyki przyrodniczej, to do jakiej jej formy jest on szczególnie atrakcyjny i przygotowany, a do jakiej najmniej?

Przyjęto również założenie, że mimo pozornej sprzeczności przestrzeni zabudowanej, zurbanizowanej z obszarami zbliżonymi do naturalnych i naturalnymi, stanowiących przedmiot zainteresowania turystów przyrodniczych, współczesne miasta są odpowiednim terenem dla miłośników turystyki przyrodniczej i to prawie dla wszystkich jej form. Zatem kolejnym celem było wydzielenie stref w miejskiej przestrzeni publicznej szczególnie predestynowanych do turystyki przyrodniczej, z uwzględnieniem jej zróżnicowania.

---

noważony [Żegleń 2010: 549-550]. Są one również czynnikiem rozwoju wielu form turystyki, w tym turystyki przyrodniczej i ekoturystyki [Panasiuk 2015: 183].

<sup>3</sup> To organizowany od 2010 r. konkurs dla miast powyżej 100 tys. mieszkańców, które starają się stosować zrównoważone podejście w środowiskowym, społecznym i ekonomicznym rozwoju miasta, stając się tym samym wzorem dla innych. Dla mniejszych miast organizowany jest równolegle konkurs European Green Leaf Award (EGLA), <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/about-the-award/policy-guidance/> [dostęp: 17.09.2017].

<sup>4</sup> <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/> [dostęp: 17.09.2017].



## 2. Turystyka przyrodnicza

Turystyka przyrodnicza jest pojęciem wciąż niejednoznacznie zdefiniowanym i mylonym z innymi. Ogólnie są to wszystkie formy turystyki ukierunkowane na poznawanie przyrody. Jednak w odróżnieniu od ekoturystyki<sup>5</sup>, bez konieczności angażowania się i odczuwania odpowiedzialności za odwiedzane miejsce i jego mieszkańców. Może zatem odbywać się zarówno w regionach egzotycznych, przestrzeniach dzikich i obszarach chronionych, jak i w parku miejskim, ogrodzie zoologicznym czy na obrzeżu terenów zurbanizowanych.

Zainteresowanie definiowaniem turystyki przyrodniczej rozpoczęło się pod koniec lat 80. XX w. Laarman i Durst [1987; za: Valentine 1992] zastosowali termin „podróż przyrodnicza” do wyjazdów w egzotyczne zakątki świata, które łączą w sobie edukację, rekreację, jak również przygodę. W 1992 r. Paul S. Valentine [1992: 108] sformułował definicję turystyki przyrodniczej jako związanej głównie z przyjemnością płynącą z bezpośredniego kontaktu z niezbyt zmienioną przyrodą. Obecnie podobnie widzi to UNWTO, ujmując turystykę przyrodniczą jako taką, której głównym motywem jest obserwacja oraz docenianie (stosunkowo niezmienionej) przyrody. Jedną z pierwszych polskich definicji traktuje turystykę przyrodniczą jako „celową podróż do obszarów przyrodniczo cennych w celach poznawczych, inspirujących i samorealizacyjnych, nienaruszającą integralności i bogactwa oraz bioróżnorodności odwiedzanych geosystemów (krajobrazów)” [Krzymowska-Kostrowicka 1995: 71].

Istnieją koncepcje zaliczające turystykę przyrodniczą do ekoturystyki, obok wypraw o charakterze survivalu czy etnograficznych [Zaręba 2008: 74]. Andrzej Kowalczyk i Sylwia Kulczyk [2010: 126-133] uważają natomiast, że ekoturystyka (turystyka ekologiczna) jest częścią turystyki przyrodniczej i oznacza wyprawy w miejsca dzikie, niepostrzegane jako pospolite i egzotyczne (często utożsamiane z angielskim pojęciem *wildlife tourism*)<sup>6</sup>. Podobny pogląd prezentuje Mirosław Mika, zaliczający ekoturystykę do turystyki przyrodniczej, a tę do turystyki poznawczej [Mika 2008: 207].

Andrzej Kowalczyk i Sylwia Kulczyk [2010: 92] w skład turystyki przyrodniczej wliczają turystykę przyrody ożywionej (w tym faunistyczną i florystyczną)

<sup>5</sup> Ekoturystyka to – zgodnie z definicją Stowarzyszenia Ekoturystycznego TIES – świadoma podróż do naturalnych miejsc przyrodniczych, która z jednej strony pomaga chronić środowisko naturalne, a z drugiej podtrzymuje dobrobyt lokalnych mieszkańców. Od 2015 r. zwraca się uwagę na aspekt edukacyjny i interpretacyjny; [www.ecotourism.org/what-is-ecotourism](http://www.ecotourism.org/what-is-ecotourism) [dostęp: 20.09.2017]. Jest ona uważana za rdzeń koncepcji turystyki zrównoważonej [Deklaracja o Ekoturystyce z Quebec 2002; Zaręba 2008: 50], zwłaszcza jeśli dotyczy obszarów cennych przyrodniczo [Huijbens 2011: 79].

<sup>6</sup> Takie wymagania w stosunku do destynacji niejako wyklucza wiele polskich i europejskich plenerów i przesuwają akcenty w tych miejscach na turystykę przyrodniczą.

oraz nieżywionej (geologiczną, geoturystykę). W ujęciu holistycznym według tych autorów można wyodrębnić turystykę ekologiczną (utożsamianą z ekoturystyką), geologiczną i przyrodniczo-kulturową.

Jeśli imprezy odbywają się *ex situ*, czyli poza miejscem naturalnego występowania roślin (palmiarnie, ogrody botaniczne itp. w obrębie turystyki przyrodniczej, a dokładnie florystycznej), to można mówić o *human context tourism*<sup>7</sup>. Specjaliści od turystyki kulturowej wyróżniają na podobnej zasadzie turystykę przyrodniczo-kulturową, nastawioną na poznawanie przyrody zaaranżowanej i utrzymywanej przez celową działalność człowieka (założenia parkowe, ogrody botaniczne i zoologiczne itp.) lub zwiedzanie obszarów dziedzictwa naturalnego regionu (rezerваты, parki narodowe itp.). Natomiast jeśli w trakcie podróży występuje element edukacyjny (poznawanie dodatkowo walorów przyrodniczych otoczenia), określa się to mianem turystyki przyrodniczo-edukacyjnej [von Rohrscheidt 2008: 177].

Paweł Adamski i Szymon Ciapała [2016: 15-16] w kontekście powyższych rozważań sugerują, aby rozpatrywać to zagadnienie w trójwymiarowej przestrzeni optymalizacyjnej, w której wyznaczono następujące wektory:

- poszanowania środowiska, w którym wysokie wartości oznaczają niski poziom negatywnego oddziaływania na środowisko;
- zainteresowań edukacyjnych, w którym najwyższe wartości przypisywane są usługom i produktom turystycznym, jako realizującym w największym stopniu elementy poznawcze związane ze środowiskiem naturalnym;
- stopnia naturalności środowiska, w którym wysokie wartości oznaczają realizowanie usług turystycznych w warunkach najmniej przekształconego środowiska przyrodniczego, zaś niskie wartości – w warunkach antropogenicznych.

W konsekwencji takiej metodologii turystyka przyrodnicza znalazła się przy wysokich wartościach wektora zainteresowań edukacyjnych, natomiast ze względu na możliwość uprawiania jej w wielu przestrzeniach oraz na włączanie do niej także form bardziej rekreacyjnych – przy pozostałych dwóch wektorach zajęła prawie całą skalę.

Reasumując, w obrębie turystyki przyrodniczej wyróżnia się kilka form, takich jak:

- turystyka faunistyczna (m.in. birdwatching, whalewatching, safari, fotosafari),
- turystyka florystyczna (m.in. poznawanie storczyków, ziół, dendroflory),
- sylwaturystyka (turystyka w lasach),
- geoturystyka (podziwianie formacji i zjawisk geologicznych, w tym pomnikowych gładów narzutowych, przekrojów geologicznych itp.),

<sup>7</sup> [www.wildlifetourism.org.au/wp-content/uploads/Plants-Tourism-M-Ballantyne.pdf](http://www.wildlifetourism.org.au/wp-content/uploads/Plants-Tourism-M-Ballantyne.pdf) [dostęp: 11.09.2017].

- turystyka polarna.

Według niektórych źródeł zalicza się tu także turystykę przygodową, łowienie ryb<sup>8</sup> czy płukanie złota<sup>9</sup>, obserwację gwiazd, fotografowanie, wspinaczkę i obozowanie<sup>10</sup>. Bliskie turystyce przyrodniczej są również inne formy turystyki aktywnej, takie jak turystyka piesza, kolarska, kajakowa, a nawet turystyka ekstremalna.

Analizując możliwości zarządzania rekreacyjnymi zachowaniami na obszarach lasów tropikalnych, Peter S. Valentine i D.S. Cassells dokonali podziału turystyki przyrodniczej na:

- aktywności i doświadczenia polegające na naturze, dla których przyroda jest podstawowym atutem (np. birdwatching),
- aktywności i doświadczenia, które są przez naturę wzmacniane, ułatwiane (np. wspinaczka),
- aktywności i doświadczenia które tylko przypadkiem odbywają się w środowisku naturalnym [za: Valentine 1992: 110].

Przyjmując jako kryterium stopień zaangażowania turysty i jego aktywność (zarówno fizyczną, jak i intelektualną), w obrębie turystyki przyrodniczej można wyróżnić następujące jej rodzaje:

- bierna – zwiedzanie palmiarni, ogrodów botanicznych, zoologicznych itp. podczas imprez o charakterze masowym lub w trakcie wizyty w mieście. W takim przypadku oferta przyrodnicza stanowi zaledwie dodatek do imprezy o innym charakterze, ale jeśli turysta wykazuje zainteresowanie, a ten element programu jest dla niego ważny, to może być zaliczona do turystyki przyrodniczej;
- aktywna – jak survival, wspinaczki, nurkowanie, kiedy przyroda stanowi raczej „tło”, „miejsce akcji”, a uczestnik jest bardziej nastawiony na pokonanie swoich słabości lub samorealizację niż na poznawanie przyrody, jednak wciąż ten element jest dla niego ważny;
- zaangażowana – dla bardziej przygotowanych turystów, którzy nawet jeśli pragną równocześnie pokonać swoje słabości lub aktywnie spędzić czas, są też nie tylko zainteresowani poznaniem natury, ale i szanują jej prawa, okazują większe zaangażowanie i troskę, co zbliża tę formę do ekoturystyki. W tym wypadku przyroda i jej poznanie to główny cel i podstawowy motyw dla uczestnika [Machnik 2015: 120].

Turystyka przyrodnicza realizowana przez osoby zaangażowane, przygotowane i podróżujące zgodnie z zasadami ekoturystyki, może być traktowana jako jedna z form ekoturystyki. Iwona Miedzińska [2008: 16] zwraca uwagę na ko-

<sup>8</sup> Przez Johanna Bauera i Alexandra Herra (2005: 57-79) zaliczane do turystyki przyrodniczej eksploatacyjnej.

<sup>9</sup> [www.tourism.vic.gov.au/strategies-and-plans/strategies-and-plans/victoria%27s-nature-%11based-tourism-strategy-2008%112012](http://www.tourism.vic.gov.au/strategies-and-plans/strategies-and-plans/victoria%27s-nature-%11based-tourism-strategy-2008%112012) [dostęp: 20.09.2017].

<sup>10</sup> [tpwd.texas.gov/landwater/land/programs/tourism/what\\_is/](http://tpwd.texas.gov/landwater/land/programs/tourism/what_is/) [dostęp: 20.09.2017].

nieczność odbywania turystyki przyrodniczej zgodnie z zasadami turystyki przyjaznej środowisku.

Agata Basińska i współautorzy [2009: 368-378] przedstawiają kilka podstawowych motywacji kierujących turystami przyrodniczymi, takich jak:

- poznanie przyrody i sposobów oddziaływania człowieka na środowisko,
- zainteresowania własne,
- wyjazdy tematyczne,
- leczenie, rehabilitacja (zioła i rośliny lecznicze),
- nauka rozpoznawania i stosowania roślin w życiu codziennym (np. ziół),
- nauka rozpoznawania zwierząt,
- obserwacja i ochrona gatunków,
- poznawanie ekosystemów i zjawisk przyrodniczych,
- samorealizacja,
- kontemplacja.

Prawie wszystkie te cele mogą być zrealizowane w mieście, a zwłaszcza w metropoliach. Jednak niezależnie od motywacji i zamierzeń mniej lub bardziej świadomego i zaangażowanego uczestnika turystyki przyrodniczej jej organizatorzy powinni zawsze dokładać starań, aby była ona przygotowywana i realizowana zgodnie z zasadami turystyki zrównoważonej. Korzystne i wskazane jest zatem, aby otoczenie również było zrównoważone – w tym przypadku mowa o zrównoważonym mieście.

### 3. Zrównoważone miasto

Dzisiejsze nowoczesne miasta stawiają głównie na dbałość o zieleń miejską oraz chcą być postrzegane jako miasta zrównoważone, *smart cities*, *green cities*. Szczególnie ważne jest to w przypadku metropolii, w skład których nierzadko wchodzi obszary przyrodniczo cenne i chronione. To z kolei stwarza korzystne warunki do rozwijania form turystyki przyrodniczej, wykraczającej poza zwykły spacer czy inną formę rekreacji.

Ekosystem miasta to układ złożony, determinowany przez elementy zwartej zabudowy i infrastrukturę techniczną, które w znacznym stopniu przekształcają pierwotne warunki przyrodnicze [Świercz 2011: 173]. Europejska Rada Urbanistów słusznie zauważa, że miasto nigdy nie było jednorodnym układem ciągłej i intensywnej zabudowy, lecz cechowało się różnorodnością form zabudowy i przestrzeni miejskich. Obserwowane obecnie zagospodarowanie miast i regionów nie jest wyłącznie rezultatem współczesnych technik planowania przestrzennego, ale także niekontrolowanego i nieplanowanego rozwoju w przeszłości [Nowa Karta Ateńska 2003: 19].

Miasto zielone jest elementem zrównoważonego rozwoju, który przejawia się kompleksowością działań proekologicznych<sup>11</sup>, a obecne znaczenie tego terminu wiąże się z poprawą jakości życia w mieście i z przekształceniem go z obszaru zanieczyszczonego w bardziej zielony – ekologiczny [Hulicka 2015: 75]. Tereny otwarte miast chcących być postrzegane jako zielone muszą być połączone we wspólny system zieleni miejskiej, który będzie spełniać wobec mieszkańców podstawowe funkcje: zdrowotną, ekologiczną, społeczną i ekonomiczną (Wycichowska 2012; za: Hulicka 2015: 79).

Anna Chiesura [2004: 130] podkreśla, że z ideą zrównoważonego miasta jest podobnie jak z ideą zrównoważonego rozwoju – nie ma jednej powszechnie akceptowanej definicji, co pociąga za sobą wielość interpretacji oraz kryteriów uwzględnianych przy ocenie danych miast.

Początki idei zrównoważonego miasta można odnaleźć w koncepcji miasta-ogrodu stworzonej przez Ebenezera Howarda w 1902 r. [Hulicka 2015]. Lidia Mierzejewska [2015: 7] wyróżnia dwa obecnie dominujące nurty w podejściu do miasta w kontekście jego zrównoważonego rozwoju:

1. Koncepcje i modele uporządkowania struktury wewnętrznej miasta, zarówno w zakresie struktury przestrzenno-funkcjonalnej, jak i społeczno-gospodarczej, w tym:

– modele i koncepcje, które odnoszą się przede wszystkim do zagadnień przestrzennej formy miasta,

– modele i koncepcje, które zasadniczo odnoszą się do zagadnień jakości życia w mieście, w szczególności w kontekście sprawiedliwości społecznej oraz zrównoważonej gospodarki miejskiej.

2. Koncepcje i modele dotyczące porządkowania relacji między miastem a jego regionem głównie przez opanowanie niekontrolowanej ekspansji miasta na zewnątrz.

Zakłada się, że w miastach XXI w. dbać się będzie o „zapewnienie wszystkim bliskiego sąsiedztwa miejsc zamieszkania i miejsc pracy, a także kontaktu ze starannie utrzymywanymi elementami kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa, takimi jak: urokliwe krajobrazy, wykopaliska archeologiczne i inne zabytki, tradycyjne osiedla, parki, skwery, rezerваты przyrody oraz różnego rodzaju tereny otwarte, rolnicze i powierzchni wodne (jeziora, rzeki, moczary, wybrzeże morskie) [Nowa Karta Ateńska 2003: 13].

<sup>11</sup> Do działań tych należą m.in.: dbałość o redukcję hałasu, segregację śmieci i ograniczenie zanieczyszczeń powietrza, a także o zieleni miejską, zielone budownictwo i ekologiczną żywność [Hulicka 2005: 76].

## 4. Zieleń miejska

Jak słusznie zwraca uwagę Anna Hulicka [2005: 75], już sama nazwa „miasta zielone” wskazuje na silny związek z zielenią miejską. Pojęcie zieleni miejskiej również nie jest jednoznaczne. Pojawiło się ono w nowelizacji ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska w 1980 r.<sup>12</sup> W myśl ówczesnego przepisu stanowią ją zespoły roślinne o przeznaczeniu wypoczynkowym, zdrowotnym i estetycznym, takie jak: parki, zieleńce, zieleń na placach i ulicach, zieleń izolacyjna i ogródki działkowe. Miała ona i nadal ma do spełnienia trzy podstawowe funkcje: zdrowotną i biologiczną (poprawa stanu powietrza), społeczną i wychowawczą (w tym zaspokajanie potrzeb rekreacyjnych) oraz estetyczną, jako czynnik kompozycyjny [Szponar 2003: 202]. Tereny zieleni miejskiej – miejsce i płaszczyzna kontaktów społecznych – to potencjalna przestrzeń integrująca strukturę miasta [Sutkowska 2006: 191].

Równolegle wprowadzono także określenie „zielona infrastruktura”. Oznacza ono całość przestrzeni otwartej z dominacją roślinności<sup>13</sup>. Jej wyróżnienie podkreśla niezbędność elementów przyrodniczych w strukturze i prawidłowym funkcjonowaniu miasta. Częścią systemu zielonej infrastruktury są także wody powierzchniowe, stanowiące odpowiednio niebieską (błękitną) infrastrukturę<sup>14</sup>. Elżbieta Lorek i Agnieszka Lorek [2016: 201] zwracają uwagę, że co prawda pojęcie zielonej infrastruktury z założenia wykracza poza granice administracyjne i terytorialne, jednak jej rozwój, konserwacja czy narażenie na niebezpieczeństwo są zależne przede wszystkim od polityki zagospodarowania przestrzennego i ochrony zasobów naturalnych państw członkowskich Unii Europejskiej oraz władz lokalnych i regionalnych. Taka sytuacja powinna zatem skutkować holistycznym podejściem, które łączy się z łagodzeniem skutków zmiany klimatu i adaptacją do niej.

Natomiast wśród specjalistów od planowania przestrzennego funkcjonuje od przełomu lat 80. i 90. XX w. koncepcja systemu przyrodniczego miasta, układu sieciowego, złożonego z obszarów węzłowych i korytarzy<sup>15</sup>, w którym ważną rolę

<sup>12</sup> Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz.U. nr 3, poz. 6 z późn. zm). W obecnie obowiązującym Prawie ochrony środowiska pojęcie to nie jest definiowane, jednakże funkcjonuje nadal w urbanistyce itp., a także nawiązuje się do niego w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2018, poz. 142).

<sup>13</sup> W holistycznych koncepcjach zarządzania miastem zrównoważonym zielona infrastruktura jest przeciwstawiana infrastrukturze szarej, czyli technicznej.

<sup>14</sup> [http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index_en.htm) [dostęp: 21.09.2017].

<sup>15</sup> Mają one na celu utrzymywanie bądź kształtowanie pożądanego stanu środowiska dla funkcjonowania przyrody i potrzeb mieszkańców.

odgrywają tereny zieleni<sup>16</sup>. W tym ujęciu zieleń miejska jest ważną składową systemu przyrodniczego, organizującą i dopełniającą przestrzeń miasta. Sam system pełni zarówno funkcje przyrodnicze (klimatyczne, hydrologiczne, biologiczne), jak i pozaprzyrodnicze (mieszkaniowe, wypoczynkowe, estetyczne) [Świercz 2011: 174]. Istotne są nie tylko jego składowe (płaty/węzły i korytarze), ale także relacje między nimi. Za zasadniczy warunek prawidłowego funkcjonowania systemu uznaje się nie tylko wzajemną łączność jego elementów, ale również kontakt z podobnymi strukturami, zlokalizowanymi na zewnątrz miasta [Szulczewska i Kaliszek 2005: 9]. Zapewnia to prawidłowe bądź w miarę prawidłowe utrzymanie podstawowych procesów w ekosystemie, jakimi są przepływ energii i obieg materii, umożliwia swobodniejszą migrację gatunków [por. Szponar 2003: 203] oraz poprawia warunki dla rekreacji i turystyki. Sytuacja taka ma miejsce zarówno w przypadku miast mniejszych, graniczących z obszarami naturalnymi lub seminaturalnymi, jak i metropolii, wchłaniających pierwotnie zewnętrzne systemy, wraz z obszarami przyrodniczo cennymi oraz chronionymi. Oba przypadki sprzyjają rozwojowi turystyki przyrodniczej.

## 5. Zieleń miejska jako element przestrzeni publicznej w mieście

Jak słusznie zauważa Eliza Sutkowska [2006: 186], miejskie tereny zieleni to zawsze istotny element systemu przestrzeni publicznych<sup>17</sup> miasta, a parki i skwery stanowią na równi z placami i ulicami czynnik strategiczny w kontekście wyposażenia miasta w ogólnodostępne obszary dla zebrań i szeroko pojmowanej rekreacji czy innych przejawów aktywności mieszkańców miasta. Karolina Sobczyńska [2014: 4] stwierdza, że o społecznej atrakcyjności miasta decyduje jego kompozycja przestrzenna, a sama atrakcyjność przestrzeni publicznych miasta warunkuje doznania i zachowania ludzi w nich przebywających. Warto zatem używać jako elementów kompozycji przestrzennej nie tylko form architektonicznych, ale również form zieleni. Monika Gołąb-Korzeniowska [2011: 129] widzi w zielonej infrastrukturze i jej jakości czynnik przewagi konkurencyjnej dużych metropolii, zwłaszcza w procesie podejmowania decyzji osiedleńczych przez osoby, dla

<sup>16</sup> Również nie do końca jednoznacznie zdefiniowane, jednak najczęściej jako teren niezabudowany, pokryty roślinnością, pełniący przede wszystkim funkcję rekreacyjno-wypoczynkową.

<sup>17</sup> Przestrzeń publiczna to zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne” (ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2017, poz. 1073 z późn. zm.).

których dbałość o zdrowe środowisko życia ma znaczenie. Zielen miejska może być także swoistym nośnikiem informacji o rozwoju miasta i jego historii, np. planty (m.in. Kraków czy Rawicz) lub układ klinowo-pierścieniowy w Poznaniu [m.in. Urbański, Szpakowska i Raszeja 2009; Urbański, Krzyżaniak i Rydzewska 2009; Torowska 2012]. Na znaczenie obszarów przyrodniczo cennych zwróciła uwagę m.in. Renata Jaroszevska-Brudnicka i Robert Brudnicki [2011], analizując zagadnienie z obiektywnej i subiektywnej perspektywy na przykładzie Torunia.

Emocjonalna więź z otoczeniem i poczucie przynależności do miejsca ma ogromne znaczenie dla życia mieszkańców miasta. Uznano, że najbardziej lubiane miasta i miejsca w mieście dostarczają bogatych przeżyć, a jakość środowiska to jeden z podstawowych czynników gwarantujących gospodarczy sukces miasta, przyczyniający się również do jego żywotności społecznej i kulturalnej [Nowa Karta Ateńska 2003: 12-13]. Związek zieleni miejskiej z jakością życia mieszkańców miast był przedmiotem wielu opracowań [Cielecka 1986; Czekieli-Świtalska 2013; Sobczyńska 2014; Wodzińska 2015; Zamelska, Machnik i Kaczor 2017]. Jednym z elementów jakości życia jest zdrowie, w tym zdrowie publiczne. Cecily Maller i współpracownicy [2006: 51-52], reprezentujący socjoekologiczne podejście do zagadnienia zdrowia publicznego, postulują konieczność współpracy wielu specjalistów i konieczność dążenia do strategicznego zrównoważenia w tym zakresie. Nawiązując do przyjętego już w 1993 r. przez Charlesa Bircha [1993; za: Maller 2005] założenia: „zdrowi ludzie w zdrowym środowisku ze zdrowymi relacjami do tego środowiska”, uznają też za konieczne innowacje w zakresie wykorzystywania publicznych przestrzeni zielonych (parków itp.) do podnoszenia uczucia społecznego dobrostanu (*well-being*). Postrzegają oni tereny zielone miasta jako jedne z podstawowych zasobów zdrowotnych dla człowieka, zwłaszcza w walce z chorobami cywilizacyjnymi. Podobnie widzi ten problem Elżbieta Więclawowicz-Bilska [2008: 39-40], zwracając dodatkowo uwagę na to, że od dawna dbano o tereny zielone w mieście, zwłaszcza w miejscowościach o charakterze uzdrowiskowym, gdyż ich obecność w przestrzeni publicznej wpływa nie tylko na poprawę warunków higienicznych i zdrowotnych obszaru (przewietrzanie, nawilżanie, oczyszczanie powietrza), ale również zapewnia mieszkańcom bezpośredni kontakt ze środowiskiem naturalnym oraz daje możliwość wypoczynku codziennego i weekendowego, różnorodnej aktywności sportowej, profilaktyki, rehabilitacji, a nawet leczenia przewlekłych chorób. Interesujące badania dotyczące odczuć mieszkańców co do spędzania czasu wolnego w parkach miejskich przeprowadziła Anna Chiesura z Wageningen [2004: 132-136]. Jej respondenci potwierdzają, że sama natura ma dla nich wartość, a parki miejskie są idealnym miejscem nie tylko na wypoczynek, ale też na „oderwanie się od codzienności”. Jednocześnie zwracają uwagę, że nie satysfakcjonuje ich obecna ilość zielonych obszarów w mieście.



Jednak nie wystarczy sama obecność zieleni miejskiej, aby zapewnić mieszkańcom i turystom wartościowy i inspirujący pobyt wśród natury. Liczy się również jej charakter, jakość i dostępność, połączona z bezpieczeństwem. Z uwagi na różnorodność przestrzeni miejskich i ich charakter, a także różnorodność form turystyki przyrodniczej można wyróżnić strefy i obszary w mieście szczególnie predestynowane do jej praktykowania i rozwijania. Miasta obfitują też w obiekty interesujące dla turystyki przyrodniczej.

## 6. Miejskie obiekty i strefy turystyki przyrodniczej

W każdej przestrzeni miejskiej można odnaleźć przynajmniej kilka z niżej wymienionych obiektów, które są lub mogą stać się przedmiotem zainteresowania turysty przyrodniczego:

- parki i skwery, aleje i ulice wysadzone drzewami oraz nadbrzeża i bulwary,
- ogrody zoologiczne, ogrody botaniczne, arboreta, drzewa egzotyczne, palmiarnie,
- stare cmentarze,
- rzeki i/lub jeziora, ciek i stawy, obszary podmokłe,
- lasy komunalne, łąki,
- rośliny ruderalne i zwierzęta synantropijne, siedliska ruderalne,
- parki tematyczne, ścieżki edukacyjne, ośrodki edukacyjne, muzea przyrodnicze,
- obszary i obiekty chronione (w tym pomnikowe okazy drzew i głązów narzutowych).

Nie wszystkie są tak samo atrakcyjne, niektóre są walorem tylko dla wybranej grupy turystów. W szczególnym przypadku nawet budynki miejskie mogą stać się atrakcją dla wyspecjalizowanego geoturysty, który pragnie podziwiać kamienie, z których zostały zbudowane. W większych miastach i aglomeracjach turysta może wybierać z całego wachlarza obiektów i potrzebować na ich poznanie nawet kilku dni lub tygodni. W przypadku niektórych mniejszych miast może mieć problem ze znalezieniem czegoś więcej ponad parki i skwery czy też obiekty przyrody zsynantropizowanej. Obiekty te w dużej mierze służą głównie mieszkańcom, zaspokajającym potrzeby relaksu i wypoczynku. Katarzyna Pluta (2010) zauważa, że w sytuacji zmniejszania się powierzchni terenów zielonych i utraty ich naturalnego charakteru każda przestrzeń zbliżona do naturalnej nabiera szczególnej wartości w krajobrazie zurbanizowanym. Mieszkańcy poszukują terenów atrakcyjnych dla rekreacji w bliskim sąsiedztwie miejsc zamieszkania, toteż ogromną rolę odgrywają różnego typu elementy przestrzeni publicznej. Pluta (2010) wskazuje

w tym kontekście na podobne obiekty jak wyżej wymienione, a mianowicie: parki miejskie i krajobrazowe, place o funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej, skwery, ogrody publiczne, zielone dziedzińce, zielone przestrzenie nadwodne i obszary skarp, aleje, promenady i ciągi piesze, a nawet lokalne ulice z dużą ilością zieleni. Analogicznie do obiektów w przestrzeni miejskiej można wyróżnić strefy mniej lub bardziej atrakcyjne dla turysty przyrodniczego.

## 7. Podział krajobrazu miejskiego dla potrzeb turystyki przyrodniczej

Jak każdy złożony organizm czy system, również miasto charakteryzuje się wieloma cechami i może być podzielone na mniejsze podjednostki ze względu na wiele kryteriów. Stanisław Liszewski [1978; za: Kotkowski 1999: 118] zaproponował klasyfikację, która wyodrębnia 10 grup głównych użytków miejskich, 21 form funkcjonalnych, 51 typów fizjonomicznych oraz 6 stopni wskazujących na intensywność zagospodarowania terenu. Główne typy użytków miejskich to: 1) tereny mieszkaniowe; 2) tereny produkcyjne; 3) tereny usługowe; 4) tereny komunikacyjne tereny zieleni i rekreacji; 6) inne tereny zainwestowane; 7) użytki rolne; 8) tereny intensywnych upraw podmiejskich; 9) lasy, zadrzewienia i zakrzewienia; 10) wody; 11) nieużytki. Paweł Kotkowski [1999: 119] uszczegółowił ten podział, zaliczając grupy 1-6 do terenów zainwestowania miejskiego, a pozostałe do terenów wolnych (czasami nazywanych otwartymi). Bogdan Jackowiak [1998: 53], biorąc pod uwagę rozmieszczenie różnych ekosystemów w obrębie miasta oraz formę i intensywność zabudowy, wyróżnił w Poznaniu 7 typów kompleksów użytkowania przestrzeni: 1) leśno-łąkowy, 2) rolniczy, 3) ogrodowo-willow, 4) blokowej (luźnej) zabudowy, 5) kamienicznej (zwartej) zabudowy, 6) przemysłowo-transportowy, 7) przejściowy.

Na potrzeby niniejszego artykułu podzielono miasto na strefy, biorąc pod uwagę zarówno atrakcyjność, jak i przydatność dla różnych form turystyki przyrodniczej.

1. Obszary przemysłowe, poprzemysłowe niezrewitalizowane, zdegradowane, specjalne.

2. Strefa wewnętrzna, silnie zurbanizowana – zieleń miejska urządzona:

- parki, większe skwery,
- mniejsze skwery, ulice, promenady, bulwary,
- cmentarze,
- pozostałe siedliska ruderalne.

3. Strefa zewnętrzna, mniej zurbanizowana:

- osiedla mieszkaniowe,

- dzielnice willowe,
  - tereny niezagospodarowane, nieużytki.
3. Zieleń miejska o charakterze seminaturalnym i naturalnym:
    - lasy komunalne,
    - tereny niezagospodarowane, nieużytki, siedliska ruderalne.
  5. Obszary i obiekty chronione w obrębie miasta.
  6. Miejskie i podmiejskie obszary o charakterze wiejskim.
  7. Przylegające tereny chronione (naturalne).

Obszary poprzemysłowe nie są ani atrakcyjne (w większości przypadków), ani tym bardziej przystosowane i bezpieczne dla turysty przyrodniczego. Na przeciwległym biegunie można umieścić obszary chronione i naturalne (lub zbliżone do naturalnych), otaczające miasto bądź stanowiące część metropolii. W obrębie każdej strefy można realizować różne podformy turystyki przyrodniczej, aczkolwiek niektóre są do konkretnej formy bardziej predestynowane, jak np. parki do turystyki florystycznej i faunistycznej, a obszary lasów komunalnych do sylwaturystyki. Podobne podziały można przeprowadzić, uwzględniając stopień zaangażowania i zainteresowania turysty, zakładając, że tylko najbardziej wyspecjalizowani będą penetrować osiedla i dzielnice willowe w poszukiwaniu np. specyficznych gatunków ptaków czy roślin.

## 8. Problemy rozwoju turystyki przyrodniczej w mieście

Pomimo niewątpliwych zalet miejskiej przestrzeni przyrodniczej dla rozwoju turystyki przyrodniczej należy także zwrócić uwagę na przeszkody. Najważniejsza wydaje się motywacja samych turystów, wynikająca częściowo z braku skojarzeń przestrzeni miejskiej z przestrzenią przyrodniczą, a co za tym idzie – skojarzeń wyjazdu do miasta z wyjazdem przyrodniczym. Turystom udającym się do miasta przyświecają inne cele, bardziej związane z turystyką kulturową czy biznesową. Z kolei dla turysty nastawionego na poznawanie „dzikiej” przyrody miasto będzie obszarem zbyt „ucywilizowanym”, oswojonym i zsynantropizowanym. Tereny przyrodniczo cenne w większości przypadków znajdują się w dużej odległości od centrum, często są rozproszone i trudno je włączyć w standardowy program zwiedzania. Turystyka przyrodnicza odbywająca się na otwartej przestrzeni jest także zjawiskiem sezonowym i uzależnionym od warunków atmosferycznych. Kolejną trudność stanowi brak możliwości zagwarantowania turystom, że na pewno zobaczy kwitnący okaz rośliny czy spotka dzikie zwierzę. Paradoksalnie ten aspekt przemawia na korzyść turystyki przyrodniczej w mieście, w obiektach typu parki miejskie, arboreta, ogrody zoologiczne czy palmiarnie, gdzie akurat

taka gwarancja jest o wiele wyższa. Trudności związane są także z przygotowaniem atrakcyjnej oferty, jednocześnie bezpiecznej dla przyrody i dla turysty, gdyż jest to oferta wyspecjalizowana i nieszablonowa, w pewnym sensie niszowa. Niestety wciąż dla wielu turystów przyroda nie jest wcale atrakcyjna, nie mają też oni często wiedzy na jej temat ani odpowiedniego przygotowania do jej podziwiania.

Równie istotna jak postawa turysty jest postawa władz lokalnych i ich zaangażowanie w tworzenie miejsc przyjaznych dla turysty przyrodniczego. Jest to szczególnie ważne w kontekście zrównoważonego rozwoju miast, promowania koncepcji szeroko rozumianych *green cities*, a także dbania o jakość przestrzeni publicznej miasta oraz jakość życia i poczucie dobrostanu zarówno mieszkańców, jak i osób przyjezdnych. Wydaje się, że obecnie zbyt często włodarze miast koncentrują się na rozwijaniu innych form turystyki (turystyka kulturowa, biznesowa), zapominając o potencjale tkwiącym w zasobach i walorach naturalnych miasta i okolic oraz obiektach, takich jak palmiarnie, ogrody botaniczne czy zoologiczne. Skierowanie uwagi na ten aspekt, oczywiście z zachowaniem dbałości o jego ochronę i zachowanie dla przyszłych pokoleń, może stanowić ciekawą alternatywę oraz zapewnić przewagę konkurencyjną na wymagającym rynku turystycznym.

## 9. Podsumowanie i wnioski

Pomimo potencjału tkwiącego w terenach zielonych wielu polskich miast nie zawsze są one wykorzystywane jako atrakcja turystyki przyrodniczej. W większości przypadków stanowią raczej tereny rekreacyjne dla mieszkańców, którzy wolą spędzać czas wolny w pobliżu miejsca zamieszkania. Jednocześnie wysoka jakość terenów zielonych w przestrzeni publicznej miasta przekłada się na jakość tego wypoczynku, a co za tym idzie – na jakość życia, poprawę stanu zdrowia i ogólne poczucie dobrostanu lokalnej społeczności. Można zatem mieć nadzieję, że osoby przyzwyczajone do spędzania czasu w otoczeniu przyrody, otwarte na jej poznawanie w trakcie codziennej lub weekendowej rekreacji również w trakcie podróży będą odczuwać taką potrzebę i poszukiwać miejsc, które mogą im to zapewnić. Warto byłoby zatem włączać propozycje z tego zakresu w oferty dla turystów oraz wzmocnić promocję i propagowanie turystyki przyrodniczej także w miastach. Może to być istotny element promocji miasta, zarówno wtedy, gdy posiada ono jakiś znany obiekt przyrodniczy, jak i wtedy, gdy zachodzi potrzeba wykreowania nowego wizerunku. Oczywiście należy dbać o priorytet ochrony terenów i obiektów przyrodniczych nad ich udostępnianiem.

Turystyka ogólnie, a więc także turystyka przyrodnicza, doskonale wpisuje się w program edukacji przez całe życie i w każdej sytuacji (*longlife* i *life-wide lear-*

ning). Przyroda budzi na ogół pozytywne emocje i tym samym stwarza doskonałe tło do budowania poczucia odpowiedzialności za – zależne od nas – jej dalsze losy, a w konsekwencji losy całej planety. Zważywszy na to, że miasta zawsze były, są i będą obiektem zainteresowania turystów, zarówno tych wyspecjalizowanych, jak i tych masowych, umiejętne wplecenie oferty turystyki przyrodniczej w ofertę turystyki miejskiej pozwoli dotrzeć do szerszego kręgu odbiorców z ważnymi dla dalszego rozwoju ludzkiej cywilizacji postulatami zrównoważonego rozwoju społecznego i ekonomicznego, w tym turystyki.

## Literatura

- Adamski P., Ciapała S., 2016, Turystyka przyrodnicza i ekoturystyka – problemy klasyfikacyjne, *Folia Turistica*, 40, 9-26.
- Basińska A., Kurczewski R., Machnik A., Smoleńska O., 2009, Turystyka przyrodniczo-kulturowa, w: *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red. K. Buczkowska, A.M. Rohrscheidt, Poznań: AWF.
- Bauer J., Herr A., 2004, Hunting and Fishing Tourism, w: *Wildlife Tourism: Impact, Management and Planning*, red. K. Higginbottom, Altona: Common Ground Publishing Pty.
- Cielecka A., 1986, *Zieleń w miastach*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Chiesura A., 2004, The role of urban parks for the sustainable city, *Landscape and Urban Planning*, 68, 29-138.
- Czekiel-Świtalska E., 2010, Rola zieleni w mieście na przykładzie centrum Szczecina, *Przestrzeń i Forma*, 13, ZUT, 165-182.
- Gołąb-Korzeniowska M., 2011, Zielona struktura krakowskiego obszaru metropolitarne jako element strategicznej interwencji, Kraków: Wyd. Politechniki Krakowskiej.
- <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital> [dostęp: 17.09.2017].
- <http://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/about-the-award/policy-guidance> [dostęp: 17.09.2017].
- [http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/index_en.htm) [dostęp: 21.09.2017].
- Huijbens E.H., 2011, Turystyka w obszarach przyrodniczo cennych, w: *Nowe wyzwania edukacji turystycznej. Turystyka na obszarach odmiennych kulturowo i przyrodniczo cennych. Turystyka osób niepełnosprawnych*, red. A. Dłużewska, Warszawa: SWPR.
- Hulicka A., 2015, Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei green city, *Prace Geograficzne*, 141, 73-85.
- Jackowiak B., 1998, *Struktura przestrzenna flory dużego miasta. Studium metodyczno-problemowe*, Poznań: Bogucki Wyd. Naukowe.
- Jaroszewska-Brudnicka R., Brudnicki R., 2011, Obszary przyrodniczo cenne jako element przestrzeni publicznej miasta, *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, r. 13, 3(28), 213-218.

- Kotkowski P., 1999, Propozycja nowej klasyfikacji terenów miejskich, *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 2, 115-124.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1995, Turystyka ekologiczna i perspektywy jej rozwoju w Polsce, w: *Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji społeczno-ekonomicznej (na przykładzie obszarów wiejskich)*, red. A. Kowalczyk, Materiały XI Polsko-Czeskiego Seminarium Geograficznego, Warszawa.
- Kowalczyk A., Kulczyk S., 2010, Turystyka ekologiczna (ekoturystyka), w: *Turystyka zrównoważona*, red. A. Kowalczyk, Warszawa: WN PWN.
- Lorek E., Lorek A., 2016, Ochrona usług ekosystemów jako element polityki spójności i zrównoważonego rozwoju miast śląskich, *Optimum Studia Ekonomiczne*, 1(79), 199-212.
- Machnik A., 2015, Turystyka przyrodnicza i ekoturystyka w Polsce – teoria i praktyka, w: *Kształcenie kadr dla gospodarki turystycznej i rekreacji. Stan obecny i prognozy*, red. S. Bosiacki, Poznań: AWF.
- Maller C., Townsend M., Pryor A., Brown P., St Leger L., 2006, Healthy nature healthy people: ‘contact with nature’ as an upstream health promotion intervention for populations, *Health Promotion International*, 21(1), 45-54.
- Mika M., 2008, Formy turystyki poznawczej, w: *Turystyka*, red. W. Kurek, Warszawa: WN PWN.
- Rochrscheidt A.M. von, 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Gniezno: GWSH-M.
- Miedzińska I., 2008, Turystyka przyrodnicza – podstawy teoretyczne i determinanty rozwoju, *Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki i Rekreacji PWSZ*, Sulechów: PWSZ.
- Mierzejewska L., 2015, Zrównoważony rozwój miasta – wybrane sposoby pojmowania, koncepcje i modele, *Problemy Rozwoju Miast. Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast*, r. XII, II, 5-11.
- Nowa Karta Ateńska, 2003, *Wizja miast XXI wieku*, Lizbona: Europejska Rada Urbanistów.
- Panasiuk A., 2015, Struktura oferty turystycznej na obszarach przyrodniczo cennych, *Ekonomia i Środowisko*, 3(54), 182-191.
- Pluta K., 2010, Zielone przestrzenie publiczne w europejskim miejskim środowisku zamieszkania, *Czasopismo Techniczne Architektura 3-A*, 6, 129-135.
- Sobczyńska K., 2014, Zieleń jako element współczesnego miasta i jej rola w przestrzeniach publicznych Poznania, <http://repozytorium.put.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=325145&from=pubstats> [dostęp: 29.09.2017].
- Sutkowska E., 2006, Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji, *Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN*, 184-192.
- Szponar A., 2003, *Fizjografia urbanistyczna*, Warszawa: WN PWN.
- Szulczewska B., Kaliszuk E., 2005, Koncepcja systemu przyrodniczego miasta: geneza, ewolucja i znaczenie praktyczne, *Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN*, 7-24.
- Świercz A., 2011, Zieleń miejska w systemie przyrodniczym Kielc – kształtowanie, wskaźniki, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, XXIX, 173-184.

- Torowska J., 2012, *Planty krakowskie i ich przestrzeń kulturowa*, Kraków: Wyd. Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida.
- tpwd.texas.gov/landwater/land/programs/tourism/what\_is/ [dostęp: 20.09.2017].
- Urbański P., Krzyżaniak M., Rydzewska A., 2009, Zieleń Poznania i innych miast w Polsce, *Nauka Przyroda Technologie*, 3(1), 1-10.
- Urbański P., Szpakowska B., Raszeja E., 2008, Walory rekreacyjne zieleni Poznania, *Nauka Przyroda Technologie*, 2(4), 1-9.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2017, poz. 1073 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. 2018, poz. 142.
- Valentine P.S., 1992, *Nature-based tourism*, [https://researchonline.jcu.edu.au/1632/1/Nature-based\\_tourism.pdf](https://researchonline.jcu.edu.au/1632/1/Nature-based_tourism.pdf) [dostęp: 20.09.2017].
- Wodzińska D., 2015, Rozwój systemu zieleni miejskiej w Głogowie, *Inżynieria Ekologiczna*, 43, 15-22.
- Węclawowicz-Bilska E., 2008, Tereny zieleni o funkcji wypoczynku i lecznictwa uzdrowiskowego w obszarach metropolitarnych, *Czasopismo Techniczne 5-A*, 37-60.
- [www.ecotourism.org/what-is-ecotourism](http://www.ecotourism.org/what-is-ecotourism) [dostęp: 17.09.2017].
- [www.gdrc.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf](http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/quebec-declaration.pdf) [dostęp: 20.09.2017].
- [www.landscapeinstitute.org/PDF/Contribute/GreenInfrastructurepositionstatement-13May09.pdf](http://www.landscapeinstitute.org/PDF/Contribute/GreenInfrastructurepositionstatement-13May09.pdf) [dostęp: 22.09.2017].
- [www.tourism.vic.gov.au/strategies-and-plans/strategies-and-plans/victoria%27s-nature%11based-tourism-strategy-2008%112012](http://www.tourism.vic.gov.au/strategies-and-plans/strategies-and-plans/victoria%27s-nature%11based-tourism-strategy-2008%112012) [dostęp: 10.09.2017].
- [www.wildlifetourism.org.au/wp-content/uploads/Plants-Tourism-M-Ballantyne.pdf](http://www.wildlifetourism.org.au/wp-content/uploads/Plants-Tourism-M-Ballantyne.pdf) [dostęp: 11.09.2017].
- Zamelska M., Machnik A., Kaczor B., 2017, Aktywność turystyczno-rekreacyjna mieszkańców Metropolii Poznań jako wyznacznik jakości życia, *Handel Wewnętrzny*, 4(2), 327-342.
- Zaręba D., 2008, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Warszawa: WN PWN.
- Żegleń P., 2010, Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych województwa podkarpackiego, w: *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, red. M. Jalinik, Białystok: Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej.

## Nature-based Tourism in the City

**Abstract.** The aim of the article is to present the possibilities of using urban green spaces for the purposes of nature-based tourism. Given the diversity of this specific form of tourism and urban green infrastructure, it is possible to prepare and provide a wide range of services in this area. The article is also an attempt to systematize the theoretical basis of nature-based tourism, the concept of sustainable cities and the role of green infrastructure in the public urban space and for the local community and tourists. The author provides a description of the most interesting objects and areas for people interested in nature-based tourism, arguing that the city, particularly metropolitan areas, can be attractive from the point of view of nature-based tourism.

**Keywords:** nature-based tourism, city, sustainable tourism, urban green spaces, sustainable city





## Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu

### Tekst

- kompletny, 1 wydruk oraz plik (\*.doc lub \*.rtf)
- pozbawiony fragmentów pozwalających zidentyfikować autora, np. *Jak wskazałem w pracy...* należy zastąpić formą bezosobową: *Jak wskazano w pracy...*

### Układ tekstu

- imię i nazwisko autora, stopień/tytuł naukowy
- afiliacja
- telefon, e-mail, adres
- tytuł artykułu po polsku i angielsku
- streszczenie po polsku i angielsku (do 1000 znaków ze spacjami)
- słowa kluczowe po polsku i angielsku (do 8 słów)
- wstęp
- tekst główny podzielony na rozdziały opatrzone tytułami
- zakończenie (wniosek)
- bibliografia

**Objętość** – do 1 arkusza wydawniczego wraz z rysunkami i tabelami (ok. 22 stron)

**Marginesy** – 2,5 cm z każdej strony

**Numeracja stron** – ciągła, u dołu strony

### Tekst główny

- czcionka Times New Roman z polskimi znakami, 12 pkt
- odstęp między wierszami – 1,5 wiersza
- wyróżnienia – pismem półgrubym
- słowa obcojęzyczne – kursywą
- nazwiska użyte po raz pierwszy – pełne imię i nazwisko, kolejne przywołanie – samo nazwisko
- skróty – za pierwszym razem pełny termin, a skrót w nawiasie; dalej – tylko skrót, np. *jednostki samorządu terytorialnego (JST)*
- liczby do 4 cyfr – bez spacji i kropek (5000, a nie: 5.000 czy 5 000), liczby powyżej 5 cyfr – ze spacjami co 3 cyfry, licząc od prawej (5 000 000, a nie: 5.000.000)
- w liczbach dziesiętnych – przecinek, nie kropka (z wyjątkiem tekstów angielskich)

### Przypisy bibliograficzne

• umieszczone w tekście w nawiasach kwadratowych: nazwisko autora/redaktora, rok, strony:

[Meyer 2010: 31-40] lub [Dubisz (red.) 2003: t. 3, 104]

• jeśli autorów jest więcej niż trzech, należy podać tylko nazwisko pierwszego z nich, a po nim: i in.:

[Kaczmarek i in. 2005: 56-67]

• jeśli brak nazwiska autora/redaktora, należy podać kilka pierwszych słów tytułu książki/dokumentu:

[Zmiana studium uwarunkowań 2008]

• jeśli przywoływane są raporty, analizy itp., to należy podać nazwę instytucji i rok:

[Eurostat 2014] lub: [GUS 2015]

• w przypisie można zawrzeć dodatkowe informacje, np.:

[por. Hądzik 2009: 38] lub: [cyt. za Szromek 2010: 52]

• jeśli odwołanie dotyczy więcej niż jednej publikacji, należy je wymienić w kolejności chronologicznej:

[Mansfeld 1987: 101-123; Jagusiewicz 2001: 40-73; Meyer 2010: 89-101]

• jeśli autor wydał w danym roku więcej niż jedną publikację, to po dacie należy dodać kolejne litery alfabetu, np.

[Nowak 2014a, 2014b]

**Przypisy objaśniające, polemiczne, uzupełniające** tekst główny oraz **przywołujące akty prawne, wyroki i orzeczenia sądów i adresy stron WWW** – numerowane kolejno i **umieszczone u dołu strony**, czcionka 10 pkt, interlinia pojedyncza.

### Bibliografia

- pozbawiona numeracji
- uporządkowana alfabetycznie według nazwisk autorów/redaktorów i tytułów prac niemających autora/redaktora, a jeśli jest więcej prac jednego autora, to należy je zestawić chronologicznie wg dat wydania
- **artykuł w czasopiśmie** – nazwisko autora, inicjał imienia, rok, tytuł artykułu (prosto), *tytuł czasopisma* (kursywą), nr czasopisma, zakres stron:  
Borek M., 2000, Rola technik sekurytyzacyjnych, *Bank*, nr 12: 53-55.
- **pozycja książkowa** – nazwisko autora/redaktora, inicjał imienia, tytuł książki (*kursywą*), miejsce wydania: wydawnictwo:  
Janowska Z., 2002, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa: PWE.
- **rozdział pracy zbiorowej** – nazwisko autora rozdziału, inicjał imienia, rok, tytuł rozdziału (prosto), w.; inicjał imienia, nazwisko redaktora + (red.), *tytuł pracy zbiorowej* (kursywą), miejsce wydania: wydawnictwo, zakres stron:  
Michalewicz A., 2001, Systemy informacyjne wspomagające logistykę dystrybucji, w: K. Rutkowski (red.), *Logistyka dystrybucji*, Warszawa: Difin, 102-123.
- **akt prawny**  
Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, t.j. Dz.U. 2001, nr 142, poz. 1591.  
Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej, Dz.U. nr 101, poz. 1178 z późn. zm.  
Dyrektywa Rady 2004/67/WE z dnia 26 kwietnia 2004 r. dotycząca środków zapewnających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego, Dz. Urz. UE L 127 z 29.04.2004.

### • raporty, analizy

GUS, 2015, *Pomorskie w liczbach 2014*, Gdańsk.

### • źródło z Internetu

(w nawiasie pełna data korzystania ze strony WWW):

www.manpowergroup.com [dostęp: 28.05.2015].

### Ilustracje

- edytowalne, wyłącznie czarno-białe,
- rysunki, wykresy i schematy – w plikach źródłowych (\*.xls lub \*.cdr)
- zdjęcia – w plikach źródłowych (najlepiej \*.tif), rozdzielczość min. 300 dpi
- opatrzone numerem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- pozbawione napisów: półgrubych, wersalikami, białych na czarnym tle, czarnych wypełnień, dodatkowych ramek
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. rys. 1*, a nie: *zob. rysunek poniżej/powyżej*)
- z objaśnieniem użytych skrótów

### Tabele

- ponumerowane, opatrzone tytułem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. tab. 1*, a nie: *zob. tabela poniżej/powyżej*)
- każda rubryka wypełniona treścią
- skróty użyte w tabeli – objaśnione pod nią

### Wzory matematyczne

- przygotowane w programie Microsoft Equation 3.0
- poprawnie zapisane potęgi i indeksy
- zmienne – kursywą, liczby i cyfry – pismem prostym
- znak mnożenia to: · lub × (nie gwiazdka czy „iks”)
- pisownia jednostek – według układu SI
- symbole objaśnione pod wzorem

# The WSB University Press Instructions for Authors Submitting Their Contributions in English

## General requirements

- only complete submissions are accepted – single printed copy and electronic source file (\*.doc or \*.rtf format)
- ensure your text contains no phrases by which your authorship could be identified, e.g. *In my 2008 book I pointed out...* is not allowed and should be replaced with e.g. *In his 2008 book John Smith pointed out...*

## Text layout

- author's first and last name, academic degree/title
- organization/institution (if applicable)
- phone number, e-mail address, mailing address
- title of book/paper in English and Polish
- summary in English and Polish (up to 1000 words including spaces)
- keywords in English and Polish (up to 8 words)
- introduction
- body text – organized into chapters, each with unique title
- conclusion (findings, recommendations)
- bibliography – complete list of sources referenced

**Size limit** – up to 40 000 characters (roughly 22 pages, 1800 characters per page) including tables and figures

**Margins** – 2.5 cm each

**Page numbering** – continuous throughout the text, using Arabic numerals, placed at the bottom of page (footer)

## Body text

- typeface: Times New Roman, 12 pts
- line spacing: 1.5 line
- highlights or emphasis: apply **bold print**
- foreign (non-vernacular) words and expressions: *italicized*
- people's names: give full name (including all given names and last name) at first mention; for any further references – quote last name only
- abbreviations and acronyms: when first used, give complete phrase (name), including its abbreviation in brackets, e.g. *Information and Communication Technology (ICT)*; onwards – use abbreviation only
- numbers consisting of up to 4 digits: use no thousands separator (5000 rather than 5,000 or 5 000); numbers composed of 5 or more digits – insert space every three digits starting from right (5 000 000 rather than 5,000,000)
- decimal fractions should be separated by points (2.25)

## In-text citations

- placed within the text and enclosed in square brackets: author's/editor's last name, publication year [colon], page or page range, e.g. [Meyer 2010: 31-40] or [Dubisz (ed.) 2003: vol. 3, 104]
- when there are more than three authors, give name of first (primary) author only, followed by the phrase *et al.*: [Kaczmarek et al. 2005: 56-67]
- in case no author/editor is indicated, three to five initial words from title (of published work) should be quoted instead: [The Norton Anthology 2012]
- if reports or studies are referenced, name of sponsoring institution and year of publication should be given: [Eurostat 2014] or [GUS 2015]
- additional information may be included if deemed necessary or appropriate, e.g.: [cf. Hadzik 2009: 38] or [as cited in Szromek 2010: 52]
- when simultaneously referencing more than single source, quote these in chronological order, separating them with semicolons: [Mansfeld 1987: 101-123; Jagusiewicz 2001: 40-73; Meyer 2010: 89-101]
- if citing multiple works published by same author in same year, subsequent letters of alphabet should be appended to publication year to disambiguate the references, e.g.: [Nowak 2014a, 2014b]

## Other references and footnotes

- any additional **comments or explanations**, references to **legislation, court rulings and decisions**, as well as links to **Websites** that are provided outside body text must be numbered consecutively and placed at the **bottom of page (footnote)**
- footnotes should be typeset in 10 pt font with single line spacing

## Bibliography

- apply no numbering
- order all items alphabetically by last name of author/editor, or by title of cited work in case authorship is not indicated; if more than single work by same author is referenced, order these chronologically by publication date
- **journal articles** – author's last name and first name initial, publication year, title of article [no italics], *name of periodical [italicized]*, volume/issue [colon], page range:  
Spenner P., Freeman K., 2012, To keep your customers, keep it simple, *Harvard Business Review*, 90(5): 108-114.
- **books** – last name and first name initial of author/editor, publication year, *title of book [italicized]*, place of publication [colon], publisher:  
Lane W.R., King K.W., Reichert T., 2011, *Kleppner's Advertising Procedure*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- **chapters in edited books** – last name and first name initial of chapter author, publication year, title of chapter [not italicized], in: first name initial(s) and last name(s) of editor(s) (ed. or eds.), *title of edited book [italicized]*, place of publication [colon], publisher, page range:  
Cornwall W., 1991, The Rise and Fall of Productivity Growth, in: J. Cornwall (ed.), *The Capitalist Economies: Prospects for the 1990s*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 40-62.
- **legislation**  
Council Directive 90/365/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activity.  
Act of 4 February 1994 on Copyright and Related Rights, Journal of Laws No. 24, item 83, as later amended.
- **studies and reports**  
World Energy Council, 2013, *World Energy Resources: 2013 Survey*, London.
- **online sources** [in square brackets, indicate when website was last accessed]  
www.manpowergroup.com [accessed May 28, 2015]

## Artwork and graphics

- editable, in black and white only, with no shading
- drawings, graphs and diagrams must be supplied in their native electronic formats (\*.xls or \*.cdr)
- photographs – supply source files (preferably \*.tif); minimum resolution: 300 dpi
- number all graphical components consecutively using Arabic numerals
- for any artwork that has already been published elsewhere, indicate original source (or otherwise state *Source: own*)
- apply no lettering in white against black background, whether in bold or italics, and no black fills or excess frames
- if figure is referenced in the text, use its number rather than expressions such as "above" or "below" (e.g. *cf. Fig. 1*, not: *see figure above/below*)
- provide explanation of any abbreviations used

## Tables

- numbered consecutively and consistently using Arabic numerals
- including caption and reference to data source (e.g. *Author's own research*)
- use its number to refer to table in the text rather than expressions such as "above" or "below" (e.g. *cf. Table 1*, not: *see table above/below*)
- with no blank cells
- any abbreviations used must be expanded below table

## Mathematical formulas

- processed using Microsoft Equation 3.0
- special attention should be given to correct placement of any sub- or super-scripts
- variables – in *italics*; numbers and digits – in normal font style
- use "." or "x" only as the multiplication sign (rather than e.g. asterisk or letter X)
- quantities should be represented in SI units only
- any symbols must be explained below formula